

રવીન્દ્રનાથની કાવ્યસૃષ્ટિ-૪
સાંધ્ય આરતી

૧૯૩૭-૧૯૪૧

ગુજરાતી અવતરણ

શૈલેશ પારેખ

રવીન્દ્રનાથની કાવ્યસૃષ્ટિ-૪

સાંધ્ય આરતી

૧૯૩૭-૧૯૪૧

ગુજરાતી અવતરણ
શૈલેશ પારેખ

પરિતોષ, કૃષ્ણ સોસાયટી, અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૦૬

રવીન્દ્રનાથની કાવ્યસૃષ્ટિ-૪

(કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની બંગાળી કાવ્યરચનાનો અંગ્રેજીમાંથી કરેલો ગુજરાતી ભાવાનુવાદ)

અનુક્રમણિકા

બંગાળી પુસ્તક	વર્ષ	પૃષ્ઠ નંબર	કાવ્યો
૧. પ્રાંતિક	૧૯૩૮	૬-૩૧	૧૨
૨. સૈજૂતિ	૧૯૩૮	૩૨-૪૩	૨
૩. આકાશપ્રદીપ	૧૯૩૯	૪૪-૫૭	૩
૪. ગીતો	૧૯૩૯	૫૮-૬૩	૩
૫. સાનાઈ	૧૯૪૦	૬૪-૬૯	૨
૬. રોગશય્યાય	૧૯૪૦	૭૦-૧૨૭	૨૮
૭. આરોગ્ય	૧૯૪૧	૧૨૮-૧૬૫	૧૮
૮. જન્મદિને	૧૯૪૧	૧૬૬-૧૮૫	૭
૯. શેષલેખા	૧૯૪૧	૧૮૬-૨૧૧	૧૩
૧૦. ?????	????	૨૧૨-૨૧૯	૪*

* મૂળ બંગાળી સંદર્ભ મળતો નથી.

પ્રાસ્તાવિક

બંગાળી ભાષા ન જાણનાર માટે રવીન્દ્ર-સાહિત્યનું મુખ્ય પ્રવેશદ્વાર એટલે તેમણે પોતે અંગ્રેજીમાં અનુવાદ કરેલાં પોતાનાં કાવ્યો. તેમાં અંગ્રેજી ગીતાંજલિ (ગીતાંજલિ: સોંગ ઓફરિંગ્સ)ને સિંહદ્વાર કહી શકાય. ૧૯૧૨માં પ્રગટ થયેલી અંગ્રેજી ગીતાંજલિને સામાન્ય જનતા તેમ જ વિવેચકો તરફથી ઉત્તમ પ્રતિભાવ મળ્યો અને રવીન્દ્રનાથ જગતના સાહિત્ય-વર્તુળોમાં જાણીતા થઈ ગયા. અંગ્રજી ગીતાંજલિમાં મોટા ભાગનાં કાવ્યો દિવ્ય તત્ત્વ પ્રતિ ઢળે છે. તેને કારણે પશ્ચિમમાં રવીન્દ્રનાથની છાપ સંત કવિની પડી. પોતાની સમગ્ર કાવ્યસૃષ્ટિનો પશ્ચિમને ખ્યાલ આપવા માટે રવીન્દ્રનાથે ૧૯૧૬માં ધ ગાર્ડનર અને કેસંટ મુન, ૧૯૧૬માં ફુટગોધરિંગ, ૧૯૧૮માં લવર્સ ગીફ્ટ એન્ડ કોસિંગ અને ૧૯૨૧માં ધ ફ્યુજિટીવ પ્રગટ કર્યાં હતાં.* ૧૯૨૧ પછી રવીન્દ્રનાથે પોતાનાં કાવ્યોના અંગ્રેજી અનુવાદનું એક પણ પુસ્તક પ્રગટ કર્યું ન હતું. પણ તેનો અર્થ એવો નથી કે તેઓ અંગ્રેજી અનુવાદ કરતા ન હતા. તેમના મૃત્યુ પછી એક વર્ષે, ૧૯૪૨માં પ્રગટ થયેલા પુસ્તક, પોએમ્સમાં રવીન્દ્રનાથ અનુદિત ૧૧૮ કાવ્યો છે જે અન્યત્ર પ્રગટ થયાં ન હતાં ને તેમાંથી ૫૩ કાવ્યો મૂળ બંગાળીમાં ૧૯૨૧ પછી લખાયાં હતાં.

આ બધા જ અનુવાદોને અનુસર્જન કહેવું વધુ ઉચિત લાગે છે. માત્ર મૂળ કવિ જ લઈ શકે તેવી બધી જ છૂટ રવીન્દ્રનાથે આ અનુવાદોમાં લીધેલી છે. ક્યારેક બે કાવ્યોનો અનુવાદ એક કાવ્યમાં કર્યો છે તો ક્યારેક એક કાવ્યના અનુવાદમાં વધારે કાવ્યો પ્રસ્તુત કર્યાં છે. બુદ્ધદેવ બસુ એમ કહેતા કે બંગાળી ગીતાંજલિમાં ‘સોંગ’ વધારે છે અને અંગ્રેજી ગીતાંજલિમાં ‘ઓફરિંગ’! જિજ્ઞાસુ વાચકનું ધ્યાન ધ ઈંગ્લીશ રાઈટીંગ્સ ઓફ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર, વોલ્યુમ ૧, પોએમ્સ, (સાહિત્ય અકાદેમી, ન્યુ દિલ્હી પ્રકાશન, ૧૯૮૪) ની શિશિર કુમાર દાસની માહિતીપૂર્ણ અને વિદ્વતાસભર પ્રસ્તાવના તરફ દોરવું ઘટે. અહીં આ અનુવાદોનો ઇતિહાસ, અગત્યતા, મહત્તા, વિશ્લેષણ બધું જ સંક્ષિપ્તમાં મળી રહે છે.

* અહીં માત્ર કાવ્યોના પુસ્તકોની વાત છે તેથી ગદ્ય અને કવિતિકાનાં અંગ્રેજી પુસ્તકોનો ઉલ્લેખ નથી કર્યો.

સામાન્યતઃ એમ કહેવાય છે કે ગીતાંજલિ – સોંગ ઓફરિંગ્સ પછીના અનુવાદોથી રવીન્દ્રનાથની કવિ તરીકેની ખ્યાતિમાં પશ્ચિમમાં ઓટ આવી. તેના કારણોમાં એક જ શૈલીની, વૈવિધ્ય વિનાની ભાષા, એક જ પુસ્તકમાં એક્ય વિનાના વિષયોની પ્રસ્તુતિ ઈત્યાદિ ગણાવવામાં આવે છે. ઉપરોક્ત પુસ્તકના વિદ્વાન સંપાદક, શિશિર કુમાર દાસ પણ આ બધું જ લખે છે.

મારો અંગત અનુભવ જુદો છે. અંગ્રેજી ગીતાંજલિથી પ્રભાવિત થઈને જ્યારે મેં બીજા અંગ્રેજી પુસ્તકો વાંચવાનો આરંભ કર્યો ત્યારે મને તો તેમાં પણ અત્યંત આનંદ જ આવ્યો હતો અને તે કાવ્યોને વધુ માણવા અને સમજવા માટે હું ગુજરાતી અનુવાદ કરતો રહ્યો અને રવીન્દ્રનાથની પ્રતિભાથી પ્રભાવિત થતો રહ્યો. જ્યારે રવીન્દ્રનાથનાં કાવ્યો બંગાળીમાં વાંચ્યાં ત્યારે સમજાયું કે તેમના અંગ્રેજી અનુવાદમાં લાઘવ હોય છે, મૂળ બંગાળીનું જાદુ અને માધુર્ય અદૃશ્ય હોય છે પણ વિભાવનાનું સુંદર, સચોટ અને સફળ નિરૂપણ હોય છે. અંગ્રેજીમાંથી કરેલ અનુવાદોને મૂળ બંગાળીના કાલાનુક્રમે ગોઠવતા રવીન્દ્રનાથની કાવ્યસૃષ્ટિનું વૈવિધ્ય, વૈપુલ્ય તેમ જ નૈપુણ્ય દેખાય છે, તેનો વિકાસ અને પ્રગતિ પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

રવીન્દ્રનાથનાં અંગ્રેજી પુસ્તકો પછી અન્ય અનુવાદકો ધ્યાનમાં આવ્યાં, જેમાં અરવિંદ બોઝ, કેતકી કુશારી ડાયસન, શીલા ચેટરજી, વિલિયમ રેદિચી, ક્ષિતિસ રોય, અમીય ચકવર્તીનો સમાવેશ કરી શકાય. તેમના કરેલા અનુવાદો મૂળને વધુ વફાદાર હોય છે (અરવિંદ બોઝ ક્યારેક સંક્ષિપ્ત કરતા હોય છે).

રવીન્દ્રનાથ અનુદિત અંગ્રેજી કાવ્યના શીર્ષકમાં રવીન્દ્રનાથના અંગ્રેજી પુસ્તકનું નામને શીર્ષક/કર્મ, કાવ્યની નીચે બંગાળી પુસ્તકનું નામ અને કાવ્યનો ક્રમ અથવા કાવ્યનું શીર્ષક અને બંગાળી પુસ્તકનું નામ તેમ જ રચનાનો સમય આપ્યા છે. અન્ય અનુવાદક હોય ત્યાં અંગ્રેજી કાવ્ય ઉપર જો તેમણે શીર્ષક આપ્યું હોય તો તે, અને કાવ્યની નીચે બંગાળી પુસ્તકનું નામ અને કાવ્યનો ક્રમ અથવા કાવ્યનું શીર્ષક અને બંગાળી પુસ્તકનું નામ તેમ જ રચનાનો સમય અને અનુવાદકનું નામ આપ્યા છે.

સમગ્ર કાવ્યસૃષ્ટિના ચાર ભાગ પાડ્યા છે:

બંગાળી પુસ્તકો

૧. પ્રથમ મુકુલદલ: કડિ ઓ કોમલ, માયાર ખેલા, માનસી, સોનાર તરી, ચૈતાલી, ચિત્રા, કલ્પના, ક્ષણિકા
૧૮૮૬-૧૯૦૦
૨. જગત પારાવારે: નૈબેદ, શિશુ, સ્મરણ, ખેયા, ગીતાંજલિ, રાજા, ૧૯૦૧-૧૯૧૪
અચલાયતન, ગીતાલિ, ગીતિમાલ્ય, ઉત્સર્ગ
૩. અન્યત્ર: બલાકા, પલાતકા, લિપિકા, શિશુ ભોલાનાથ, પૂરબી, ૧૯૧૬-૧૯૩૬
પ્રબાહિની, મહુઆ, પરિત્રાણ, પરિશેષ, પુનશ્ચ, બિચિત્રિતા, બીથિકા, શેષ સપ્તક, પત્રપુટ, સ્યામલી
૪. સાંધ્યઆરતી: પ્રાંતિક, સેન્જુતિ, આકાશપ્રદીપ, પુનશ્ચ, રોગ- ૧૯૩૭-૧૯૪૧
શ્યાય, સાનાઈ, આરોગ્ય, જન્મદિને, શેષ લેખા

અહીં પ્રસ્તુત ૪૮૦ જેટલાં કાવ્યો/ગીતોમાં રવીન્દ્રનાથનો ભૌતિકમાંથી આધ્યાત્મિક પ્રતિ, નારીશ્વરથી જીવનદેવતા પ્રતિ વિકાસ, સર્વત્ર છવાયેલા ઈશ્વરથી અન્યત્રની ગતિ, ગદ્યકાવ્યોની છટા, અનન્ય આશાવાદ, અલંકારહીન ભવ્ય કવિતા – બધું જ છે. સાથે છે એક એટલ વિશ્વાસ, માનવીમાં અને દિવ્ય તત્વમાં. આ જ કવિ ‘દૂર-સુદૂર કિનારો’ જોતાં કહી શકે કે ‘તોફાની દરિયો પાર કરી આવ્યો છું’.

જ્યારે મારા પહેલ વહેલા ગીતો મારા અંતરે ઊગ્યા,
ત્યારે મને લાગતું કે તે પ્રભાત પુષ્પના મિત્રો છે.
જ્યારે તેમને પાંખો આવી અને તે વેરાનમાં ઊડ્યા,
ત્યારે મને લાગતું કે તેમનામાં હાસ્ય વેરતા મેઘની ચેતના છે.
મને થતું કે ગાંડા તોફાનની હાકલે દોડેલા મારા ગીતો
સાંધ્ય પ્રદેશની સીમાપાર ખોવાઈ જશે.
પણ હવે જ્યારે સાંધ્ય પ્રકાશમાં હું દૂર-સુદૂર કિનારો જોઈ શકું છું.
ત્યારે મને લાગે છે કે,
મારા ગીતોની નાવમાં હું તોફાની દરિયો પાર કરી આવ્યો છું.

શૈલેશ પારેખ
ફેબ્રુઆરી ૨૦૨૨

Poems

-106-

Behind an infinite secrecy of the dark
from which the world of prying lights was shut out
there walked in the Destroyer,
and underneath the pall of an ominous hush
rehearsed reparation in the deep of my being.
At last the stage was made vacant
for the new act of life's play,
when a fiery finger from the sky
touched a fringe of the darkness
and a lightening thrill pierced the immensity of sleep
breaking it to pieces.
A stream of awakening
began to course through the veins of a blind inertness -
as the first flood of the rainy June
pursues its branching path
amidst the emptiness of a dry river-bed.
Big boulders of shadows barricaded the passage of light
and created confusion -
till they were swept away,
and the spirit of new life unbarred herself
in a luminous horizon of peace.
This body of mine - the carrier of the burden of a past -
seemed to me like an exhausted cloud
slipping off from the listless arm of the morning.
I felt freed from its clasp
in the heart of an incorporeal light
at the furthest shore of evanescent thigs.

25 Sept. 1937

પ્રાંતિક-૧

-106-

કુતૂહલપૂર્ણ પ્રકાશને જ્યાં પ્રવેશનિષેધ હતો,
ત્યાં અંધકારના અગણિત રહસ્યોની પાછળથી ચાલી આવ્યો સંહારક
અને સાંકેતિક ચૂપકીટીની ગમગીનીમાં કરી રહ્યો
મારા અસ્તિત્વના ઊંડાણમાં તેની તરકીબો!
આખરે, જીવનના નવા અંક માટે ખાલી કરાઈ રંગભૂમિ -
એ જ વખતે આકાશમાંથી એક અગ્નિરેખા અડકી અંધકારને કિનારે
અને એક પ્રખર રોમાંચથી ઊંડી નિદ્રા વીંધાઈ
અને ટુકડે ટુકડા થઈને વીખરાઈ.
અષાઢના વરસાદથી આવેલા પ્રથમ પૂરનું પાણી
જેમ જુદા જુદા રસ્તે સૂકા નદીના પટમાં ફેલાઈ જાય
તેમ એક જાગૃતિનો પ્રવાહ અંધ અવકાશની નસમાં વહેવા લાગ્યો.
પડછાયાના કરાળ ખડકો
પ્રકાશના માર્ગને અવરોધતા અને ઘમસાણ મચાવતા -
અંતે તેમને વીંધીને નવજીવનની ચેતના ઊગી શાંતિની ઝળહળતી ક્ષિતિજે.
અતીતના બોજને વહેતું મારું આ શરીર
સુસ્ત સવારના શિથિલ હાથમાંથી સરી જતા શ્રાંત વાદળ જેવું છે.
એના આલિંગનમાંથી મુક્ત થયો હું એક દિવ્ય પ્રકાશના હાઈમાં,
આછા, આછા આકારોના દૂરના કિનારે.

As the invisible blow tore away the tangled net
 That bound me to the earth,
 I saw spread out before me the land-
 Solitary passionless, pitiless!
 Suddenly from destruction's tower-gate
 The great Solitary Being
 Sent out his call to the lonely one.
 Amidst the silence of countless stars
 I opened my eyes and knew:
 The lonely have no fear-
 Fear reigns only amidst the crowd;
 The lonely have no shame-
 Shame reigns only amidst the many !
 Lonely is the Creator,
 And his call comes to me to join in his work
 In the hidden land
 That lies in the shadow of his throne.
 Leaving behind my withered past
 That is doomed to perish,
 I must, empty-handed, create new life
 In the wide empty spaces.

29 Sept. 1937

પ્રાંતિક-૩

English translation by Aurobindo Bose

તૂટતી ગુંચવાયેલી જાળ અદૃશ્ય પ્રદેશે,
 જે બાંધતી મને ધરતીની સાથે
 અને જોઈ રહેતો હું, મારી સામે પથરાયેલો પ્રદેશ -
 એકાકી, આવેગવિહીન, કૃષ્ણાવિહીન.
 વિનાશના બુરજ પરથી પડી એકાએક ટહેલ -
 મહાન એકાકી સત્વનો એકાકીને કોલ.
 ખુલી આંખ મારી અગણિત તારાના મૌન વચ્ચે,
 જાણ્યું મેં, નિર્ભય છે એકાકી,
 ભયનું સામ્રાજ્ય જનમેદની વચ્ચે.
 નથી લજ્જા એકાકીને, સામ્રાજ્ય લજ્જાનું જનમેદની વચ્ચે.
 એકાકી છે સર્જક - બોલાવતો એ મને,
 કરવા એનું કામ - એના સિંહાસનના પડછાયામાં છૂપાયેલા પ્રદેશે.
 મારા કૃશ, નશ્વર અતીતને છોડી,
 ખાલી હાથે મારે સર્જવું નવજીવન, વિશાળ અવકાશે.

The truth of me is plastered by the daubing of the world.
 Through neglect, through disregard,
 My pristine form is lost- imperishable though it be-
 And the stamp of God erased.
 I stood by the crossroads,
 On my forehead the stamp, saying I was for sale.
 Then at the hour
 When light and shadow mingle,
 And temple bells ring by the sea-
 Peace descends upon the din of hoping and expecting;
 Gone is the bustle of the market.
 Then do I feel,
 With Setar in hand I must go to the silent temple's door,
 Wiping away the me that is stamped
 With the values of the crowd.
 At Creation' s beginning, the Joy that took form in me,
 Lies covered in the dust
 Smear'd by the smoke of sleepless hungers.
 That form I carry Along the holy shore of the river of Death,
 To the waters that sprang at Creation's dawn.
 Perhaps this journey is towards that pure Beginning
 Which appears ever again in Creation's flow-
 Sometimes in the thunderous voice of Destruction,
 Sometimes with sudden wonder In the light of the stars!

1 October 1937

પ્રાંતિક-4

English translation by Aurobindo Bose

મારા અસ્તિત્વનું સત્ય જડાયું છે દીવાલે જગતના રંગમાં.
 બેદરકારી અને અવગણનાના કારણે ભૂસાયો છે મારો નવજાત આકાર-
 અક્ષય ભલે હોય એ -
 ને ભૂસાઈ ગઈ છે પ્રભુની મહોર.
 મારા માથા પર હતો સિક્કો - 'વેચવાનું છે'-
 અને ઊભો હતો હું ચાર રસ્તે.
 જ્યારે પ્રકાશ અને છાયો એકબીજામાં ભળતા,
 જ્યારે દરિયા કિનારે મંદિરમાં ઘંટનાદ થતા,
 જ્યારે આશા અને અપેક્ષાના કોલાહલ પર પથરાતી શાંતિ,
 જ્યારે બહારની ચહલ પહલ શાંત થતી,
 ત્યારે મને થતું,
 સિતાર હાથમાં લઈને જવું જોઈએ મારે મન મંદિરને દ્વાર,
 લૂછીને જનમેદનીની મારા પર વાગેલી મહોર.
 સર્જનારંભે મારામાં આકાર લીધેલો આનંદ રગદોળાય છે ધૂળમાં
 ને ખરડાય છે નિદ્રાહીન ધૂમાડાથી.
 એ જ આકારને હું લઈ જઈશ મોતની સરિતાની પવિત્ર કિનારેથી
 સર્જનની સવારે પ્રગટેલા પવિત્ર પાણીમાં.
 કદાચ આ યાત્રા એ જ નિર્મળ પ્રારંભ પ્રતિ છે,
 જે સર્જનના પ્રવાહમાં ફરી ફરી દેખાય છે -
 કોઈ વાર વિનાશના ગર્જતા નાદમાં,
 કોઈ વાર અણધાર્યા આશ્ચર્ય સાથે તારાના પ્રકાશમાં.

O Past, you are the mate of the backward-looking gaze,
The shadowy figure of unsated desires!
You keep me company,
Coming from the region of departed spirits.
Like humming bees from dowerless forests,
You play your Setar with eager zeal
And cast long shadows on twilight's parting.
O Past, Tear away the fetters of dreams!
From the claims of Death
You have stolen
The treasures of anguish,
The vanity of desires- Give them back to Death!
Today in the cloudless sky,
On the flute of the wanderer, a tune is struck-
That tune will I follow.

4 Oct. 1937

પ્રાંતિક-5

English translation by Aurobindo Bose

હે અતીત, મિત્ર છે તું, પશ્ચાતવર્તી નજરનો,
અતૃપ્ત કામનાનો ધુંધળો પડછાયો!
પુષ્પવિહીન વનની ગણગણતી મધમાખીની જેમ આવતો
ગત ચેતનાના સામ્રાજ્યમાંથી ને સાથ મારો આપતો.
ઉત્સાહથી તું તારી સિતાર વગાડતો
ને સાંધ્યવિદાયે દીર્ઘ પડછાયા પડતા.
હે અતીત, તોડ આ શમણાંનાં બંધન!
મોતના હાથમાંથી છીનવ્યો તેં વેદનાનો ખજાનો,
કામનાનો ગર્વ - આપી દે એ મોતને પાછો.
આજે નિરભ્ર નભે એક બંદીશ વાગે છે મુસાફરની બંસરીમાં,
અનુસરીશ હું એને.

One by one the lamps on the stage blow out,
The meeting place empties, and a dark stain
Blots out my dream-images like deep sleep,
Hushes my mind like a raised forefinger. The guise
In which I have all along projected myself,
Since the curtain first rose, seems suddenly
Futile. The various marks of my individuality,
Embellished in many colours for the multitude,
Are obliterated; and I look into my depths
And am astonished - as is the boundless sky
When at the close of the day, at sunset's obsequies,
It gazes at earth's darkling landscapes and is awed
By the luminous self-projection of its stars.

પ્રાંતિક-8-1938

English translation by Krishna Dutta and Andrew
Robinson.

એક પછી એક બુઝાતા દીવા રંગમંચે,
ખાલી થતું સભાગૃહ અને
ગાઢ નિદ્રાની જેમ એક ડાઘ ઘેરો,
ભૂસતો મારા સ્વપ્નના આકારો
અને ઊંચી કરેલી તર્જનીની જેમ ચૂપ કરતો મારા મનને.
પડદો ઊંચકાયો ત્યારથી ધારણ કરેલો વેશ હવે વ્યર્થ લાગે છે.
સમષ્ટિ માટે વિવિધ રંગોમાં અંકાયેલી મારા
વ્યક્તિત્વની ખાસિયતો હવે ભૂસાતી જાય છે.
સૂર્યાસ્તના અગ્નિદાહ, દિનાંતે, અનંત આકાશ ધરતીના અંધારા દ્રશ્યો
જોતાં તારકગણનું પ્રકાશિત પ્રતિબિંબ જોઈને જેમ ચમકી જાય
તેમ જ મારા ઊંડાણમાં જોતાં હું આશ્ચર્યચકિત થઈ જાઉં છું.

I saw, in the twilight of flagging consciousness,
 my body floating down an ink-black stream
 with its mass of feelings, with its varied emotion,
 with its many-coloured life-long store of memories,
 with its flutesong.
 And as it drifted on and on its outlines dimmed,
 and among familiar tree-shaded villages on the banks,
 the sounds of evening worship grew faint,
 boats were moored to the ghats.
 Crossings from either side of the stream stopped;
 night thickened;
 From the forest-branches fading birdsong offered
 self-sacrifice to a huge silence.
 Dark formlessness settled
 over all diversity of land and water.
 As shadow, as particles, my body fused
 with endless night.
 I came to rest at the altar of the stars.
 Alone, amazed, I stared upwards with hands clasped
 and said: 'Sun, you have removed your rays:
 show now your loveliest, kindest form
 that I may see the Person who dwells in me as in you.'

પ્રાંતિક-9-1938

from English translation by William Radice

મારી થાકેલી ચેતનાની સાંજે મેં જોયું,
 મારા શરીરને, શાહી જેવા કાળા પ્રવાહમાં વહેતું.
 -એના વિવિધ લાગણીના સામાન સાથે,
 એની જીવનભરની રંગબેરંગી યાદોના ખજાના સાથે,
 એના જીવનસંગીત સાથે.
 એ વહેતું ગયું જેમ જેમ,
 તેની આકૃતિ ઝાંખી થતી ગઈ તેમ તેમ.
 કિનારે આવેલા વૃક્ષોની છાયામાં સૂતેલા જાણીતા ગામમાં,
 સંધ્યા આરતીનો ઘંટારવ ધીમો થતો ગયો.
 દરવાજા બંધ હતા, દીવા ઢંકેલા હતા,
 નાવ ઘાટ પર બાંધેલી હતી.
 પ્રવાહની બંને બાજુથી આવન જાવન સ્થગિત હતી.
 રાત ઘેરી થતી જતી હતી.
 વનમાંથી ધીરા થતા પંખીગાનનું આત્મસમર્પણ મહાન મૌનને.
 નિરાકાર અંધકાર પથરાતો જળે અને સ્થળે.
 પડછાયામાં, કણ, કણમાં મારું શરીર ઓગળતું અનંત રાત્રિમાં.
 આવીને હું અટકતો તારકગણની વેદી પર,
 એકલો, આશ્ચર્યચકિત હાથ જોડીને હું જોઈ રહેતો ઉપર,
 'હે સૂર્ય, કિરણવિહીન થયેલ તું,
 દર્શન દે તારા સુંદરતમ, કરુણામય સ્વરૂપે, જેથી જોઈ શકું હું,
 એને, જે બિરાજે એક જ સ્વરૂપે તારા અને મારા શરીરે.'

King of Death, your fatal messenger came to me
 suddenly from your durbar.
 He took me to your vast courtyard.
 My eyes saw darkness;
 I did not see the invisible light
 in the depth and layers of your darkness,
 the light that is the source of the universe;
 my vision was clouded by my own darkness.
 That a great hymn to light should swell
 from the inmost cavern of my being
 and reach to the realm of light at the edge of creation -
 that was why you sent for me.
 I sang, aiming in my melody
 to bring to the theatre of physical existence
 the poetic glory of the spirit.
 But my vina could not play the music of destruction,
 could not compose a raga of silent wrath;
 My heart could not engender
 a serene image of the terrible.
 And so you sent me back.
 The day will come when my poetry,
 silently falling like a ripened fruit
 from the weight of its fullness of joy,
 shall be offered up to eternity.
 And then at last I shall pay you in full,
 finish my journey, meet your call.

પ્રાંતિક-10-1938

English translation by William Radice.

મોતના મહારાજા, આવ્યો છે તારો દૂત મારે દ્વારે,
 એકાએક તારા દરબારેથી, લાવ્યો છે મને તારા વિશાળ પ્રાંગણે.
 મારી આંખોએ જોયો અંધકાર,
 તારા અંધકારના સ્તરમાં કે ઊંડાણમાં ક્યાંયે ન દેખાયો એ અદૃશ્ય પ્રકાશ.
 પ્રકાશ, જે સ્ત્રોત છે સૃષ્ટિનો.
 મારી દૃષ્ટિ, ઝંખવાઈ છે મારા પોતાના અંધકારથી.
 મારા અસ્તિત્વના અંતરતમેથી ઊભરાય પ્રકાશની સ્તુતિ
 અને પહોંચે એ સર્જનને કિનારે પ્રકાશની સૃષ્ટિમાં,
 માટે જ તેં મને બોલાવ્યો હતો.
 જીવનના રંગમંચ પર આત્માની કવિતા રેલાય,
 એ આશયથી મેં છેડી મારી બંદીશ,
 પણ મારી વીણા પર વિનાશનું સંગીત ન વાગ્યું,
 નિઃશબ્દ ભૈરવ ન છેડાયો,
 મારું હૃદય ભયાનકની સૌમ્ય મૂર્તિ ન સર્જી શક્યું
 અને માટે તેં મને પાછો મોકલ્યો.
 એક દિવસ, જ્યારે પાકેલા ફળની માફક,
 પોતાના જ પૂર્ણાનંદના ભારથી મારી કવિતા ચૂપચાપ ખરી પડશે.
 અને ધરાશે સનાતનને,
 ત્યારે આખરે તારું ઋણ સંપૂર્ણ કરી, મારી યાત્રા પૂરી કરી,
 સ્વીકારીશ તારા નિમંત્રણને.

O Poet,
 Take your last ablution in the limpid waters of the
 emergent night.
 This toiling earth has served you, has nourished you,
 But do not cling to her.
 She has no hesitation
 To take away what once she gave you.
 The reward that you received at the outer gate-
 Do not clutch it to your heart.
 The gilding of the coin will wear away with time,
 Revealing the stain within.
 If you have cultivated the fruit in your orchard,
 Let it find its end dropping to the earth.
 The season of flowers is ended-
 So let also end
 Your being swayed by the breath of human flattery.
 While marching forward,
 Do not turn back and stretch out your hands.
 In life,
 What you gave truly, insult it not by asking for a price.
 Let your begging bowl be your last offering,
 Like withered leaves that greet the Spring.
 That for which you are waiting
 With hope in your heart, is not glory
 It is the silent call of dawn to the new life;
 It is the crown of morning light
 On the brow of the newly awakened.

8 Dec. 1937

પ્રાંતિક-12

English translation by William Radice.

હે કવિ, ઊગતી રાત્રિના નિર્મલ જળમાં કરી લે અંતિમ સ્નાન.
 આ પ્રવૃત્તિમય ધરાએ પોષ્યો છે તને, પાણ્યો છે તને,
 પણ તેને વળગી ન રહે.
 એક વાર આપેલું પાછું લેતા તે ખચકાશે નહીં.
 પ્રવેશદ્વારે મળેલા ઉપહારને હૈયા સરસો ચાંપી ન રાખ.
 સમય જતાં સિક્કાનો ચળકાટ ઘસાઈ જશે
 અને અંદરના ડાઘ ઊઘાડા થશે.
 તારા બાગમાં ઉગાડેલા ફળને ધરતી પર ખરીને તેના અંત પ્રતિ જવા દે.
 ફૂલોની મોસમ પૂરી થઈ
 તેમ જ માનવશ્વાઘાથી ખુશ થવાનો સમય પૂરો થવા દે.
 આગળ વધતા પાછો ફરીને તારા હાથ ન ફેલાવતો.
 જીવનમાં જે કાંઈ આપ્યું છે તેની કિંમત આંકીને તેનું અપમાન ન કરતો.
 વસંતને આવકારતા શુષ્ક પર્ણની જેમ
 તારા ભિક્ષાપાત્રને તારો અંતિમ ઉપહાર બનાવજે.
 જેની તું આશા સાથે પ્રતીક્ષા કરે છે તે નથી ખ્યાતિનો પ્રકાશ -
 તે તો છે નવજીવનને પ્રભાતનો મૂક પોકાર,
 તે તો છે નવજાગૃતિના લલાટ પર પ્રભાત પ્રકાશનો તાજ.

O New-comer,
This birth has given you value beyond all price.
With the sun and the stars
You have received the unique gift of Form.
The light that travels along the Milky Way
And touches the green brow of this earth,
Has kissed your eyes
And tied you forever in bonds of friendship
With the Universe.
From ages past the Great Message
Has come down the stream of Time,
And at this blest moment pays you homage.
In front of you lies the Soul's path,
Stretching toward Infinity;
Along that path you are the solitary traveller-
This great wonder is without end!

19 December 1937

પ્રાંતિક-13

English translation by William Radice.

ઓ નવજાતક,
આ જન્મે, ઉપહાર તને,
મળ્યો છે લાજવાબ, બેમિસાલ.
સૂર્ય, ચંદ્રની સાથે મળ્યો છે ભેટમાં તને આકાર,
વિચરતો નિહારિકામાં ને સ્પર્શતો હરિયાળીને જે પ્રકાશ,
ચૂમતો તારી આંખને ને બ્રહ્માંડને બાંધતો મૈત્રીબંધને તે જ પ્રકાશ.
યુગ યુગથી મહાસંદેશ વહેતો સમય પ્રવાહે
આ શુભ ક્ષણે દેતો અંજલિ તને.
સામે અસીમ સુધી પથરાતો પથ ચેતનાનો,
નથી આ અંતહીન આશ્ચર્ય કે આ પથ છે તારો એકલાનો?

Time for the bird to go.
 Soon its nest, stripped, dislodged, song-silenced,
 will slip to the dust in the forest's tumult.
 With dry leaves and withered flowers
 at dawn I'll fly to the trackless emptiness
 beyond the sunset -sea.
 For long has this earth been host to me.
 Heady with mango blossoms, greetings have come to
 me, sweet with Phalgun's gifts;
 ashok-buds have sign-solicited my tunes
 and I've given them, love-juice-filled;
 while at times Baishakh's storms have gagged me
 with hot dust, maimed my wings.
 Yet with all that I'm blest with the honour of being
 alive.
 And when this shore's tiring journey ends,
 back-glancing for a moment, I'll honour, before I go,
 in humble salutation
 the divdny that inhabited this incarnation.

પ્રાંતિક-14 (1938)

English translation by Ketaki Kushari Dyson.

પંખીને જવાનો સમય થઈ ગયો છે.
 થોડા વખતમાં વનવગડાના ઝંઝાવાતમાં
 એનો ગીતવિહીન, સ્થાનભ્રષ્ટ, માળો પીંખાઈને ધૂળમાં પડશે.
 શુષ્ક પર્ણ અને કરમાયેલા કુસુમ સાથે સવારે
 હું ઊડીશ સૂર્યાસ્તના સમુદ્રની પાર-પથવિહીન અવકાશે.
 આ ધરતીની મહેમાનગતિ લાંબા સમય સુધી માણી છે.
 ફાગણની મીઠી ભેટ સમ આમ્રમંજરીની નશીલી વંદના મને પહોંચી છે.
 મારા ગીતો પર અશોકના અંકુરે હસ્તાક્ષર કર્યા છે.
 અને મેં તેમને રસસભર પ્રેમ આપ્યો છે.
 કોઈકવાર વૈશાખના વંતોળમાં ધૂળથી મારી વાણી રૂંધાઈ છે.
 પણ એકદંરે મારા અસ્તિત્વને આશિષ મળ્યા છે, જીવનના સન્માનના.
 અને જ્યારે આ કિનારાની શ્રાંત યાત્રાનો અંત આવશે,
 ત્યારે, જતાં પહેલાં, ક્ષણાર્ધ માટે પાછળ જોઈ,
 એક નમ્ર વંદના કરી સન્માનીશ,
 એ દિવ્ય સત્ત્વને,
 જેનો વાસ છે આ અવતારે.

Poems -107-

When my mind was released from the black cavern of
oblivion and woke up into an intolerable surprise
it found itself at the crater of a volcanic hell-fire
that spouted forth a stifling fume of insult to Man;
it witnessed
the long-drawn suicidal agony of the Time-spirit
passing through convulsions of a monstrous deformity
worse than death.
On its one side a defiant savagery
and the growl of homicidal drunkenness,
on the other timid powers
tied to the load of their carefully guarded hoardings,
meekly settling down to a silent safety of acquiescence
after miscalculated bursts of impatience.
At the old nations' council-chambers
plans and protests are pressed flat
between the tight-shut prudent lips.
In the meanwhile across the sky
rush with their blazing blasphemy
the soulless swarms of vulture-machines
carrying their missiles of ravenous
passion for human entrails.
Give me power, O awful Judge,
sitting on the throne of Eternity,
give me a voice of thunder, that I may hurl imprecation
upon this cannibal whose gruesome hunger
spares neither women nor children,
that my words of reproach may ever rock
upon the heart-throbs of a history humiliated by itself,
till this age choked and chained
finds the bed of its final rest in its ashes.

પ્રાંતિક-17

-107-

શૂન્યાવકાશની અંધારી ગુફામાંથી મુક્ત થયેલું મારું મન,
જાગ્યું એક અસહ્ય આશ્ચર્યમાં.
એણે જોયો એક નર્કગાર શો જ્વાળામુખી,
જે થૂંકતો હતો માનવીના અપમાનના ધુમાડાના ગોટા.
એણે જોઈ સમયની ચેતનાને,
દીર્ઘકાળથી આવતી આત્મઘાતક વેદના અને મોતથી બદતર,
હેવાનિયતની વિકૃતિની આંચકી.
એક બાજુ હતી મગરૂર જંગલિયત અને ગુનાહિત નશાની ગર્જના
અને બીજી બાજુ,
તેમના સાચવી રાખેલા સંગ્રહના બોજથી બંધાયેલી ભીરૂ સત્તા -
જે છૂટાછવાયા, કસમયના ઉતાવળા ઉછાળા પછી ચૂપચાપ સંતાપ છે
મૂક સલામતીના આંચળમાં.
જૂના દેશોના દરબારમાં યોજના અને વિરોધ દબાય છે,
સપાટ, ભીંસાયેલા, શાણા હોઠની વચ્ચે
અને આકાશે આગઝરતી વિકૃત વાણી બોલતા,
નિશ્ચેતન ગીધ શા યંત્રોના ટોળા, લઈ જતાં માનવ શરીર-ભૂખ્યા શસ્ત્રો.
હે શાશ્વત-સિંહાસન-સ્થિત બેરહેમ ન્યાય,
આપ મને શક્તિ, આપ મને ગર્જતી વાણી,
જેથી હું શ્રાપ આપી શકું આ માનવભક્ષી પ્રજાને,
જેની હિંસક ભૂખથી નથી બચતા આબાલવૃદ્ધ,
જેથી મારા ઉપાલંભના શબ્દ આજન્મ ઝઝૂમે
આ સ્વઅપમાનિત ઈતિહાસના ધબકારમાં -
જ્યાં સુધી આ રૂંધાયેલા, બંધાયેલા યુગની અંતિમ શય્યા
નહીં રચાય એની પોતાની રાખમાં.

Everywhere
The serpents exhale their poisonous breath;
To speak of gentle peace sounds like mockery.
Let me therefore, before I depart,
Send my last greetings to those
Who everywhere are making ready
To give battle to the Monster of Evil.

Christmas Day, 1937

પ્રતિક-18

English translation by Aurobindo Bose.

ચોમેર ભીષણ વિષપૂર્ણ કુંકાડા કૂંકતા સર્પ સકલ,
વાત અહીં શાંતિની લાગતી બેહુદી ને કમ અક્કલ.
વિદાય પૂર્વે વંદના મારી ને મારા નમસ્કાર
સર્વને - જે આજે થતા શેતાનને પડકારવા તૈયાર.

Poems -104-

Entangled in the meshes
woven by countless gazing eyes,
he is drawn into a whirl of noise, the man of fame.
Alas, he has lost his rank among those
who are privileged to remain unaware of the date of
their birth,
whose recognition in the world is slight,
even as the leaves are that lightly swing on the branches
and drop on the dust unnoticed.
He lives in his solitary cell among the crowd
with a chain of honour ever jangling round his limbs.
Take pity and free him in the world of cool light, green
shade and sweet reticence, in the unbound dust,
-the primeval playground of the eternal child.
When the ferry boat from the dark brought him to the
landing on the shore of fresh knowledge,
he had nothing to cover him from the light
that touched his nakedness
as it touches the sail unfurled in the air.
In the simple freedom of that morning
flowers without fame bloomed in the grass,
and the spring hour spread its golden wings,
in an immensity of leisure.
In that holiday's solitude his name received its infinite
worth from a sweet voice whose faraway music makes
him wistful
in the langurous afternoon of March
and whose date is lettered today
in this glistening quiver of asath leaves.
He had his poet's welcome from the river Padma
and the morning star
through the intervals of bamboo leaves on her bank.

(continued)

અગણિત આંખો ટગર ટગર જોતી, જાળ ગૂંથતી
અને એમાં અટવાતી, કોલાહલના વમળે ફસાતી,
વિખ્યાત વ્યક્તિ.
ડાળ પર સહજ ઝૂલતા પાંદડા,
કોઈનું ધ્યાન ખેંચ્યા વિના ધૂળમાં ખરી પડતા,
એમ જ જેમની જગતમાં ખ્યાતિ નથી,
તેમને તેમનો જન્મદિન ભૂલી જવાનો અધિકાર છે.
અને વિખ્યાત વ્યક્તિ તેનો એ અધિકાર ગુમાવી બેઠી છે.
એ સન્માનિત સજ્જન તો બંધાયો છે સન્માનની સાંકળે,
રહે છે જનમેદનીમાં એકાંત વાસે !
દયા કરો, એને મુક્ત કરો,
પ્રશાંત પ્રકાશમાં, હરિયાળી છાયામાં, મીઠા મૌનમાં, નિર્બંધ ધૂળમાં,
-જે છે શાશ્વત શિશુનું પ્રથમ રમકડું.
જ્યારે અંધકારમાંથી આવેલી નાવમાંથી તે ઊતર્યો હતો જ્ઞાનના કિનારે,
ત્યારે તેની નગ્નતાને સ્પર્શતા પ્રકાશથી ઢાંકતું કોઈ પણ આવરણ ન હતું.
એ સવારની સહજ મુક્તિમાં ખીલ્યા હતા ખ્યાતિહીન ફૂલો ઘાસમાં,
અને ખૂલી હતી સોનેરી પાંખ વસંતમાં, ફુરસદના વિશાળ ફલકમાં.
એ રજાના એકાંતમાં, એના નામને મળ્યું હતું અપાર મૂલ્ય,
એક મીઠા અવાજમાં,
જેનું ઝીણું સંગીત, એને ફાગણની બપોરની ફુરસદમાં
બનાવે છે ઉદાસીન અને જેની તારીખ, લખાઈ છે આજે,
અશ્ણાથ પાંદડાના કંપનમાં.
એને કવિ તરીકે આવકાર્યો હતો પદ્મા નદીએ
અને એના કિનારા પરના વાંસવનની પાર ચમકતા પ્રભાત તારકે.

(આગળ)

The dark masses of cloud had spread before him
a purple shadow on the distant rain-dimmed forest;
his eyes had followed the track of noisy girls
to the river along the shady village lane
and enjoyed the duet of colours under the sunset sky
in the blossoming field
of mustard and linseed sown together.

He gazed and said, "I love it",
and wished that this love of his remained behind him,
even when his big endeavours had come to nothing,
and that his salutation carrying his lifelong wonder
should leave a lasting memory of his touch
on the dust of this earth.

જન્મદિન
સેંજૂતિ-1937

વરસાદમાં ઝાંખા દેખાતા દૂરના જંગલ પર પથરાતો
ઘનશ્યામ વાદળોનો છાંયો એની આંખ સામે પથરાયો હતો.
છાયા સભર ગામની ગલીમાંથી નદીએ જતી બોલકી બાળાઓને
એની નજર અનુસરતી અને માણતી,
સાંધ્ય આકાશની નીચે તલ અને રાઈના ફૂલોના રંગની રમઝટ.
તે જોઈ રહેતો અને બોલી ઊઠતો, 'હું આ બધાંને પ્રેમ કરું છું',

અને તે ઈચ્છતો,
જ્યારે તેના મુખ્ય કામોની નિશાની ન રહે
ત્યારે પણ તેનો પ્રેમ તેની પાછળ રહી જાય
અને તેના આજીવન આશ્ચર્યની વંદના
તેના સ્પર્શની શાશ્વત યાદ આ ધરતીની ધૂળમાં મૂકતી જાય.

Poems -109-

My birthday!
With Death's passport in hand
it has emerged from its dive into the chasm of
nothingness to breathe a while on the outskirts of existence.
From the worn-out chain have dropped
the beads of the past years
and with this newest birthday
begins the counting of the days of a new-born life.
The welcome offered me today to me, a passer-by,
who tries to con the signal of the morning
of an unknown star
beckoning him towards an uncharted voyage,
is shared equally by his birthday and the time of his
death, who mingle their lights
like those of the morning star and of the waning moon.
And I shall sing the same chant to both, to death and to life.
Grant me, Mother Earth,
that my life's mirage born of burning thirst
may recede in the farthest horizon
and my unclean beggar's bowl empty
into the dust its accumulated defilements;
and as I start my crossing to the unrevealed shore
let me never look back with longing
on the last leavings of the feast of life.
Now when in this sleep-laden dusk of the day's end
the meaning is lost of the keen bladed hunger
with which you had goaded me to drag life's chariot
you begin to withdraw your gifts from me one by one.
Slight has grown your need of me
and slight have you made my use
and set on my forehead the stamp of the discarded.

(continued)

-109-

આજે મારો જન્મદિન છે.
આ મારો જન્મદિન
હાથમાં મોતનું નિમંત્રણ લઈને શૂન્યાવકાશની ખીણમાંથી નીકળ્યો છે,
અસ્તિત્વના કિનારે થોડો શ્વાસ ખાવા.
તેના જીર્ણ હારમાંથી વીતેલા વર્ષોના થોડા મણકા પડી ગયા છે.
આ નવા જન્મદિનથી શરૂ થાય છે ગણતરી નવા મળેલા જીવનની.
એક અજાણ્યો તારો એને એક વણખેડી સફર તરફ બોલાવી રહ્યો છે પણ
એ તારાને મારો જન્મદિન પ્રભાતની આગાહી ગણાવે છે.
મારો જન્મદિન અને મોતનો સમય,
-તે બંનેનો પ્રકાશ,
પ્રભાતના તારા અને વિદાય લેતા ચંદ્રની જેમ,
એકબીજામાં ઓગળી જાય છે.
-તે બંનેની વચ્ચે સરખે ભાગે વહેંચાશે,
મને આજે મળેલા સન્માન અને સત્કાર.
અને હું, જીવન અને મોત, બંનેને માટે એક જ ગીત ગાઈશ.
હે જગત, મને વરદાન આપ:
પ્રદીપ્ત તૃષ્ણાથી જન્મતું જીવનનું મૃગજળ વીલાય દૂર ક્ષિતિજે,
મારા મલિન ભિક્ષાપાત્રમાં સંમિલિત દૂષણો વેરાય તુજ રજે,
અને જીવનના ઉત્સવના છેલ્લા દર્શન કરવા
પાછું વળીને જોયા વિના હું એક અગોચર કિનારા તરફ આગળ વધું.
(આગળ)

I feel it all and yet I know,
 all this contumely of yours
 will not reduce my worth to nought.
 Cripple me, if you will, shut out all light from my eyes,
 shroud me in the shadow of infirmity,
 yet in the dilapidated temple of my being
 the ancient god will remain enthroned.
 Work your havoc and pile up the wreck,
 yet in the midst of this ruin
 the luminous spot of inward joy will burn bright as ever.
 For it was fed day after day on the heavenly wine
 which the gods pour on earth
 through every sight and sound.
 I had loved them all and sung of that love.
 That love has lifted me above your bounds,
 the love that shall abide,
 even though its words grow feeble,
 defaced by constant use.
 On this love of mine have traced their autographs
 the pollen of mango-blossom,
 and the dew-cooled fragrance of the sephalika,
 the twittering of the doels in early dawn
 and the rapturous touch of the beloved.
 When I take my leave of you, O Earth,
 take back from me, carefully reckoning,
 all that you had vouchsafed to me,
 the outfit and provisions for a life's sojourn.
 Yet never think that I hold your gifts but slight.
 Ever grateful am I to this clay-cast mould
 through which I have had my introduction to the Formless.
 Whenever I have approached your doors
 with the mind free from all covering,
 I have been made welcome to your heart.
 I know your gifts are not for the greedy,
 that you withhold the nectar hidden in your earthen pot

(continued)

આજે દિનાન્તે, ઘેનભરી સાંજે,
 તું તારી આપેલી ભેટ એક પછી એક પાછી લઈ લે છે.
 તને હવે મારી જરૂર નથી
 માટે જ તેં મારો ઉપયોગ ઓછો કરી નાખ્યો છે
 અને મને 'બિનજરૂરી'નો ઈલકાબ આપ્યો છે,
 એ બધું હું અનુભવું છું અને જાણું છું.
 તારા તિરસ્કારથી મારી કિંમત ઘટીને શૂન્ય નહીં થઈ જાય.
 તારી ઈચ્છા પ્રમાણે,
 તું મને અપંગ બનાવ,
 મારી આંખોને પ્રકાશથી વંચિત રાખ,
 મને અશક્તિની છાયામાં ઘેરી લે,
 છતાં યે આ તૂટું-તૂટું થતા મારા મંદિરમાં
 સિંહાસન પર પ્રાચીન પ્રભુ તો બિરાજશે જ.
 તું ઘમસાણ મચાવ, ભંગારનો ખડકલો કરી દે,
 છતાં યે એ ખંડેરની વચ્ચે
 અંતરના આનંદનો પ્રજ્વલિત પ્રદીપ સદા ઉજ્જવળ જલતો રહેશે,
 કારણ કે સદા એનું સિંચન થયું છે, એ ઉત્કૃષ્ટ આસવથી,
 જેને સ્વર્ગથી દેવોએ દરેક દશ્યમાં, દરેક શબ્દમાં પૃથ્વી પર રેડ્યો છે.
 મેં એ બધાંને પ્રેમ કર્યો છે, એ પ્રેમનાં ગીતો ગાયા છે,
 અને એ પ્રેમ મને લઈ ગયો છે તારા બંધનોની પાર.
 વર્ષોના ઘસારાથી એની શક્તિ ભલે ક્ષીણ થઈ હોય,
 પણ એ પ્રેમનું પ્રસ્થાપન તો રહેશે જ.
 મારા આ પ્રેમ પર હસ્તાક્ષર છે,
 - આમ્રમંજરીના, ફૂલોની ફોરમના, પ્રભાતપંખીના કલરવના
 અને વહાલાના સ્પર્શના.

(આગળ)

from the ravenous lips of those that hunger obscenely.

You are waiting, O Earth,
with your immortal gifts,
to welcome the wayfarer

who treads the arduous path of detachment.

The gluttons who lust for flesh,
the traffickers in festering carrion,
have banded today in their orgies of violence,
day and night.

Yet mockery tempts my smile, as of old,
at the pompous folly of the learned,
at the tyranny of the beggarly rich,
at the hideous make-up of the showy,
at the blasphemy that lampoons the divine in Man.

Enough of this.

The bell tolls the last hour at your porch,
and my heart responds
to the creaking of the opening gates of farewell.

In this deepening gloom of the twilight,
I will gather what flickering flame remains
to light my fading consciousness,
to offer my last worship to you, O Earth,
under the gaze of the Seven Rishis.

And the incense of my last silent song
will float around you.

Behind me will remain
the nagkeshar plant that has yet to flower,
the anguished heart of this shore
yearning in vain for a ferry across,
and love's self-reproach at its tired memory vanishing
behind the screen of daily task.

જન્મદિન - સ્મૃતિ -1937

હે જગત, જ્યારે હું તારી રજા લઉં,
ત્યારે જીવનની સફર માટે તેં આપેલો તમામ સરસામાન, સાધન-સામગ્રી,
બધું જ, યાદ કરીને, ગણીને પાછું લઈ લેજે.
તું એમ ન માનીશ કે હું તારી ભેટને ક્ષુલ્લક ગણું છું.
જેના થકી મારો નિરાકાર સાથે સંબંધ થયો,
તે માટીના પૂતળા માટે હું તારો સદા ઋણી છું.
હું જ્યારે જ્યારે પરિશુદ્ધ, આવરણવિહીન મનથી તારે દ્વારે આવ્યો છું,
ત્યારે તેં મારું હાર્દિક સ્વાગત કર્યું છે.

હવે ઘણું થયું.

તારા દરવાજે વિદાયનો ઘંટારવ થઈ રહ્યો છે
અને વિદાયના ખૂલતા દરવાજાના અવાજમાં મારા શબ્દો ભળી જાય છે.
આ સાંજની ઘેરી થતી ગમગીનીમાં,
હું શેષ રહેલી, ઝબૂકતી જ્યોતથી મારી ક્ષીણ થતી ચેતનાને પ્રગટવું, જેથી
હે દુનિયા, સપ્તર્ષિની નજર નીચે તારું અંતિમ પૂજન કરી શકું.
મારા અંતિમ ગીતના સૂર તારી આસપાસ ફેલાશે
અને પાછળ રહેશે,
વણખિલેલા ફૂલોના ખજાના સાથે સુગંધિત પુષ્પકુંજ,
પાર જવાની નાવને માટે આ કિનારાની વ્યર્થ ઝંખના,
અને
રોજિંદી ઘટમાળના પડદાની પાછળ અલોપ થતો શ્રાંત યાદોનો પ્રેમપ્રલાપ.

In the eyes of a peacock

The terrace where I sit
is screened from the midsummer dawn sunshine.

What a boon to have leisure
e-no pressing tasks encroaching in upon me yet;
No hordes of people pestering me,
trampling over my time.

I sit and write:

the sweetness of a free morning collects in my pen-nib,
like the juice that drips from a slit in a date-palm.
Our peacock has come to sit on the railing next to me,
tail spread downwards.

He finds safe refuge with me
- no unkind keeper comes to him here with shackles.
Outside, unripe mangoes dangle from branches;
Lemon trees are loaded with lemons;
A single kurci-tree seems surprised
by its excess of flowers.

The peacock bends his head to this side and that
with unthinking natural restlessness.
His detached stare pays not the slightest attention
to the marks in my note-book.

If the letters were insects he would look:
He would not then regard a poet as utterly useless.
I smile at the peacock's solemn indifference,

observe my writing through his eyes;
And indeed the same aloofness is in the entire sky,
in every leaf of the tree that is hung with green mangoes,
in the buzzing of the wild bee-hive in our tamarind tree.

I reflect that in ancient Mohenjodero,
on a similarly idle late Chaitra morning,
a poet must have written poems,
and universal nature took no account whatsoever.

The peacock is still to be found
in the balance-sheet of life,

(continued)

મોરની નજરે

હું જે અગાશીમાં બેસું છું, ત્યાં વસંતનો સવારનો તડકો નથી આવતો.

આ આરામ આશીર્વાદ જેવો લાગે છે.

હજી કોઈ અગત્યના કામનું દબાણ મારા પર નથી,
કે નથી લોકોના ટોળાનો મારા સમય પર હલ્લો.

હું બેસીને લખું છું.

આવી મુક્ત સવારની મીઠાશ મારી પેનની નીબમાંથી ટપકે છે,
-જેમ ખજૂરીની છાલમાં કરેલા છેદમાંથી રસ ટપકે તેમ.
એક મોર આવીને મારી બાજુની પાળી પર બેઠો છે,
એની પૂંછડી નીચે ફેલાવીને.

એ મારી પાસે સલામતી અનુભવે છે.

અહીં કોઈ એને પકડવા કે બાંધવા આવવાનું નથી.

બહાર કાચી કેરી ડાળી પર લટકે છે.

લીંબુના ઝાડ પર અઢળક લીંબુ આવ્યા છે.

એકલું ઊભેલું પેલું ઝાડ

ફૂલોના અતિરેકથી જાણે આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયું છે.

મોર તેની સહજ ચંચલતાથી તેનું માથું આમથી તેમ હલાવે છે.

તેની નજર મારી ચોપડીમાં પડેલા અક્ષરો પર નથી પડતી.

આ અક્ષરો જો જીવડા હોત તો જરૂર તેને દેખાતે.

તો એને આ કવિ સાવ બિનઉપયોગી ન લાગતે.

મોરની આ ગંભીર ઉદાસીનતા પર હસવું આવે છે.

પણ મારા લખાણને એની નજરથી જુઓ,

તો દેખાશે એ જ ઉદાસીન નજર, આ આખા આકાશની,

લીલી કેરીથી લચકતા ઝાડના દરેક પાંદડાની

અને આંબલીના ઝાડ પરના મધપૂડાની.

(આગળ)

and green mangoes still hang from branches;
 Their value in the gamut of nature
 from blue sky to green woods will not diminish at all.
 But the poet of Mohenjodero is completely excluded
 from the wayside grass,
 from the dark night's fireflies.
 I expand my consciousness
 into the endless time and vast earth;
 I absorb the huge detachment of nature's own
 meditations into my own mind;
 I regard the letters in my note-book
 as a autumnal flocks of insects
 -I conclude that if I were to tear out the pages today
 I would merely be advancing the ultimate cremation
 awaiting them anyway.
 Suddenly I hear a voice - "Grandfather, are you writing?"
 Someone else has come - not a peacock this time
 but Sunayani, as she is called in the house,
 but whom I call Sunayani because she listens so well.
 She has the right to hear my poems before anyone else.
 I reply, "This won't appeal to your sensitive ears;
 its verse libre."
 A wave of furrows plays across her forehead
 - "I'll put up with it," she says.
 Then adds a little flattery: "Prose, when you recite it,
 can take on the colour of poetry."
 And she throws her arms round my neck and hugs me.
 I quip,
 "Are you trying to transfer some of that poetic colour
 from my throat into your arms?"
 She answers, "That's not how a poet should talk:
 I'm the one
 who passes the touch of poetry into your voice:
 I may even have awoken the song."

(continued)

મને વિચાર આવે છે કે
 પ્રાચીન મોહેન-જો-ડેરોમાં કોઈ એક કવિએ
 આવી આરામદાયક ચૈત્રની સવારે કવિતાઓ લખી હશે
 અને ત્યારે પણ કુદરતે એની નોંધ નહીં લીધી હોય.
 જીવનના સરવૈયામાં મોર તો હજી પણ એમનો એમ જ છે
 અને લીલી કેરી હજી પણ ડાળી પર લટકે છે.
 ભૂરા આકાશથી માંડી લીલા આકાશમાં પથરાયેલી
 કુદરતના વિસ્તારમાં તેમની કિંમત જરા યે ઘટી નથી.
 રસ્તે ઊગેલા ઘાસમાં કે અંધારી રાત્રિના આગિયામાં
 મોહેન-જો-ડેરોનો કવિ તો બાકાત જ રહી ગયો!
 હું મારી ચેતનાને વિસ્તરવા દઉં છું,
 અંતહીન સમયમાં અને અફાટ દુનિયામાં;
 કુદરતના ધ્યાનનો મહિમા મારા મગજમાં ઉતારું છું;
 મારી ચોપડીમાંના અક્ષરોને વરસાદમાં થતાં જંતુઓ સાથે સરખાવું છું-
 પછી મને લાગે છે કે જો હું આ પાનાં આજે જ ફાડી નાંખું
 તો તેમની અંતિમ ક્રિયા થોડી વહેલી થશે
 એટલો જ ફેર પડશે, બાકી કોઈ જ ફેર નહીં પડે.
 એકાએક એક અવાજ સંભળાય છે, 'દાદા, તમે લખો છો?'
 આ વખતે મોર નહીં, કોઈ બીજું આવ્યું છે.
 જેને ઘરમાં બધાં સુનયની કહે છે તે આવી છે.
 હું તેને સુનાયની કહું છું કારણ કે તે એક સરસ શ્રોતા છે.
 મારી કવિતા સૌથી પહેલા સંભળવાનો એનો હક છે.
 હું એને કહું છું,
 'આ તારા સંવેદનશીલ કાનને નહીં ગમે,
 આ તો અછાન્દસ કવિતા છે.'

(આગળ)

I listen in silence, too happy to reply.
I say to myself - The aloofness of nature is constant,
like a mountain it looks down loftily
from numberless years.
But my Sunayani, morning star,
can lightly and suddenly scale its immensity;
And time's great disregard surrenders to that instant.
Poet of Mohenjodero,
your evening star has passed through its setting
to surmount again the crest of morning here in my life.

મયૂરેર દંષ્ટિ

આકાશપ્રદીપ-1939

English translation by William Radice.

તેના કપાળ પર કરચલી પડે છે અને તે કહે છે, 'ચાલશે.'
અને પછી મારા વખાણ કરતા કહે છે કે,
'જ્યારે તમે વાંચો છો ને
ત્યારે તો ગદ્ય પણ કવિતા જેવું લાગે છે.'
અને એના હાથ મારા ગળે નાંખી મને વળગે છે.
હું કહું છું,
'કેમ, તારે કવિતાનો રંગ,
મારા ગળામાંથી તારા હાથ પર લગાવવો છે?'
તે જવાબ આપે છે,
'કવિથી આમ વાત ન કરાય,
હું તો તમારા અવાજમાં કવિતા મૂકું છું,
કદાચ, મેં આ ગીતની સ્ફુરણા પણ આપી હોય!'
આનંદવિભોર હોઈ, જવાબ આપવાને બદલે હું સાંભળી રહું છું.
હું મારી જાતને કહું છું,
-કુદરતની ઉદાસીનતા અવિરત છે,
જે પર્વતની જેમ અગણિત વર્ષોથી ઉપરથી જોયા કરે છે,
પણ મારી સુનાયની,
પ્રભાતના તારાની જેમ સરળતાથી તેને સર કરી શકે છે
અને સમયની ઉદાસીનતા ક્ષણમાં તેને વશ થાય છે.
મોહેન-જો-ડેરોના કવિ,
તારો સાંધ્યતારક
એના અસ્તાચળેથી આથમીને ઊગ્યો છે મારા ઉદયાચલે,
મારા જીવનમાં.

Her colour a luminous dark,
 a coral necklace round her neck.
 In amazement I had gaped.
 She'd been staring too, without a trace of
 embarrassment,
 her big eyes lampblack-stained,
 a girl approaching adolescence, close to my age.
 Clearly I recall the scene.
 The room's south door open to the morning sun.
 The nut tree's crown with its fine thick foliage
 against the sky's pale blue.
 Her young tender body draped in white,
 the black border encircling her limbs,
 then falling at her feet.
 Two gold bangles ringed her shapely wrists.
 Such was the reflection that fell on the stories
 I read in vacation noontides.
 At times she beckoned me to lands
 where the creator's whims in many guises
 weave unattainable mirages skirting a boy's dreams.
 A bodied enchantment cast its invisible shade
 on my body and mind, subtle yet tactile.
 I dared not speak to her.
 My heart ached with the softest tune that hummed -
 'She's far, far away,
 as far as the shirish tree's furthest branches
 from where slowly the faint scent drips
 to our inner depths.'

(continued)

શ્યામ સુંદરી

એનો વાન હતો શ્યામ અને ચળકતો,
 પરવાળાનો હાર હતો એના ગળાને ફરતો,
 આશ્ચર્યથી હું એને જોઈ રહેતો
 અને એ પણ જરાય શરમ વિના તાકી રહેતી,
 એની મોટી, મોટી, કાજળ-આંજી આંખોથી,
 એક છોકરી-શૈશવ અને યૌવનના સંધિકાળે,
 લગભગ મારી જ ઉંમરે.
 મને એ દૃશ્ય બરાબર યાદ છે.
 રૂમના દક્ષિણ દરવાજે પ્રભાતના સૂર્યનો તડકો આવતો,
 વૃક્ષની ઘેરી લીલી ઘટા છવાતી આછા આસમાની આકાશે.
 એનું નાજુક, યુવાન શરીર વીંટળાયેલું સફેદ સાડીમાં,
 એની કિનાર, કાળી, ફરતી એના અંગે અંગ અને પડતી એના ચરણે.
 બે સુવર્ણ કંકણ વીંટળા એના ઘાટીલા કાંડે
 રજાની બપોરે વંચાતી વાર્તામાં આવું પ્રતિબિંબ પડતું,
 કોઈવાર તે મને લઈ જતી એવા અજાણ પ્રદેશે,
 જ્યાં સર્જકની ધૂન જાતજાતના વેશપલટા કરી,
 ઊભો કરતી આભાસ એક અપ્રાપ્ય મૃગજળનો,
 જે આવરી લેતું નાદાન છોકરાના સ્વપ્નો
 એક શારીરિક આનંદલહરી પ્રસરતી મારા તન મને,
 સરળ, સહજ, અગ્રાહ્ય, તો યે સ્પર્શતી અંતરતમને.
 એની સાથે વાત કરવાની હિંમત મારામાં ન હતી.
 મારા હૈયે જાગતું સુક્રોમળ ગાન,
 'તે દૂર દૂર છે - શિરીષની દૂરમાં દૂર ડાળી જેટલી,
 જ્યાંથી આછી સુગંધ પ્રસરે છે અંતરતમે.'

(આગળ)

One day she left me a card
 inviting me to her doll's wedding.
 Boisterously merry were her guests ,
 while I, a shy lad, dreadfully embarrassed, kept to a corner.
 The evening passed in vain,
 and I can't even recall what I had to eat at the party,
 but I observed how her nimble feet
 went busily back and forth
 with the black border dancing round their movements.
 From the corner of my eyes I noticed
 how her bangles seemed to have tied
 the solid sun to her hands.
 Her gentle, coaxing voice I also heard,
 which, when I came home,
 echoed in my head for half the night.
 Then one day I got to know her without impediments.
 One day I called her by her pet name.
 My awe went and even banter was exchanged.
 Sometimes we made up charges against each other
 and made angry scenes – all in pretence.
 Sometimes cruel jokes in cutting words hurled real hurt.
 Sometimes she gave me a bad name, calling me careless.
 Sometimes I saw her in casual disarray,
 busy with cooking, quite unembarrassed.
 How many of my male follies she would deride
 with her sharp, female, pride!
 One day she said, 'I know how to read palms.'
 My hand in hers, her head lowered, she read the lines,
 then said, 'Your temperament shows a poverty in love.'
 I gave no rejoinder at all.
 False calumny it was,
 but the sting was anaesthetised by her touch,
 my true prize.

(continued)

એક દિવસ એણે મને મોકલ્યું નિમંત્રણ એની ઢીંગલીના લગ્નનું.
 એના મહેમાનો હસી હસીને ઠક્કા મશકરી કરતા
 જ્યારે હું, એક શરમાળ છોકરો, ચૂપચાપ એક ખૂણામાં બેઠો રહ્યો.
 આખી સાંજ પસાર થઈ અને મને યાદ પણ નથી કે મેં શું ખાધું.
 પણ મેં જોયું કે એના સ્ફૂર્તિભર્યા પગ ચારે બાજુ ફરી વળતા
 અને કાળી કિનાર તેમની ગતિની આગળ પાછળ નાચતી રહેતી.
 ત્રાંસી આંખે મેં જોયું કે એની બંગડીઓથી જાણે
 સૂર્ય એના હાથ સાથે બંધાયો હતો.
 મેં એનો સહૃદય અવાજ પણ સાંભળ્યો
 અને ઘરે આવ્યા પછી મધરાત સુધી તે મારા કાનમાં ગુંજતો રહ્યો.
 પછી એક દિવસ કોઈ પણ અવરોધ વિના હું તેને ઓળખી ગયો.
 એક દિવસ મેં તેને તેના વહાલના નામથી બોલાવી.
 મારો ક્ષોભ દૂર થયો અને અમે એકબીજાની મશકરી કરતા થયા.
 કોઈવાર અમે એકબીજા પર ખોટો ખોટો ગુસ્સો કરતા
 તો કોઈવાર કટાક્ષમય ફૂર મશકરીમાં સાચે સાચ ખોટું લાગી જતું.
 કોઈવાર મને તે ગાળ દેતી અને મને નક્કિરો કહેતી,
 કોઈવાર હું તેને આકુળ વ્યાકુળ થઈને રાંધતી જોઈ રહેતો.
 મારી કેટલી યે પુરુષ સહજ ક્ષતિઓની
 તે સ્ત્રી-સહજ ગર્વથી મશકરી કરતી.
 એક દિવસ તેણે કહ્યું, મને હાથ જોતાં આવડે છે.
 મારો હાથ તેના હાથમાં લઈ, માથું નમાવી તેણે રેખા જોઈ,
 અને પછી બોલી
 'તારો સ્વભાવ પ્રેમનું એ દારિદ્ર્ય દર્શાવે છે.'
 હું કાંઈ જ બોલ્યો નહીં. એ સરાસર જૂઠાણું હતું.
 પણ ડાંખ પર એના સ્પર્શનું મલમ લગાડ્યું હતું.
 અને એ જ મારું સાચું ઈનામ હતું.

(આગળ)

Yet the pain of incomplete knowing still remained.
Beauty's distance never seems to wane –
so near, and yet so far, without end.
On the western horizon the days fade,
mixed with gladness and with sadness's shade.
The essence of blue was distilled by Chaitra skies,
and now this Ashwin light plays
its holiday shanai in the gold rice-fields.
Slowly drifts the boat, to no port, weighed with dreams.

श्यामा - आकाशप्रदीप-1939

English translation by Ketaki Kushari Dyson.

अने तोये अधक्यरी ओणभाषणी वेदना रडी गई.
सौंदर्यनी दूरी जाणे क्यारेय ओछी थती नथी
– केटलुं पासे ने तो ये केटलुं दूर, अंत विनानुं.
पश्चिमनी क्षितिजे दिवस वीलातो, आनंद अने ग्लानिनी मिश्र छायामां.
चैत्रना नील आकाशनी विदाय पछी
आ आसो मासना प्रकाशमां रजनी शरणाई वागे छे,
सोनेरी अंगर भेतरे.
धीरे धीरे विहरती डोडी – न कोई बंदर प्रति,
अेना स्वप्नना सामान साथे.

Three green mangoes were lying under the tree
in the mild sunshine of the Chaitra morning.
When I saw them, my hands didn't itch
to get them with a restless impatience.
Then I knew, sipping my tea,
how the wind had changed on my sails,
how the ferry-ghat in the east had dimmed.
Once upon a time,
the chance getting of a green mango or two
was a golden key,
unlocking the secret cell of a whole day's gladness.
Now there's no such padlock, nor is a key required.
Let me begin at the beginning.
For the first time in my life
a bride was coming from another family to ours.
My mind, which was then like a boat at anchor,
was suddenly tossed by a flood-tide.
Overflowing the bounds of what I'd been allotted
came fate's bounty to me,
shaking off all those old, torn, mundane
days and nights from the whole house.
Three times a day,
for some days the wedding music played,
changing the daily language around us,
and in all the rooms the lights made a fuss
in lanterns and chandeliers.
The marvellous opened in the midst of the too familiar.
Decked in colours, feet dyed in lac, someone came,
hinting she wasn't a person of limited value,
belonging to this world, but was unique, past compare.
For the first time to the boy's eyes was revealed
something that could be seen, but couldn't be known.
The flutes stopped playing, but not what they implied:
our bride remained, girded by marvel's invisible rays.

(continued)

કાચી કેરી

ચૈત્રની સવારના આછા તડકામાં ઝાડની નીચે ત્રણ કાચી કેરી પડી હતી.
એને જોઈને એને લેવા માટે મારા હાથમાં અધીરાઈની ચળ ન ઊઠી.
ચા પીતા, પીતા મને સમયની સાથે
મારા સઢમાં સંચરતા પવનની દિશા બદલાયાનો ખ્યાલ આવ્યો.
તેમ જ પૂર્વમાં આવેલો ઘાટ ધુંધળો થયો છે, તેનો પણ ખ્યાલ આવ્યો.
એક વખત એવો હતો કે જ્યારે એકાદ બે કાચી કેરી હતી
એક સોનાની ચાવી જેવી.
જેનાથી એક આખા દિવસના આનંદની ખાનગી પેટી ખૂલી જતી.
હવે નથી કોઈ એવું તાળું અને તેથી નથી ચાવીની જરૂર.
મને માંડીને વાત કરવા દો, મારા જીવનમાં પહેલીવાર,
બીજા કુટુંબમાંથી કુટુંબમાં અમારા, આવતી હતી એક નવવધૂ.
લંગર નાંગરેલી નાવ જેવું મારું હૈયું,
એકાએક ભરતીના મોજામાં ઊછળી રહ્યું.
મારી આજુબાજુ દોરાયેલી સીમારેખાને ઓળંગીને
નસીબનો ઉપહાર મને મળ્યો.
આખા ઘરે બધાં જ જૂના, કંટાળાજનક દિવસ અને રાત ખંખેરી નાંખ્યા.
કેટલા યે દિવસો સુધી, દિવસમાં ત્રણવાર લગ્ન ગીતો ગવાતા.
અમારી રોજિંદી ભાષા જ બદલાઈ ગઈ.
અને બધા જ ખંડમાં ફાનસ અને ઝુમ્મરોમાં પ્રકાશ ઝગમગ થઈ રહ્યો.
સુપરિચિતની વચ્ચે કાંઈક અદ્ભુત ઊગી નીકળ્યું.
રંગોથી શણગારેલું, અળતાથી રંગાયેલા પગવાળું, કોઈક આવ્યું
અને કહી રહ્યું કે છે તે અમૂલ્ય, અતુલ્ય, અલૌકિક.
પહેલીવાર છોકરાની આંખે કાંઈક જોયું, જે દેખાતું પણ ન સમજાતું!
બંસરીવાદન બંધ થયું પણ તેનું કારણ રહ્યું.
અમારી નવોઢા રહી ગઈ આશ્ચર્યના અદૃશ્ય કિરણોની વચ્ચે.

(આગળ)

Her treaties, quarrels, sports
 were all with her groom's sister.
 Conquering shyness, I would try to get a little close,
 my mind in a whirl because of her sari's stripes,
 but her frowns would soon let me know I was just a kid,
 nor was I a female, but of a different tribe.
 She was just a month or two older
 or perhaps younger than I was.
 Yet I had to concede
 we were made with different ingredients.
 How I yearned to build a bridge towards her
 with something, no matter what!
 One day this unfortunate fellow acquired
 from somewhere some gaudy handwritten books.
 He thought they would stun her, but she laughed,
 and said, 'What shall I do with these?'
 Such tragedies, ignored by history,
 cannot draw sympathy from any source.
 This one crushed the boy,
 heaping on him humiliation for whole days and nights.
 Who was the judge who could assess
 and declare the value of those handwritten books?
 Despite all that, I found that the lady of rank
 was quite interested in claiming her petty dues:
 there her wooden seat was at floor-level.
 She loved to eat green mangoes
 mixed with shulpo greens and chillies.
 There was a tiny door through which
 such treats could be shared even by a boy
 and a mere kid like me.
 Climbing trees was strictly forbidden.
 Whenever the wind blew, I would rush into the garden
 and if, by a stroke of luck,
 found even one fruit snatched from its minor rarity,
 I would see how green, how shapely, how beautiful,

(continued)

એનો ઝઘડો, સંધિ, રમત બધું જ એના વરની બહેન સાથે.
 શરમ બાજુએ મૂકી હું તેની નજીક આવવાનો પ્રયત્ન કરતો.
 એના લહેરિયાની લહેરથી હિલોળા લેતું મારું હૈયું.
 પણ એના ચીડિયાથી મને ખબર પડતી કે હું હતો માત્ર એક છોરું
 – ન હતો હું સ્ત્રી, હતો હું જુદી જ નાતનો.
 તે મારાથી એકાદ બે મહિને મોટી કે નાની હશે.
 છતાં મારે કબૂલ કરવું પડશે કે અમે જુદી જુદી માટીથી ઘડાયા હતા.
 તેને પહોંચવા માટે સેતુ બાંધવા- યેન કેન પ્રકારેણ- હું કેટલું ઝંખતો !
 એક દિવસ આ કમનસીબ બંદાને કશેથી થોડી કાબરચીતરી,
 હાથે લખેલી ચોપડી મળી.
 એને થયું કે એ જોઈને તે ખુશ થઈ જશે.
 પણ એણે તો હસીને કહ્યું, 'હું આને શું કરું?'
 ઈતિહાસથી અવગણાયેલી આવી કરુણાન્તિકા,
 કોઈની યે સહાનુભૂતિ નથી મેળવી શકતી.
 આનાથી હડધૂત થયેલો છોકરો,
 દિવસો સુધી આ અવગણનાના ભાર નીચે દબાયેલો રહ્યો.
 એ હાથે લખેલી ચોપડીઓને જોઈને એની કિંમત કરનાર કોણ થાય ?
 આમ હોવા છતાં,
 મેં જોયું કે આ જાજરમાન સન્નારીને તેમના સામાન્ય સન્માનમાં રસ હતો.
 – તે બેસતી ફર્શ પર લાકડાના આસન પર,
 તેને લીલા ફુદીના અને મરચા સાથે કાચી કેરી ખાવી ગમતી.
 એક નાના બારણામાંથી જોઈ રહેતો,
 મારા જેવો નાનો છોકરો પણ આ ઉજાણીમાં ભાગ લઈ શકતો !
 ઝાડ પર ચઢવાની મનાઈ હતી.

(આગળ)

what a wonderful gift of nature it was.
 The glutton who splits and eats it
 hasn't seen its incomparable beauty.
 One day I gathered mangoes in the middle of a
 hailstorm.
 She said, 'And who asked you to fetch these?'
 I said, 'Nobody,'
 left the whole basket on the floor and went off.
 Another time I got stung by bees.
 She said, 'There's no need to take so much trouble to get
 fruit.'
 I kept quiet.
 I grew in years.
 Once I got a gold ring from her;
 there was something memorable inscribed on it too.
 I lost it, bathing in the Ganges, couldn't recover it.
 Even now the green mangoes fall under the trees,
 year after year.
 There's no way I can find her again.

કાંચા આમ - આકાશપ્રદીપ-1939

English translation by Ketaki Kushari Dyson.

જ્યારે પવન વાતો ત્યારે હું બગીચામાં દોડતો,
 અને નસીબ જોગે એક પણ ફળ મને મળતું
 તો હું જોઈ રહેતો - કેટલું લીલું, કેટલું ઘાટીલું, કેટલું સુંદર,
 કુદરતની કેવી આશ્ચર્યજનક ભેટ!
 એને છોલીને, કાપીને ખાતા ખાઉંધરાએ એનું સૌંદર્ય જોયું જ નથી.
 એક દિવસ વાવાઝોડમાં પડેલી કેરી મેં ભેગી કરી.
 તેણે કહ્યું, 'કોણે તને આ લાવવાનું કહ્યું હતું?'
 મેં કહ્યું, 'કોઈએ નહીં.'
 આખો કરંડિયો ફર્શ પર મૂકીને હું ચાલતો થયો.
 બીજી એક વાર મને મધમાખીઓ કરડી ગઈ.
 તેણે કહ્યું, 'ફળને માટે આટલી તકલીફ વેઠવાની જરૂર નથી.'
 હું ચૂપ રહ્યો.
 મારી ઉંમર વધતી ગઈ.
 એકવાર તેણે મને સોનાની વીંટી આપી.
 તેના પર કાંઈ યાદ રાખવા જેવું કોતર્યું હતું.
 ગંગામાં નાહતા તે ખોવાઈ ગઈ - મને પાછી ન મળી.
 હજી પણ દરેક વર્ષે ઝાડ નીચે કેરી પડે છે.
 પણ તેને શોધવાનો હવે કોઈ રસ્તો નથી.

Take the last song's diminuendo with you.
Speak the last word as you go.
Darkness falls, there's little time.
In the dim twilight the farer loses his way.
The sun's last rays now fade from the western sky.
From the tamal grove comes the last peacock-cry.
Who is she who searches the unknown
and for the last time opens my garden-gate?

પ્રકૃતિ - ૧૩૨

શેષ ગાનેરઈ રેશ નિયે જાઓ - 1939

English translation by Ketaki Kushari Dyson.

Song-24

વીલાતા ગીતનો આખરી આસ્વાદ લેતો જા,
જતાં જતાં અંતિમ શબ્દ બોલતો જા.
સમય નથી, અંધકાર છવાય છે,
આછા સાંધ્ય પ્રકાશે મુસાફરથી રસ્તો ભુલાય છે.
સૂર્યના અંતિમ કિરણો વીલાતા પશ્ચિમ આકાશે,
તમાલ કુંજ ગુંજતી અંતિમ મયૂર ટહુકારે.
અણજાણને શોધતી તે કોણ છે?
મારા ઉદ્યાનનું દ્વાર અંતિમ વાર બોલતી તે કોણ છે?

You gave me the monsoon's first kadamba flower.
I've brought you a present, my Srabon song.
I've kept it wrapped in the dark shadows of clouds,
this sheaf from my music's field, its first golden corn.
You bring me a gift today; you mightn't tomorrow.
Your branches of flowers may be bare by then, -
who knows?
But this my song will ride your amnesia's tide,
return each Srabon, boat bearing you ovation.

પ્રકૃતિ-૧૨૬

બાદલ દિનેર પ્રથમ કદમ ફૂલ - 30-7-1939

English translation by Ketaki Kushari Dyson.

Song-23

તે આપ્યું મને પહેલું કદંબ પુષ્પ, વર્ષાનું,
હું લાવ્યો તારી ભેટ -ગીત, મારું શ્રાવણનું.
આ મારા સંગીતના ખેતરનો પૂળો, એનો પહેલો સોનેરી મોલ,
એને રાખું વીંટાળી, ઘેરા, ઘનશ્યામ વાદળોના પડછાયે.
તું લાવે છે ભેટ આજે, કાલે ન પણ લાવે.
તારા ફૂલોની ડાળી થાય ઉજ્જડ કાલે - કોણ જાણે?
પણ આ ગીત મારું ઊભરાશે તારી વિસ્મરણની ભરતીમાં,
ભરીને હોડીમાં તારી પ્રશંસા, આવશે ફરી દરેક શ્રાવણમાં.

Poems
-112-

Those who struck him once in the name of their rulers,
are born again in this present age.
They gather in their prayer-halls in a pious garb,
they call their soldiers,
“Kill, kill”, they shout;
in their roaring mingles the music of their hymns,
while the Son of Man in His agony prays,
“O God, fling, fling far away
this cup filled with the bitterest of poisons.”

એકદિન જરા મરેચિલો
25.12.1939
આનુષ્ઠાનિક-14

-112-

એક વાર જેમણે પોતાના રાજાના ઓઠા હેઠળ તેને ઠાર કર્યો હતો,
તેમણે ફરી જન્મ લીધો છે વર્તમાનમાં.
તેઓ ભેગા થયા છે પ્રાર્થના મંદિરમાં, પવિત્ર પોષાકમાં,
ને બોલાવીને તેમના સૈનિકોને,
‘મારો, મારો’ ના કરે છે નારા.
તેમના ભજનના સંગીત ભળે છે તેમની ગર્જનામાં.
અને માનવપુત્ર વેદનાથી કરે છે પ્રાર્થના,
‘હે પ્રભુ, કટુતમ વિષથી ભરેલો આ પ્યાલો,
ફંગોળો, - ફંગોળો, દૂર, દૂર, દૂર...’

Love came with such quiet steps,
I thought her a dream.
I didn't ask her to sit down.
When she took her leave,
no sooner had she opened the door
than I heard the sound.
I rushed out to call her back.
By then she was a bodiless dream
fading into the night's dark,
in the far path her lamp-flame a reddish mirage.

28.3.1940

આસા-યાઓયા-સાનાઈ-1940

English translation by Ketaki Kushari Dyson.

આવાગમન

વહાલી આવી,
એટલા હળવા પગલે કે સ્વપ્ન શી તે મને લાગી.
મેં તેને બેસવા પણ ન કહ્યું.
જ્યારે તેણે જવા માટે બારણું ઊઘાડ્યું,
ત્યારે જ મેં એનો અવાજ સાંભળ્યો અને તેને બોલાવવા દોડ્યો.
ત્યાં સુધીમાં તો તે રહી હતી માત્ર શરીરવિહીન આકારે,
જાણે ઓગળતું કોઈ સ્વપ્ન રાત્રિના અંધકારે.
દૂર સુદૂર, વેરાન પથ પર ઝબૂકતી તેના દીપની જ્યોત,
જાણે પ્રગટ્યો લાલ, લાલ મૃગજળનો સ્રોત.

Last Tryst

Ink-black clouds banked in the north-east:
The force of the coming storm latent in the forest,
waiting as quietly as the bats hanging in the branches.
Darkness blanketing dense leaves that are still and
silent as a crouching tiger intent on its prey.
Flocks of crows suddenly aloft in a craze of fear,
like tattered shreds of darkness
littered over the void of a cosmos broken into chaos.
Where have you come from today in the guise of a
storm, your unbound hair scented with past wild flowers?
In my youth you came once before on another day,
first messenger of the freshly shining spring.
You brought the first flowering Jasmine of Asarh,
you were indescribably lovely.
You blossomed in my heart, in my boundless wonder:
I do not know
from what radiant world unseen you came
into the light of vision.
You meet me today by a path no less mysterious.
How potent your face
appears in the brief lightening-flame!
How novel its expressions seem!
Is the path by which you come today
the same as I knew before?
I see sometimes its faint outline;
Sometimes not the slightest hint or glimmer can be seen.
You have brought in your basket
flowers recalled or forgotten,
but others I have never hitherto known;
And in your fragrance
you carry the message of a season new to me.

ડાળ પર લટકતી વાગોળની જેમ ચૂપચાપ રાહ જોતા,
શાહી શા કાળા વાદળા ખડકાયા વાયવ્યમાં,
અપેક્ષિત તોફાનની શક્તિ સુષૂપ્ત અરણ્યમાં.
શાંત, સ્તબ્ધ, ગીચ પર્ણ – વીંટાયા અંધકારના આવરણમાં –
જાણે શિકાર પર ત્રાટકવા તત્પર વાઘ!
એકાએક ભયથી ભડકીને ઊડતાં કાગડાના ટોળા,
જાણે અસ્તવ્યસ્ત સૃષ્ટિના અવકાશે વેરાયેલા અંધકારના લીરા.
આજે, તોફાનના વેશમાં તું ક્યાંથી આવે છે?
તારા છૂટા વાળમાં અતીતના જંગલી ફૂલોની સુગંધ છે.
મારા યૌવનમાં એક વાર આવેલ તું,
તાજગીસભર વસંતનો પ્રથમ દૂત થઈને આવેલ તું,
અષાઢના પ્રથમ પુષ્પોનો ઉપહાર લઈને આવેલ તું,
અવર્ણનીય સૌંદર્યમાં ઢળેલ તું,
મારા અસીમ આશ્ચર્ય અને હ્રદયમાં ખિલેલ તું.
ન જાણતો હું, કે કયા ઉજ્જવળ જગતમાંથી
દેખાયા વિના મારા દ્રષ્ટિપથ પર આવેલ તું!
ક્ષણિક વીજજ્યોતમાં પ્રગટ પ્રભાવ પ્રગાઢ તારા મુખનો,
કેવા નવીન ભાવ એના?
તારો આજનો રસ્તો મારો ચિરપરિચિત છે?
હું જોઈ રહ્યો છું એની આછીપાતળી રેખા,
કવચિત્ ઝાંખી, ઝાંખી, કવચિત્ થતી અદૃશ્ય.
તારી છાબમાં છે ફૂલો, યાદ કરાયેલા કે વિસરાયેલા
ને બીજાં મેં કદી ન જાણેલાં.
અને તારી મહેકમાં છે સંદેશો કોઈ નવી જ મોસમનો.

A deathly-dark suffusion obscures its coming revelation.
O honour me with its garland,
place it around my neck
in this dimly starlit palace of silence.
Let this our last tryst carry me into the infinite night
beyond all earthly limit;
Let it make me one with the not known.

શેષ અભિસાર

સાનઈ-1940

English translation by William Radice.

મોતશું ઘેરું આવરણ છાવરતું એનું પ્રાગટ્ય.
તારાના આછા તેજથી પ્રકાશિત મૌનના મહેલમાં
તેનો હાર પહેરાવી મારું સન્માન કર.
આ આપણો અંતિમ અભિસાર મને લઈ જાય ભૌતિક સીમાની પાર,
અનંત રાત્રિમાં અને હું એક થઈ જાઉં અજ્ઞાતની સાથે.

Ceaseless life floats on the stream of ceaseless death.
 To reach what nameless, purposeless shore
 Does this tiny raft cross the perilous sea?
 What unseen helmsman in my heart Is issuing
 commands without end?
 I know only that millions are moving on-
 Stopping, as they go, to sell their goods.
 He too who stays to receive,
 Vanishes also in a little while,
 All frauds are swallowed ceaselessly by death
 And yet life is not all fraud!
 Something remains, when all is ended.
 The supreme wealth of existence is gathered in a pitcher
 Whose bottom is riddled with holes.
 What ceaselessly it receives it loses drop by drop-
 This constant wastage removes the indolence of
 accumulation, And gathers strength as it goes.
 The formless, ever-moving God,
 Who is and is not,
 Whose quality is in being and non-being,
 Who is both open and hidden:
 In the flow of existence
 By what name shall I call Him,
 In Whom my name After its fleeting emergence Shall
 merge again?

રોગશય્યાય-2

English translation by Aurobindo Bose

અવિરત જીવન તરતું અવિરત મોતના પ્રવાહમાં,
 કયા નામહીન, હેતુવિહીન કિનારે પહોંચવા,
 આ નાનકડો તરાપો આ ખતરનાક સમુદ્ર પાર કરે છે?
 મારા અંતરમાંથી કયો અદૃશ્ય કર્ણધાર સતત હુકમ છોડે છે?
 હું તો એટલું જ જાણું છું કે
 લાખો ચાલતા જાય છે અને જતાં જતાંરોકાઈને તેમનો સામાન વેચે છે.
 જે મેળવવા માટે રોકાય છે તે પણ થોડી વારમાં અદૃશ્ય થાય છે.
 મોત સતત બધી જ છલનાને ગળી જાય છે
 અને છતાં ય જીવન માત્ર છલના જ નથી!
 સર્વને અંતે રહે છે કાંઈક શેષ.
 અસ્તિત્વની ઉત્કૃષ્ટ સમૃદ્ધિ ભરાય છે એક સુરાહીમાં
 જેનું તળિયું કાણું છે.
 એમાં જે સતત ભરાય છે તે ટીપે ટીપે ઢોળાય છે.
 આ અવિરત ક્ષયથી દૂર થાય છે પરિગ્રહની ક્ષતિ
 અને જતાં જતાં મળતી જાય છે શક્તિ.
 નિરાકાર, ચંચળ ઈશ્વર -
 જે છે અને નથી, જેનો ગુણ છે હોવું અને ન હોવું,
 જે મુક્ત અને ગોપિત - બંને છે -
 - જેના નામમાં ક્ષણભર દેખાઈને મારું નામ પાછું ભળી જશે-
 આ અસ્તિત્વના પ્રવાહમાં તેને કયા નામથી બોલાવું?

Poems

-113-

Once you had lent to my eyes
a generous portion from your limitless store of light ;
now at the day's end you have come to reclaim it,
my master,
and I know for certain that I must make good my debt.
But why cast shadow before my evening lamp?
I am but a guest for a few days in this world
that has come of your light,
but if out of its abundance
a few fragments of that light are left behind,
let them remain in careless neglect
at the last trace of your chariot.
Let me glean from that dust
some scattered lights and shadows,
some gleam of coloured illusion
with which to build my own little world
as a slight remnant of your debt,
not worth gathering for good.

રોગશય્યાય-4

-113-

એકવાર, તેં મને તારા અખૂટ ખજાનામાંથી
ઉદાર હાથે મારી આંખોને ઉછીનો પ્રકાશ આપ્યો હતો.
હવે દિનાન્તે જ્યારે તું તે પાછો લેવા આવે
ત્યારે મારે મારું ઋણ અદા કરવું જ રહ્યું.
પણ મારા સાંધ્યદીપક આગળ શાને પડછાયો પાડે છે ?
તું જાણે છે કે તારા પ્રકાશની દુનિયામાં હું થોડા દિવસનો મહેમાન છું.
તારા ખજાનામાંથી થોડા પ્રકાશના રજકણ બાકી રહી જાય
તો બેદરકારીથી તેને રહેવા દેજે.
એ ધૂળમાંથી
મને થોડો પ્રકાશ, થોડો છાંયડો અને રંગબેરંગી આભાસ વીણવા દે,
જેનાથી હું તારા ઋણના અવશેષ સમી મારી નાનકડી દુનિયા બનાવી શકું.

Under the dome of the Universe
 The wheel of suffering revolves,
 Crushing to fragments the stars and planets.
 The sparks flying in all directions
 Seek tumultuously to encircle
 The suffering of existence
 In the net of destruction.
 From what workshop of suffering,
 From what threshold of inflamed consciousness,
 Come the darts of pain and the bleeding wound?
 Tiny is man's body,
 But how infinite his power of suffering!
 In the world of Creation and Destruction,
 Why does blood-red madness
 Drench the earthen vessel of this body with tears?
 Man's unconquerable soul gives to the body
 Every moment, its infinite value.
 Into the sacrificial fire,
 She throws the offering of the tortured body.
 Is there anywhere in the whole Universe such sacrifice?
 Such unconquered courage?
 Such fearless endurance?
 Such defiance of death?
 Towards what nameless, anguished shrine
 Moves this triumphal journey,
 Seeking the end of suffering?
 From the fiery cave issue springs
 Bearing the waters of healing,
 That sustain love
 And have no end.

4 Nov. 1940, રોગશય્યાય-5
 English translation by Aurobindo Bose

બ્રહ્માંડના ગુંબજ નીચે ઘુમતું વેદના ચક્ર
 ને તેની તળે કચડાતા ગ્રહ- તારા.
 ચોમેર ઊડતા તણખા, ઘેરતા અસ્તિત્વની વેદનાને વિનાશની જાળમાં.
 વેદનાની કઈ પ્રયોગશાળામાંથી, ઈજાગ્રસ્ત ચેતનાના કયા દ્વારેથી
 આવતા આ વેદનાના તીર ને ઘા રક્તસ્રાવી?
 નાનકડું આ માનવ શરીર - પણ અમોઘ છે એની સહનશક્તિ!
 આ સર્જન અને વિનાશના જગતમાં રક્તરંગી દીવાનગી
 શાને પલાળતી કાયાના કોડિયાને આંસુથી?
 અજેય આત્મા આપતો માનવ શરીરને અસીમ મૂલ્ય પ્રતિક્ષણે.
 યજ્ઞમાં આહુતિ અપાતી આ ત્રસ્ત શરીરની.
 આખા ય બ્રહ્માંડમાં છે બીજે ક્યાં ય આવું સમર્પણ?
 આવી અજેય હિંમત?
 આવી નિર્ભય સહનશીલતા?
 આવો મોતનો સામનો?
 વેદનાનો અંત શોધતી આ વિજય-યાત્રા,
 કયા નામહીન, વેદનાગ્રસ્ત મંદિર પ્રતિ આગળ વધી રહી છે?
 આગ ઓકતી કંદરામાંથી પ્રગટતો અનંત, પ્રેમલ, સૌમ્ય નિર્ઝર.

O my day-break sparrow -
 in my last moments of sleepiness,
 while there is still some darkness,
 here you are tapping on the window-pane,
 asking for news and then dancing and twittering
 just as your whim takes you.
 Your pluckily bobbing tail
 cocks a snook at all restrictions.

When magpie-robins chirrup at dawn, poets tip them.
 When a hidden koel-bird hoots all day
 its same unvarying fifth, so high is its rating,
 it gets the applause of Kalidasa ahead of all other birds.
 You couldn't care less - you never keep to the scale -
 to enter Kalidasa's room
 and chatter and mess up his metres amuses you greatly.

Whenever you perch
 on a pillar at the court of Vikramaditya
 and bards spout, what are their songs to you?
 You are closer to the poet's mistress:
 You happily join in her round-the-clock prattle.
 You do not dance under contract from the Spring -
 you strut any old how, no discipline at all.

You do not turn up politely
 at woodland singing -contests;
 You gossip with the light in broad vernacular -
 its meaning is not in the dictionary -
 only your own throbbing little chest knows it.

(continued)

ઓ મારી 'ચીં, ચીં' કરતી ચકલી, તું છે મારું પ્રભાત પંખી.
 છે હજી આછો અંધકાર છવાયો
 ને મારી નિદ્રાની અંતિમ ક્ષણોનો રાગ ભૈરવી ગવાયો.
 ત્યાં તો મારી બારીના કાચ પર તારી ચાંચની ટક ટક.
 -પૂછતી ખબર અંતર, 'કેમ છો, કેમ નહીં,'
 અને પછી નાચતી અને કરતી 'ચીં, ચીં,' તારી ધૂન મહીં.
 તાલ વિના ઊંચીનીચી થતી તારી પૂંછડી,
 અવગણના કરતી બધાં બંધનોની.
 પરોઢે ચહેકતા બુલબુલને ગાતા કવિ,
 અને જ્યારે સંતાયેલી કોયલ
 આખો દિવસ એના એ જ પંચમ સૂરમાં બોલ્યા કરે છે,
 ત્યારે કાલિદાસ પણ એને વધાવીને
 બીજા બધા પક્ષીથી ઊંચું સ્થાન આપે છે.
 પણ તને તેની પરવા નથી. તને સા, રે, ગ, મ,નું બંધન નથી.
 કાલિદાસના ખંડમાં પેસી,
 તેમના છંદને વેરવિખેર કરવામાં જ તને આનંદ છે.
 તું જ્યારે રાજા વિક્રમાદિત્યના દરબારમાં બેઠી હોય છે
 અને કવિઓ ગાય છે-ત્યારે એમની કવિતાની તને કાંઈ કિંમત છે?
 તું તો સમીપતર છે કવિની સામ્રાજીની,
 અને સાથ આપે છે તેની અવિરત કચકચમાં.
 તારે નાચવા માટે નથી કોઈ કરાર વસંત સાથે,
 તું ઊછળતી, ફૂદતી, કોઈ શિસ્ત વિના તારા નિજાનંદે.
 નથી કોઈ નિમંત્રણ તને વનના સંગીત મહોત્સવે,
 તું ગપસપ કરતી પ્રકાશ સાથે તારી ભાષામાં,
 નથી એના અર્થ કોઈ શબ્દકોષમાં,
 અર્થ સમાયો એનો માત્ર તારી ઘડકનમાં.

(આગળ)

Slanting your neck to right or left, how you play about -
so busy all day for no apparent reason,
scrabbling at the ground, bathing in the dust -
you are so unkempt,
the dirt doesn't show on you, worry you at all.
You build your nest in the corner of the ceiling
of even a king's chamber, you are so utterly brazen.
Whenever I spend painful, sleepless nights,
I always look forward to your first tap-tap at my door.
The brave, nimble, simple life's message that you bring -
give it to me,
that the sunlight by which all creatures dwell may call me,
O my day-break sparrow.

રોગશય્યાય-6

from English translation by William Radice.

ડાબેથી જમણે ફેરવતી ડોક તારી, રમતી સદા, કોઈ અર્થ વિના,
ખોતરતી જમીન, નહાતી ધૂળમાં.
તું છે જ એટલી લઘરવઘર કે ક્યારે ય અસ્વચ્છ ન લાગે!
તું બાંધતી તારો માળો છતના કોઈ ખૂણામાં
કે પછી રાજાના દરબારમાં,
-તને ક્યાં કશાનો ફરક પડે છે?
અનિદ્રાની રાત્રિ પછી હું હંમેશા રાહ જોતો
મારી બારી પર તારા ટક ટક અવાજની.
જીવનનો નિર્ભય, સ્ફૂર્તિપૂર્ણ, સરળ સંદેશો લાવતી તું, તે આપ મને,
જેથી સર્વ પ્રાણીમાં પ્રાણ પૂરતો સૂર્યપ્રકાશ બોલાવે મને,
ઓ મારા પ્રભાત પંખી.

Poems

-115-

When in the depth of the night
in the phantasmal light of the sick-bed
appears your wakeful presence,
it seems to me
that the countless suns and stars
have guaranteed my little life:
then I know that you will leave me
and the fear spreads from sky to sky,
the fear of the terrible indifference of the All.

રોગશય્યાય-7-1940

-115-

ગહન રાત્રિ - રોગશય્યાના અલૌકિક પ્રકાશમાં
દેખા દેતી જાગૃત હાજરી તારી
ને લાગતું મને કે લક્ષ સૂર્ય, નક્ષત્ર કરતા રક્ષા મારી.
તારી વિદાયના વિચારે
ભયભીત આકાશ ને દિશા દશે.
ભય - સર્વની ઊદાસીનતાનો ભયાનક ભય!

O ancient night,
 Amidst the pervading gloom of my illness I see,
 in Time's first hazy dawn, you are meditating over Creation!
 You are dumb, you are blind, and terrible is your loneliness!
 I see reflected in the skies
 The distressed effort of the sick body labouring to create.
 From the unplumbed depths of slumber
 cry out the crippled;
 In the fire of the molten furnace
 Glows the hunger for self-expression,
 And, in trance, your fingers weave
 The enchantment of Art.
 Out of the womb of primeval ocean
 Rise suddenly massive shapes:
 Malformed and imperfect-
 Products of dreams!
 They are waiting in the dark
 To attain their perfection
 At the touch of Time's hand.
 What is misshapen and ugly shall take perfect form
 In the new sunlight.
 The image-maker will recite the spell,
 And slowly shall be revealed God's most secret plan!

13 Nov. 1940—morning
 રોગશય્યાય-9

English translation by Aurobindo Bose

હે પ્રાચીન રજની,
 મારી માંદગીની ઊદાસીનતા વચ્ચે હું જોઉં છું,
 સમયના પહેલા પ્રભાતે તને સર્જનનું ચિંતન કરતાં.
 મૂક છે, અંધ છે તું અને ભયાનક છે તારી એકલતા.
 આ ઋગ્ણ શરીરના સર્જનના વેદનાગ્રસ્ત પ્રયત્નનું પ્રતિબિંબ
 મને દેખાય છે આકાશમાં.
 તંદ્રાના અબોટ્યા ઊંડાણેથી ચીસ વિકલાંગની;
 ઉકળતી કઢઈની આગમાં ભભૂકતી ક્ષુધા આત્મવક્તવ્યની
 અને તપસ્યામાં તારી આંગળી વણતી કલાનું આનંદાકર્ષણ.
 પ્રાચીન સમુદ્રના ગર્ભમાંથી અચાનક ઉપસતા માહાકાય આકાર -
 વિકૃત, વિકલાંગ ને સ્વપ્નજન્ય!
 કરતા પ્રતીક્ષા અંધકારે પામવા પૂર્ણતા, સમયના સ્પર્શ.
 વિકૃત ને વિકલાંગ બનશે સંપૂર્ણ આકાર નૂતન સૂર્ય પ્રકાશે,
 શિલ્પી મંત્રોચ્ચાર કરશે
 ને ઈશ્વરની રહસ્યમય યોજના ધીરે ધીરે પ્રગટશે.

When the last shadows of my days
Merge into the dying melody,
Only a whispering murmur shall remain-
Its meaning forgotten !
When the weary traveller shall tarry by the wayside,
The mournful intimations of this melody
Will touch his heart,
And with bowed head he will listen.
Nothing will he grasp, but only this:
In some rare moment of a forgotten age
Someone has lived-
One, of whom men knew nothing,
Has been revealed to him.

13 Nov. 1940: morning

રોગશય્યાય-10

English translation by Aurobindo Bose

મારા અંતિમ દિવસોના પડછાયા, જ્યારે વીલાતી બંદીશમાં ભળશે,
માત્ર હળવો ગણગણાટ રહી જશે
અને અર્થ એનો પણ ભૂલાઈ જશે.
જ્યારે કોઈ થાકેલો મુસાફર આ માર્ગ પર રોકાશે,
આ બંદીશનો ઉદાસ અણસાર એના અંતરને સ્પર્શશે
અને નત મસ્તકે એ સાંભળશે.
બીજું કંઈ એ સમજે કે ન સમજે, આટલું તો એ જરૂર જાણશે -
કોઈક જીવ્યું હતું, વિસરાયેલા યુગની કોઈ એક આગવી ક્ષણે,
જેને કોઈ જાણતું પણ ન હતું, તે તેની પ્રત્યક્ષ છે.

Through the ages the world has been gathering
 Its pile of Unforgivingness.
 If, unseen, there is an error of even a line,
 Then it deletes itself one day-
 Though it be after the lapse of ages.
 The foundations that seemed eternal,
 Shake under the earthquake's dance of destruction.
 So many species appeared on the stage of life
 Endowed with limitless strength;
 But that very strength was their undoing-
 Its weight became unbearable
 And brought them to extinction.
 Nobody knows at what corner of the Universe
 Is gathering every moment relentless Unforgivingness
 A fault lying hidden snaps the string
 That binds all things together.
 One mistake in the flash that gives the signal,
 And the way for retreat is barred for ever.
 This cruel destruction is but the will of the Perfected Whole.
 What creation, wondrous and new,
 Shall emerge at the end!
 The stubborn earth will be pulverized to dust,
 All obstacles removed,
 And the seed will blossom:, bearing new life.
 O Unforgivingness!
 In the realm of Creation
 You are the Supreme Force;
 The thorns that lie on the path of Peace
 Are crushed ever anew
 Under the trampling of your feet.

13 Nov. 1940, રોગશય્યાય-11

English translation by Aurobindo Bose

યુગાંતરથી ભેગો થતો જાય છે અક્ષમ્યનો પૂંજ,
 ન દેખાય તેવી, એક લીટીની પણ હોય જો ક્ષતિ,
 એક દિવસ તે જરૂર ભૂસાતી -
 પછી ભલે એને ભૂસાતા વીતી જાય યુગોના યુગો!
 સનાતન લાગતા પાયા, ધૂજતા ભૂકુંપના તાંડવથી.
 જીવનની રંગભૂમિ પર આવ્યા કેટકેટલા શક્તિશાળી પ્રાણી,
 પણ તે જ શક્તિ બની તેમની ક્ષતિ.
 બોજ થયો તેમનો અસહ્ય અને બની ગયા તે નામશેષ.
 કોણ જાણે બ્રહ્માંડના કયા ખૂણે, કણે, કણે ભેગું થાય છે અક્ષમ્ય.
 ક્યાંક છૂપાયેલી ક્ષતિ તોડતી સર્વને બાંધતી દોરી.
 ક્ષણમાત્રમાં એક ક્ષતિને ઈશારે સદાને માટે બંધ થઈ જતા
 પાછા ફરવાના માર્ગ બંધા જ.
 આ કૂર વિનાશ પણ છે એ સંપૂર્ણ, અખંડની ઈચ્છા!
 અંતે કેવું નૂતન, આશ્ચર્યજનક સર્જન જન્મ લેશે?
 આ જડ ધરણી થશે ધૂળધાણી, હટાવીને અવરોધ બધાં,
 નવજીવન-ધારક બીજ ખિલશે.
 હે અક્ષમ્ય,
 સર્જનના સામ્રાજ્યમાં તું જ ઉત્કૃષ્ટ શક્તિ.
 શાંતિના માર્ગમાં પડેલા કંટક ચગદાશે તારા પગ તળે.

If the night of sorrow has ended her last journey
On the shores of the Past-
May a fresh question arise with wonder ,
In a new morn,
In the world of eternal childhood.
To the old questions
(Which the intellect could not solve,
Drawing on itself but ridicule)
May I find an answer,
As a child finds his
In playful mirth and simple faith -
The faith that finds content in itself,
That does not dispute,
That with the touch of Joy brings certainty.

15 Nov. 1940: morning

રોગશય્યાય-13

English translation by Aurobindo Bose

અતીતના કિનારે,
જો પૂરી થઈ હોય દુઃખની રાત્રિની અંતિમ યાત્રા,
તો નવપ્રભાતે, શાશ્વત શૈશવના જગતમાં,
ઊઠશે એક આશ્ચર્યજનક નવો પ્રશ્ન.
જૂના પ્રશ્નોના -
જેના જવાબ ન આપી શકવાથી હાંસીપાત્ર બની હતી બુદ્ધિ -
કદાચ મળશે મને જવાબ,
જેમ બાળકને મળતા તેની રમતના આનંદમાં અને સહજ શ્રદ્ધામાં -
શ્રદ્ધા, જેનો સંતોષ સમાયો પોતામાં,
જે નથી કરતી કદી વિવાદ,
જેનાથી થતો નિશ્ચિત આનંદનો સ્પર્શ.

The sick mind bears within him a voice imprisoned;
 In the fading light that feeble voice
 Creates a prison out of things dim and obscure.
 When the waterfall rushes in full force
 To conquer the impossible, the far-away,
 It denies kinship with the confined cave
 And proclaims its right to the Universe.
 When in the scorching drouth of April
 The stream grows weak and thin,
 And loses herself in many shallow pools,
 Her own identity becomes lost to herself.
 So too my feeble voice has lost its pride,
 And has not the strength to censure
 The accumulated humiliation of existence.
 The mist of inner tormented life
 Veils from it the vision of the Universe.
 O Sun of early dawn!
 I shall behold my most radiant form
 In the centre of your luminous heart;
 Illumine my meditation with your power,
 And with your golden abundance
 Remove the penury of my feeble spirit,
 Along with the humiliation of defeated night.

21 Nov. 1940

રોગશય્યાય-15

English translation by Aurobindo Bose

એક અવાજ ઘેરાઈ ગયો છે, રૂગણ માનવના અસ્તિત્વમાં.
 એ ક્ષીણ અવાજ, ઝાંખા થતા પ્રકાશમાં,
 આછા અને અસ્પષ્ટ આકારોમાંથી સર્જે છે એક કારાવાસ.
 જલરાશિ ધસમસતો જ્યારે,
 અશક્ય અને સુદૂર પર વિજયપતાકા ફરકાવવા,
 વર્જ્ય એને મૈત્રી કુંઠિત કંદરાની.
 ઘોષણા એની બ્રહ્માંડ પર એના હકની.
 ગ્રીષ્મના દુકાળમાં પ્રવાહ જ્યારે સૂકાઈને થતો ક્ષીણ,
 અનેક છીછરા ખાબોચિયામાં વહેંચાઈને ખોવાતો,
 પોતાની ઓળખાણ જાતે જ ખોઈ બેસતો.
 તેમ જ મારો ક્ષીણ અવાજ ખોઈને પોતાનું ગૌરવ,
 ગુમાવી બેઠો છે અસ્તિત્વની ભેગી થયેલી અશક્તિની ટીકા કરવાનું જોમ.
 જીવનના આંતર્દમનનું ધુમ્મસ ઢાંકી દે છે બ્રહ્માંડનું દ્રશ્ય.
 ઓ નવપ્રભાતના સૂર્ય,
 તારા તેજસ્વી હાઈમાં નીરખીશ હું મારો ઉજ્જ્વળ આકાર.
 તારી શક્તિથી ઝળહળવા દે મારી તપસ્યા
 અને તારી સુવર્ણ સમૃદ્ધિથી દૂર કર મારી ક્ષીણ ચેતનાનું દારિદ્ર્ય
 અને પરાજિત રાત્રિની અવગણના.

Over the dense forest of his heart
Silently descends the dusk of Autumn,
When the light is weary.
Through every moment
flows the stream of silent nursing;
Along the dark caves
Flow sluggishly
The hopeless hours of the night
Towards the morning star,
Caressed by the dewy scented breeze.
The faded glow of twilight
Is transformed by the morning light
Into a form benign and good.
I saw blessing quietly borne to me,
With Sefali flowers
On a tray of light.

રોગશય્યાય-16

English translation by Aurobindo Bose

જ્યારે થાકે છે પ્રકાશ,
એના અંતરના ગીચ અરણ્ય પર ચૂપચાપ ઊતરી આવે છે
શરદની સાંજ.
ક્ષણ, ક્ષણમાં વહે છે મૂક સુશ્રુષાનો પ્રવાહ;
અંધારી કંદરામાં મંથર ગતિથી વહેતો આશાહીન રાતનો સમય,
ઝાકળભીના, સુગંધી સમીરના આશ્લેષમાં,
પ્રભાત તારક પ્રતિ.
પરોઢનો આછો ઉજાસ,
પ્રભાત પ્રકાશના સ્પર્શે, બદલાતો નિર્મળ, સુંદર આકારમાં.
મેં જોયા, મને ચૂપચાપ અપાયેલા આશિષ,
પારિજાતના પુષ્પો સાથે પ્રકાશ પાત્રમાં.

Amid the impenetrable darkness of my sick-room,
 The- light that peers through -
 What is its meaning?
 Just as the passing traveller
 Through the slit of a window sees
 Imperfectly the lights of festivity,
 So does the ray that reaches my heart,
 Reveal to me
 That when this thick curtain is lifted,
 Then shall that primal light shine forth
 Beyond time and space !
 The eternal sea of Unfolding,
 Into which the sun dips for its evening bath,
 And from which the stars rise like bubbles-
 My pilgrim's journey leads me
 To that sea of Supreme Consciousness
 At the end of the night.

24 Nov. 1940: morning

રોગશય્યાય-20

English translation by Aurobindo Bose

મારા ઋગણ ખંડના અભેદ અંધકારની વચ્ચે ડોકિયા કરતો પ્રકાશ -
 એનો અર્થ શું છે?
 જેમ પસાર થતો મુસાફર,
 બારીની તિરાડમાંથી ઉત્સવના દીપકના અધૂરા દર્શન કરે છે
 તેમ જ મારા હાઈમાં પહોંચતું તે કિરણ મને કહે છે,
 ‘જ્યારે આ ઘેરું આવરણ ઊંચકાશે,
 ત્યારે સ્થળ અને સમયની પાર, આદિ પ્રકાશ ઝળહળી ઊઠશે.’
 જેમાં ડૂબતો સૂર્ય સાંધ્યરનાને
 અને જેમાંથી ઊગતા પરપોટા જેવા તારા,
 તે પ્રગટ્યના સાગર પ્રતિ,
 તે ઉત્કૃષ્ટ ચેતના પ્રતિ,
 રાત્રિને અંતે થતી મારી યાત્રાની ગતિ.

When I woke up this morning
there was a rose in my flower-vase:
The question came to me -
the power that brought you through cyclic time
to final beauty,
dodging at every turn
the torment of ugly incompleteness,
is it blind, is it abstracted,
does it, like a world-denying sanyasi,
make no distinction
between beauty and the opposite of beauty?
Is it merely rational, merely physical,
lacking in sensibility?
There are some who argue
that grace and ugliness take equal seats
at the court of Creation,
that neither is refused entry by the guards.
As a poet I cannot enter such arguments -
I can only gaze at the universe in its full, true form,
at the millions of stars in the sky
carrying their huge harmonious beauty -
never breaking their rhythm or losing their tune,
never deranged and never stumbling -
I can only gaze and see, in the sky,
the spreading layers
of a vast, radiant, petalled rose.

રોગશય્યાય-21

English translation by William Radice.

આજે હું સવારે જાગ્યો ત્યારે ફૂલદાનીમાં એક ગુલાબ હતું.
મારા મનમાં સવાલ જાગ્યો,
જે શક્તિ, સમયચક્રને અંતે, દરેક વળાંકે કદરૂપી અપૂર્ણતાથી છટકીને,
તને સંપૂર્ણ સૌંદર્ય આપે છે,
તે અંધ છે? તે છે?
તે સંસાર ત્યાગી સન્યાસીની જેમ સૌંદર્ય અને તેના વિરોધીની વચ્ચે
કાંઈ જ ભેદ નથી જોતી?
છે એ માત્ર તાર્કિક, માત્ર ભૌતિક અને સ્પંદનોથી પર?
ઘણા એમ કહેનારા છે કે સર્જનના દરબારમાં,
આસન છે સરખાં, રૂપ અને અરૂપના, અને બંનેને કોઈ સંત્રી નથી રોકતા.
કવિ તરીકે હું આવા વિવાદમાં નથી ઊતરતો,
હું તો જોઈ રહું છું બ્રહ્માંડને એના સાચા, સમગ્ર આકારમાં,
આકાશમાં રહેલા અગણિત તારાને,
જે પ્રકાશે છે તેમના લયબદ્ધ સૌંદર્યથી
તેમની બંદીશ ભૂલ્યા વિના, તાલ ચૂક્યા વિના,
ઠોકર ખાધા વિના -
હું તો નીરખી રહું છું આકાશે
વિસ્તરતા સ્તર એક વિશાળ, ઉજ્જવળ
પાંખડીવાળા ગુલાબના.

In the noontide between sleep and wake,
 perhaps in a dream, I saw the sheath of my being slip
 and fall in the stream of an unknown river,
 carrying with it my name, my reputation,
 all of a miser's heap,
 shameful memories signed by delicious moments.
 Glories and infamies floated away on the waves,
 couldn't be brought back.
 Then did I, ego-less, argue with myself:
 of all my losses which one hurt me the most?
 It wasn't my past,
 with which in joy and sorrows
 my days and nights had passed.
 It was my future, which I'd never had,
 in which my desires, like seeds within the earth's womb,
 had, with their sprouting hopes,
 dreamt through the long night
 of the light that hadn't arrived.

24-11-1940

રોગશય્યાય-22-1940

English translation by Ketaki Kushari Dyson.

બપોરે, અર્ધજાગ્રત અવસ્થામાં મેં જોયું,
 કદાચ સ્વપ્નમાં, મારા અસ્તિત્વના કવચને સરકતું,
 સરકીને કોઈ અજાણી નદીના પ્રવાહમાં વહેતું.
 સાથે વહેતું મારું નામ, આબરૂ અને કંજૂસે બચાવેલું બધું.
 – રસિક ક્ષણોની શરમાળ યાદો અને એવું બધું.
 – કલંકની કાલિમાને વિજયપતાકાની ગાથા,
 મોજા બધું જ લઈ જતા, ન એમાંથી પાછું કંઈ લાવતા,
 ત્યારે અહંને બાજુ પર મૂકી હું વિચારી રહ્યો,
 આ બધામાંથી સૌથી વધુ કિંમતી સામાન કયો?
 આનંદ અને દુઃખમાં પસાર થયેલાં દિવસો અને રાતો,
 – એ ભૂતકાળનો વિયોગ નથી મને સાલતો.
 એ છે મારું ભોગવ્યા વિનાનું ભવિષ્ય,
 જેમાં સમાયું તમામ રહસ્ય,
 જેમ ધરતીના ગર્ભમાં છે બીજ સમાયું,
 તેમ મારી કામનામાં આશાનું અંકુર રોપાયું
 ને આખી રાત તેને સ્વપ્ન દેખાતું
 ન આવેલા પ્રકાશનું.

Poems

-119-

On my way to recovery
when I received Nature's earliest friendly greetings,
she held before my eyes
her precious gift of endless first surprise.
And those trees and the blue sky
bathed in morning light
though ancient and ever-known
revealed to me in them
creation's everlasting first moment
and I felt that this one birth of mine
is woven in the web of many births
of many changing forms
and like the sunlight composed of varied rays
every appearance in its unity
is blended with countless invisible other ones.

રોગશય્યાય-23

25.11.1940

-119-

સાજા થતાં પ્રકૃતિનો પ્રથમ પ્રેમભર્યો સંદેશો -
તેણે ધર્યો મારી આંખ સામે અંતહીન પ્રથમ આશ્ચર્યનો ઉપહાર
અને પેલા પ્રાચીન અને ચિરપરિચિત,
પ્રભાત પ્રકાશમાં સ્નાત વૃક્ષો અને નીલાકાશ,
પ્રગટ કરતાં સર્જનની અમર, આદિ પળ.
મને લાગ્યું કે મારો આ એક જન્મ વણાયો છે
વિવિધ બદલાતા સ્વરૂપોના અગણિત જન્મોની જાળમાં
અને વિધવિધ કિરણોથી બનેલા સૂર્યપ્રકાશની જેમ
એનાં ઐક્યના દરેક દ્રશ્યમાં ભળ્યાં છે બીજા અગણિત અદૃશ્ય દ્રશ્ય.

In the pure light of early dawn
 I saw the Universe consecrated with the crown of Peace.
 With bowed heads the trees uttered their benediction.
 The Peace
 That is firmly established at the heart of the Universe,
 Preserves herself
 Through all the strife and pain of the Ages.
 In this distracted world that Peace manifests herself
 At the beginning and at the end of the day.
 O Poet, the herald of the Good,
 You surely have received her invitation.
 If ignoring that call,
 You become the mouthpiece of despair,
 The emissary of the deformed,
 And on the broken harp, playing a false tune,
 Distort the eternal Truth of the Universe—
 Then what purpose was there in your being born?
 In the rice-fields why do thistles thrive
 To affront Man's hunger?
 If the sick consider illness to be the ultimate truth,
 Far better is it silently to end one's life—
 Shall the poet in Man become only an object of disgrace:
 By following the paths of unchaste fancy
 And donning a shameless mask
 Must he dim the lustre of Man's countenance?

26 Nov. 1940: Morning

રોગશય્યાય-24

English translation by Aurobindo Bose

પરોઢના પરિશુદ્ધ પ્રકાશમાં
 જોયું મેં બ્રહ્માંડને શાંતિમુકુટથી આભૂષિત.
 નત મસ્તકે ઉચ્ચારતી આશીર્વાચન વનરાજી.
 બ્રહ્માંડના હાઈમાં સંસ્થાપિત શાંતિ
 સચવાતી યુગાંતરની વેદના અને વિપત્તિ વચ્ચે.
 આ ભૂલા પડેલા જગતમાં શાંતિ પ્રગટતી દિનારંભે ને દિનાંતે.
 હે કવિ, કલ્યાણના છાડીદાર,
 તને જરૂર મળ્યું છે એનું નિમંત્રણ.
 અવગણીને તેનો સાદ,
 જો તું બને નિરાશાનો સાજ કે વિકૃતનો દૂત
 ને છેડે તૂટેલી વીણા પર બેસૂં ગીત
 કે બ્રહ્માંડના શાશ્વત સત્યને મરોડે સગવડે,
 તો અર્થ શો તારા જન્મનો?
 ડાંગરના ખેતરે ઝૂલતા ડૂંડા કરવા માનવ ક્ષુધાનું અપમાન?
 જો માને દર્દી દર્દને પરમ સત્ય, તો બહેતર છે અંત તે જીવનનો.
 વિચરીને અપવિત્ર, વિચિત્ર પથ પર
 વહોરશે આ કવિ માનવ નામોશી
 અને પહેરીને નિર્લજ્જ મહોરું
 પાડવું ઝાંખું એણે માનવતાના ગૌરવનું તેજ?

Through all the sorrows and sufferings of life,
The message of the sages glows bright in my heart:
'The Immortal Being manifests himself in Joy.'
To prove the contrary is nothing but empty cleverness,
Trying to belittle the Great.
He who sees Supreme Truth
Beyond Time and Space, in its entirety-
For him alone has life a meaning.

28 Nov. 1940: morning

રોગશય્યાય-25

English translation by Aurobindo Bose

જીવનના બધા જ દુઃખ અને વેદનાની વચ્ચે મારા અંતરે ઝળહળતો
સાધુપુરુષોનો આ સંદેશ;
'અમર અસ્તિત્વ પ્રગટતું આનંદમાં.'
વિરૂદ્ધને સાબિત કરવામાં છે પોકળ ચાલાકી
ને મહાનના અપમાનનો પ્રયત્ન.
જોતો જે પરમ સત્યને સંપૂર્ણ,
સમય અને સ્થળથી પર, તેનું જ જીવન છે અર્થપૂર્ણ.

I have no faith in my fame.
I know that it will be washed away
by the daily onslaught of the waves of time.
I trust only myself.
Twice have I tasted
the everlasting nectar of the universe.
Love of every moment is stored in it.
Sorrow does not destroy it,
dust cannot tarnish its image.
I know that when I leave the stage of this world,
flowers shall vouch in every season
that I have loved the world.
That love is the Truth and the gift of my life.
When I leave,
that unblemished Truth shall not accept death.

28-11-1940

રોગશય્યાય-26

English translation by Shailesh Parekh.

મારી કીર્તિનો નથી મને વિશ્વાસ.
જાણું છું, કાલસિંધુના મોજાના અવિરત પ્રઘાતે
ધીરે, ધીરે તે ધોવાઈ જશે.
મારો વિશ્વાસ છે મારી જાતમાં.
બે વખત તે જ પાત્ર ભરીને વિશ્વની સુધાનું રોજ પાન કર્યું છે.
ક્ષણ ક્ષણના પ્રેમનો તેમાં છે સંચય,
દુઃખથી નથી તેનો લય,
ધૂળથી નથી થતું તેનું શિલ્પ મલિન.
જાણું છું હું,
જઈશ જ્યારે સંસારની રંગભૂમિ છોડી,
દરેક ઋતુમાં પુષ્પપુંજ દેશે સાક્ષી,
આ વિશ્વને મેં પ્રેમ કર્યો છે,
એ પ્રેમ જ સત્ય છે, આ જીવનનો ઉપહાર છે.
વિદાય લેતી વખતે
એ ઉજ્જવળ સત્ય મૃત્યુનો અસ્વીકાર કરશે.

Open the door-
Let the blue sky pour in unhindered,
And the scent of the flowers enter my room.
Let the first rays of the sun
Bathe my whole being and lave my nerves.
'I am alive'-this message of welcome
Rustles in the forest leaves-
Let me hear it.
Let the morning wrap me in her veil,
As she wraps the green earth decked in tender grass.
The love that I received in my life-
Her silent voice I hear in the sky ,
In the wind.
In her pure waters I take my ablution
And see life's Truth sparkling like a gem
In the heart of the blue.

28 Nov. 1940: morning
રોગશય્યાય-27

English translation by Aurobindo Bose

ખોલી નાંખો દરવાજા.
કોઈ પણ અવરોધ વિના, દો નીલાકાશને ઢોળાવા
ને મારા ખંડમાં, દો પુષ્પ પરિમલને પ્રવેશવા.
સૂર્યના પ્રથમ કિરણથી સ્નાન કરવા દો મારા સમગ્ર અસ્તિત્વને,
ધોવા દો મારી નસનસને.
'હું જીવંત છું' - આ સ્વાગતનો સંદેશ મમળાવતા વનપર્ણા -
એ સંભળાવા દો મને.
પ્રભાતને એના પાલવમાં વીંટળવા દો મને,
જેમ વીંટળતી એ મૃદુતૃણાભૂષિત હરિયાળી ધરાને.
જીવનમાં મળેલા પ્રેમનો મૂક નાદ સંભળાતો મને,
ગગનમાં, પવનમાં.
એના નિર્મળ જળમાં સ્નાન કરીને નીરખતો
જીવન સત્યને રત્ન શું ઝળહળતા નીલના હાઈમાં.

The flame of consciousness
That burns bright in my heart
Is not a fortuitous prisoner
Within the narrow confines of life.
That flame, which at the beginning rises from the Void,
And at the end encounters meaningless death,
Illumines the interval And gives it significance.
This consciousness throbs through the skies
As Supreme Joy-
Its message echoes in my heart
And holds together sun and stars
In constant rhythm
Through the endless festival of Creation!

28 Nov. 1940: morning

રોગશય્યાય-28

English translation by Aurobindo Bose

મારા જીવનની ઝળહળતી આ ચેતનાની જ્યોત
જીવનની સાંકડી સીમાની વચ્ચે બંદી નથી.
આરંભે અવકાશથી પ્રગટતી
ને અંતે અર્થહીન મૃત્યુને વરતી
આ જ્યોત, મધ્યાંતરને અજવાળતી
અને તેને મહત્વપૂર્ણ બનાવતી.
આ ચેતના ધબકતી આકાશમાં પરમાનંદ સ્વરૂપે -
એના સંદેશના પડઘા પડતા મારા અંતરે
અને સૂર્ય, તારા બદ્ધ એના તાલે, સર્જનના અનંત ઉત્સવે.

When I see Man Helpless within the walls
Of his unbearable suffering,
I do not know where he will find consolation.
I know the root of this suffering
Is his riotous living, Is in his folly.
But this knowledge brings no comfort.
When I know The Truth that is hidden
In Man's spiritual striving
Is beyond pleasure and pain-
Then do I realize
That those Seekers who make fruitful
This truth in their lives,
Are the ultimate goal of Man's destiny.

28 Nov. 1940 morning

રોગશય્યાય-29

English translation by Aurobindo Bose

એની અસહ્ય વેદનાની વચ્ચે લાચાર માનવને ક્યાં મળશે સાંત્વના
તે હું નથી જાણતો.
હું જાણું છું કે એની વેદનાનું મૂળ
એના ઉછાંછળા જીવનમાં છે એની મૂર્ખામીમાં છે.
પણ આ જ્ઞાનથી કાંઈ સાંત્વના નથી મળતી.
માનવના આધ્યાત્મિક પ્રયત્નોમાં
છૂપાયેલું સત્ય આનંદ અને વેદનાથી પર છે.
એ સમજાય છે ત્યારે ખ્યાલ આવે છે કે
જે સાધકો આ સત્યને પોતાના જીવનમાં ઊતારે છે
તે જ માણસની નિયતિનું પરમ ધ્યેય છે.

Every morning in the gracious touch of light
I receive the homage of Existence-
My blood-stream merges in the stream of light,
And its message echoes silently
In my body, in my mind!
Like cupped hands in supplication,
My eyes turn heavenwards.
This light gave me life's first welcome,
And my life's last offering
Shall be placed on the altar of light,
Behind the shores of the sunset sea.
I feel that all has not been said-
Yet all words are in vain!
The melody of my heart has not been tuned perfectly
To the melody of the sky-
And I have not found my voice.

1 Dec. 1940: morning
રોગશય્યાય-32

English translation by Aurobindo Bose

મળતી મને અસ્તિત્વની અંજલિ રોજ સવારે પ્રકાશના મધુમય સ્પર્શમાં-
મારી રક્તધારા ભળતી પ્રકાશના પ્રવાહમાં
અને એના સંદેશાના પડઘા ચૂપચાપ પડતા મારા શરીરમાં, મારા મનમાં.
વંદનામાં જોડયેલા હાથની જેમ મારી આંખો મંડાતી સ્વર્ગ ભણી.
આ પ્રકાશે કર્યું હતું પ્રથમ સ્વાગત મારા જીવનનું
અને સૂર્યાસ્તના સાગરના કિનારાની પાછળ મારા જીવનનો અંતિમ
ઉપહાર ધરાશે એ જ પ્રકાશની વેદી પર.
મને લાગે છે કે કહેવાનું ઘણું બાકી છે પણ શબ્દો બધા જ વ્યર્થ છે.
મારા હૈયાના સૂર મળતા નથી આકાશની બંદીશ સાથે
અને હું ખોઈ બેઠો છું મારા અવાજને.

When I was tuning the harp to my fitful melody,
You were far away beyond my ken.
How should I know, those songs were seeking you
On the shores of the Unknown?
As soon as you came near me,
My songs danced to the rhythm of your steps-
As if in this union
The breath of supreme joy spread through the world
And the flowers bloomed, year after year.
In the song of the poet
His Muse stretches out her cupped hands
To receive the gift of what is yet to be.
In this Universe
The Known plays hide-and-seek with the Unknown.

2 Dec. 1940: morning

રોગશય્યાય-34

English translation by Aurobindo Bose

જ્યારે હું મારી બંદીશ બેસાડતો હતો મારી વીણા પર
ત્યારે તારું અસ્તિત્વ હતું મારી સીમાની પાર.
ખબર ન હતી મને કે મારા ગીત શોધતા હતા તને અજ્ઞાતને કિનારે!
તારા આગમને, નાચતા મારા ગીત તારા પગલાના તાલે -
જાણે આ મિલનથી પરમ આનંદનો શ્વાસ ફેલાતો સમસ્ત વિશ્વે,
ને ફૂલો ખિલતા વર્ષે, વર્ષે.
કવિના ગીતમાં એની પ્રેરણા ખોબો ફેલાવતી ઉપહાર મેળવવા -
ભાવિના અસ્તિત્વનો.
આ સૃષ્ટિમાં સંતાકૂકડી રમતા જ્ઞાત અને અજ્ઞાત.

Just as after a storm,
 The sky in her silent blue depths
 Makes free the path for the rays of the rising sun,
 So may life become free from the mists of my past,
 And trumpets announce the new awakening
 At the threshold of my new birth.
 I am hoping that the blur of colours
 May be wiped away from the light,
 This fruitless play with life should end,
 And through self-surrender
 Selfless love find its supreme value.
 As I float in light and darkness
 Along the stream of life,
 Let me not look back to my past deeds.
 The self that is soiled with joy and suffering-
 May I be able to place it outside myself,
 In the same category
 As all the drifting events of life;
 And with eyes free from fear or desire,
 Look upon this exiled self As having no relation to me.
 And this be my last prayer-
 May the infinite purity make complete my being.

3 Dec. 1940: Morning

રોગશય્યાય-35

English translation by Aurobindo Bose

જેમ ઝંઝાવાતને અંતે, સૂર્યોદયના કિરણ માટે,
 આકાશ એના મૂક નીલા ઊંડાણમાંથી અવરોધમુક્ત કરતો પથ,
 તેમ જ જીવન મુક્ત થાય મારા અતીતના ધુમ્મસથી
 અને મારા નૂતન જન્મના પ્રવેશદ્વારે પોકારે છડી નવ જાગૃતિની.
 આશા છે મને કે પ્રકાશ પરથી ભૂંસાઈ જશે ધબ્બા,
 વિરમશે જીવન સાથેની આ નિષ્ફળ રમત
 અને આત્મસમર્પણથી નિષ્કામ પ્રેમને મળશે તેનું પરમ મૂલ્ય.
 જીવનના પ્રવાહમાં અંધારા અને અજવાળામાં તરતા, તરતા
 નથી જોવા પાછું વળીને મારા અતીતના કામ.
 આનંદ અને વેદનાથી ખરડાયેલા મારા અસ્તિત્વને મૂકીને મારી બહાર -
 વહેતા જીવનના પ્રસંગોની કક્ષામાં, ભય અને કામનાથી મુક્ત આંખે,
 મારી સાથેના કોઈ પણ સંબંધ વિના
 જોઈ શકું મારા અસ્તિત્વને
 અને અનંત, નિર્મળથી સંપૂર્ણ થાય મારું અસ્તિત્વ -
 આ જ છે મારી અંતિમ પ્રાર્થના.

When the clasp of my arms is loosened
From all things that I have ardently desired;
It is then that with a vision I see the Whole,
Illumined by the morning light.
The Void is not mere emptiness!
Then do I grasp the message of the sages—
‘None could live or move,
If the all-pervading joy filled not the sky.’

3 Dec. 1940: Morning

રોગશય્યાય-36

English translation by Aurobindo Bose

ઝંખ્યો છું જેને ઉત્કટ કામનાથી,
તે સર્વ પરનો શિથિલ થતો મારો બાહુપાશ જ્યારે,
ત્યારે દ્રષ્ટાની જેમ નીરખી રહેતો હું,
અખંડને, સંપૂર્ણને,
ઝળહળતો પ્રકાશમાં પ્રભાતના.
અવકાશ નથી માત્ર ખાલીપો.
ત્યારે જ સમજાતો સાધુનો સંદેશો;
‘જો સર્વવ્યાપી આનંદ ભરી ન દે ગગનને,
ન રહે ગતિ કે શક્તિ, જીવને.’

In the dusky twilight I saw suddenly
That the right arm of Death
is twined round the neck of Life,
And bound to it with threads of blood.
Then, instantly, I recognized them both—
I saw that the bride of Death, taking
The supreme gift from her bridegroom,
And bearing it in her arms,
Travels towards the New Age.

4 Dec. 1940: Morning

રોગશય્યાય-37

English translation by Aurobindo Bose

સાંજના ધૂંધળા પ્રકાશમાં મને એકાએક દેખાયું –
મોતનો જમણો હાથ વીંટાયો હતો જીવનને ગળે
અને બંધાયો હતો તેની સાથે શોણિત તાંતણે.
પછી તરત જ સમજાયું મને –
નવવધુ જેવું મોત, પોતાના વર પાસેથી શ્રેષ્ઠ ઉપહાર લઈને
પ્રયાણ કરતું નવયુગ પ્રતિ.

O Lord of Death,
When you gave your command to destroy,
Man took upon himself the task of self-destruction.
In anguish I muse—
Why has not lost and ill-starred Man
Destroyed in one vast funeral-pyre his whole kind?
Then I think—
If, through slow suffering, sin does not die,
Its seed will lie dormant in the charred field of
destruction
And sprout forth anew in the heart of new creation.

5 Dec. 1940: Morning

રોગશય્યાય-38

English translation by Aurobindo Bose

હે મૃત્યુના નાથ,
જ્યારે તમે આપ્યો આદેશ સંહારનો,
થયો માનવ રત આત્મસંહારે.
દુઃખી મનથી હું વિચારું છું,
ભૂલો પડેલો, બદનસીબ માણસ,
એક મહાકાય ચિતામાં,
કેમ સળગાવી નથી દેતો સમગ્ર સમષ્ટિને?
પછી મને વિચાર આવે છે કે
જો ધીરી વેદનાથી પાપનું મૃત્યુ નહીં થાય,
તો એનું બીજ સુષુપ્ત રહેશે સંહારના અર્ધદગ્ધ ક્ષેત્રે
ને ફૂટશે એનાં નવાંકુર નવસર્જને.

When I do not see you,
I think in my oppressed imagination
That the world is silently conspiring
to vanish beneath my feet.
Then in terror I throw out my arms
To clasp the empty space!
With a shock I awake from my dream,
And find that with bowed head
You are seated beside me, weaving your cloth
And upholding the changeless peace of Creation.

5 Dec. 1940: Morning

રોગશય્યાય-39

English translation by Aurobindo Bose

જ્યારે હું તને નથી જોતો,
મારી કુંઠિત કલ્પનામાં જગતને મારા પગ તળે વીલાતું જોતો.
ભીષણ ભયથી હાથ પસારી અવકાશને વળગવા દોડતો.
ચમકીને શમણામાંથી જાગીને જોતો, તું તો નત મસ્તકે બાજુમાં જ બેઠો,
ધીરે, ધીરે કાપડ વણતો ને સર્જનની સ્થિર ગતિને સાચવતો.

Captivating is this sky
and captivating is the dust of this earth.
This great truth or message of life,
I have inscribed in my heart.
The grace of the gift or Truth that I had received,
does not diminish day by day.
This great truth resonates
even on the other side of land of death.
Forgetting all flaws, joy rules supreme in the heart.
When I touch this earth
for the last time before leaving, I shall say,
“Mark of your dust crowns my forehead,
From behind the veil of Maya,
have I had the glimpse of light of Eternal,
The joyous form of Truth has taken shape in your dust
and hence, I leave my salutation in this dust

14.2.1941

આરોગ્ય-1

English version by Shailesh Parekh.

મધુમય છે આ આકાશ અને મધુમય છે ધરાની ધૂલિ.
ચરિતાર્થ જીવનની વાણી સમ આ મહામંત્ર દિલમાં રાખ્યો છે સ્થાપી.
દિવસે, દિવસે પામ્યો છું જે સત્યને કે જે પણ ઉપહાર,
અક્ષય છે તેનો મધુરસ, વહી રહેતો આ પાર.
એ જ મંત્રવાણી મૃત્યુના અંતિમ પ્રદેશે વાગતી,
બધી ક્ષતિ માફ કરી અંતરે આનંદ લહરી બિરાજતી.
અંતિમ સ્પર્શ કરી વિદાય લઈશ જ્યારે, કહીશ ત્યારે,
‘તારી ધૂલિનું તિલક કરી કપાળે,
જોઈ છે શાશ્વત જ્યોતિ માયાની આડશે
સત્ય આનંદરૂપે આકાર લે છે આ ધૂલિમાં,
મૂકતો જાઉં છું મારા પ્રણામ આ ધૂલિમાં.’

Bathed in morning light
 All things are made holy and beautiful.
 The formless One, the limitless,
 With its touchstone creates forms Joy.
 Under the altar of the ever-old
 Is consecrated the ever-new.
 In sunshine and shadow,
 Is woven the cloth of earth
 With threads of green and blue.
 The leaves dance in rhythm
 With the heart-beat of the sky.
 From forest to forest,
 On the neck of morning
 Sparkles the necklace of diamond.
 The random songs of birds
 Chant their praises to the goddess of life.
 The love in the heart of man,
 Joined to all these,
 Gives them the touch of immortality-
 It makes sweet the dust of earth
 And spreads over it
 The throne of Eternal Man.

12 Jan. 1941: Noon

આરોગ્ય-૨

English translation by Aurobindo Bose

પ્રભાત પ્રકાશમાં સ્નાત, સર્વ આ, પવિત્ર, સુંદર.
 નિરાકાર, નિઃસીમના પારસસ્પર્શો સર્જતા આનંદના આકાર.
 ચિરાયુની વેદી પર અંજલિ નિત્ય નૂતનની.
 તડકે, છાંયડે, નીલ, હરિયાળા તાણાવાણે વણાતા ધરાચીર.
 પર્ણનું નર્તન ગગનની ધડકન તળે.
 વને, વને, પ્રભાતના ગળે ઝૂલતો હીરકહાર.
 જીવનદેવતાની સ્તુતિ પંખીગાને.
 માનવચિત્તઆનંદ જ્યારે ભળતો એમાં,
 સ્પર્શ થતો અમરત્વનો -
 એથી મધુમય ધરાધૂલિ આવરી લેતી સનાતન માનવનું સિંહાસન.

Solitary is the sick-room.
 Through the door, shadows fall aslant on my bed.
 In the warmth of the wintry morn,
 The drowsy hours flow sluggishly
 Like a stream choked with weeds.
 From time to time,
 A sigh from the distant past
 Sweeps over the cornless fields.
 On this solitary morn with peaceful gaze,
 I recite my wordless chant to the Sun-
 'Begetter of this earth!
 In whose glorious light
 Man first beheld the veritable form of God-
 If full-throated I could chant the Vedic hymns,
 Then my praise
 Would have mingled with all this light.'
 But words fail;
 I only gaze at the Far Beyond,
 And spread my silence over the pale midday sky.

1 Feb. 1941

આરોગ્ય-૩

English translation by Aurobindo Bose

એકાકી આ રૂગ્ણખંડ.
 બારણામાંથી પડતો પડછાયો ત્રાંસો, મારી સેજ પર.
 શીત સવારની હૂંફમાં વહેતો તંદ્રાગ્રસ્ત સમય ધીર -
 જાણે લીલથી રૂંધાયેલો નિર્ઝર.
 થોડી, થોડી વારે અતીતનો નિઃશ્વાસ ફેલાતો ડૂંડવિહીન ખેતરો પર.
 આ એકાકી સવારે, શાંતિપૂર્ણ નજરે રટણ કરતો હું,
 શબ્દહીન સ્તુતિનું, સૂર્યની:
 'ધરાના જન્મદાતા, -
 જેના પ્રખર પ્રકાશમાં કર્યા માનવે સાક્ષાત પ્રભુના પ્રથમ દર્શન -
 જો હું ખુલ્લા અવાજે ગાઈ શકત વેદની ઋચા
 તો ભળી જાત તે આ પ્રકાશમાં.'
 પણ શબ્દો નીકળતા નથી, જોઈ રહું છું હું દૂરસુદૂરે,
 અને ફેલાય છે મારી ચૂપકીદી મધ્યાહ્ન ગગને.

In this deserted room,
On this silent morn, I sit before my window.
One hears the song of the green pouring out in rhythm.
Under the light of the blue sky
The mind floats on the stream
That flows from the fount of immortality.
To whom shall I send my hymn of praise-
This yearning of my heart?
It seeks voice to give value
To that which is beyond all value-
But it remains silent.
It only says: 'I am happy.'
The rhythm comes to a stop,
But its cadence says: 'I am blest.'

28 Jan. 1941: Afternoon

આરોગ્ય-5

English translation by Aurobindo Bose

આ નિર્જન ખંડમાં, આ શાંત સવારે, બેઠો છું હું બારી પાસે,
ઊભરાતું તાલમાં, હરિયાળીનું ગીત, સંભળાતું મને,
નીલાકાશના પ્રકાશમાં, અમરસ્ત્રોતમાંથી વહેતા પ્રવાહમાં તરતું મારું મન.
કોને માટે ગાવી મારે સ્તુતિ - મારા મનનો તલસાટ?
અમૂલ્યનું મૂલ્યાંકન કરવા શોધ એને અવાજની, પણ રહે છે તે મૌન.
કહેતો માત્ર, 'હું સુખી છું.'
અંત આવતો તાલનો. પણ ઠેકો બોલી રહેતો,
'આશિષ મારા છે તને.'

Silently comes the fierce night,
batters down the sapped body's enfeebled door-bolt,
enters within, commences to ravish
life's glorious loveliness,
till the mind, under darkness's attack,
acknowledges it's beaten.
When the shame of that defeat,
that infirmity's ignominy have done their worst,
suddenly upon the horizon appears the day's banner,
drawn in golden rays,
and as if from some far centre of the firmament
arises the clamour - 'Lies! All lies!'
In the morning's serene light I see myself
as one who has conquered suffering,
on the tower of the exhausted body's fortress.

27-1-1941

આરોગ્ય-7-1941

English translation by Ketaki Kushari Dyson.

ચૂપચાપ આવતી, હિંસક રાત્રિ,
તૂટી પડતી, ક્ષીણ શરીરના કટાયેલા આગળે,
અંદર પ્રવેશી, જીવનના ગૌરવના રૂપને હરતી,
અંધકારના આક્રમણથી મન મારું હાર સ્વીકારતું.
જ્યારે એ હારની શરમ, અશક્તિની નાલેશી, સઘન થતી,
ત્યારે એકાએક ક્ષિતિજ પર
સુવર્ણ કિરણથી દિવસની છડી પોકારતી
અને જાણે આકાશમાં કોઈ દૂર પ્રસ્થાપિત કેંદ્રમાંથી અવાજ ઊઠતો,
'મિથ્યા, મિથ્યા.'
સવારના પ્રસન્ન પ્રકાશમાં હું મારી જાતને જોઈ રહેતો,
-ક્ષીણ શરીરના દેહદુર્ગના શિખર પર ઊભેલો વેદનાનો વિજેતા!

Sitting alone by the window at the world's end,
I see the world bathed in blue,
Speaking to me in the language of eternity.
Light comes meshed with shadows.
I hear the refrain: 'It is not far, not far away.'
The path disappears behind the hill of sunset.
At the day's end I stand silent before the inn;
Far away glitters the temple spire-
There sounds the song of the dying day.
In its melody mingles all that is beautiful
And that touches life, along the pilgrim's path,
With the gesture of perfection.
I hear the refrain:
'It is not far, not far away.'

3 Feb. 1941: Afternoon

આરોગ્ય-8

English translation by Aurobindo Bose

દુનિયાના એક ખૂણે, બારીની પાસે એકલો બેસીને
જોઈ રહેતો નીલરંગે રંગાયેલું જગત,
જે મારી સાથે વાતો કરતું સનાતન ભાષામાં.
છાયાની સાથે ગૂંથાયેલો પ્રકાશ ફેલાય છે, સંભળાય છે મને અંતરા,
'દૂર નથી, હવે બહુ દૂર નથી.'
સૂર્યાસ્તના પર્વત પાછળથી અદૃશ્ય થાય છે રસ્તો.
દિનાંતે ચૂપચાપ ઊભો રહું છું હું સરાઈની સામે,
દૂર ચળકે છે મંદિરનો ઘુમટ.
ત્યાં સંભળાય છે મૃતઃપ્રાય દિવસનું ગીત.
એની બંદીશમાં ભળી જાય છે સર્વ, જે છે સુંદર,
યાત્રિકના પથ પર જે સ્પર્શતું જીવનને, પૂર્ણતાના ઈશારે.
મને સંભળાય છે અંતરા,
'દૂર નથી, હવે બહુ દૂર નથી.'

In creation's vast field the play of fireworks in the skies
with suns and stars is on a cosmic scale.
I too came from the invisible without beginning
with a minute fire-particle
to a tiny spot of space and time.
Now as I enter the last act, the lamp's flame flickers,
the shadows reveal the illusory nature of play.
Joys and sorrows, dramatic disguises,
slowly become slack.
Hundreds of actors and actresses through the ages
have left their many-coloured costumes
outside the door of the theatre.
I look and see
in the greenroom of hundreds of extinguished stars
the king of the theatre standing still, alone.

3-2-1941

આરોગ્ય-9-1941

English translation bt Ketaki Kushari Dyson.

સર્જનના વિશાળ ક્ષેત્રે, બ્રહ્માંડમાં સર્જાતી,
આકાશમાં સૂર્ય-તારાની આતશબાજી.
આવ્યો હતો હું પણ અનાદિ, અદૃશ્યમાંથી,
એક ઝીણા તણખા સાથે, એક સ્થળ, સમયના નાનકડા બિંદુ પ્રતિ.
હવે જ્યારે છેલ્લો અંક શરૂ થઈ ચૂક્યો છે,
દીવાની જ્યોત ઝબકે છે
અને આ રમતનો માયાવી આભાસ પડછાયામાં દેખાય છે.
આનંદ અને ગ્લાનિ, નાટકીય વેશપલટા, બધું જ ઢીલું છે.
યુગાંતરથી અગણિત નર, નારીઓ તેમના વિવિધરંગી પોશાકો
નાટ્યગૃહની બહાર મૂકતા ગયા છે.
અગણિત હોલવાયેલા તારાઓના શણગારકક્ષમાં
મને દેખાય છે, નાટ્યગૃહનો રાજા,
ઊભેલો એકલો, અચલ.

Lazily afloat on time's stream,
 my mind turns to the sky.
 As I cross its empty expanses
 shadowy pictures form in my eyes
 of the many ages of the long past
 and the many peoples that have hurtled forward,
 confident of victory.
 The Pathans came, greedy for empire;
 And the Moghuls, brandishing victory-banners,
 the wheels of their conquering chariots
 raising webs of dust.
 I look at the sky - no sign of them now today:
 Through the ages the light of sunrise and sunset
 continues to redden the sky's pure blue
 at dawn and dusk.
 Then others came,
 along tracks of iron in fire-breathing vehicles -
 the mighty British,
 scattering their power beneath the same sky.
 I know that time will flow along their road too,
 float off somewhere
 the land-encircling web of their empire.
 I know their merchandise-bearing soldiers
 will not make the slightest impression
 on planetary paths.
 But the earth when I look at it makes me aware
 of the hubbub of a huge concourse of ordinary people
 led along many paths and in various groups
 by man's common urges,
 from age to age, through life and death.
 They go on pulling at oars, guiding the rudder,
 sowing seeds in the fields.
 Cutting ripe paddy.
 They work - in cities and in fields.
 Imperial canopies collapse, battle-drums stop,

(continued)

ફુરસદના સમયે, શાંતિથી વહેતા સમયના પ્રવાહે,
 મારું મન વળતું આકાશે.
 એનો ખાલી અવકાશ પાર કરતાં છાયાચિત્ર દોરાતું મારી આંખે.
 અતીતના યુગાંતરનું અને વિજયના વિશ્વાસથી ધસમસતી અનેક પ્રજાનું.
 સામ્રાજ્યના લોભે પઢાણ આવ્યા. વિજયપતાકા ફરકાવતા મોગલ આવ્યા.
 તેમના વિજયરથના પૈડાથી આકાશે ઊડતા ધૂળના જાળા.
 હું જોઉં છું આકાશે - નથી કોઈ નિશાની તેમની આજે.
 યુગયુગથી સૂર્યોદયે ને સૂર્યાસ્તે, આસમાની આકાશ લાલ થતું
 સવારે ને સાંજે.
 પછી બીજા આવ્યા, લોખંડના પાટે, અગ્નિરથે,
 મહાન અંગ્રેજ સત્તા સ્થાપતા એ જ આકાશ નીચે.
 હું જાણું છું કે તેમના રસ્તા પર પણ સમય વહેતો જ રહેશે.
 અને તેમનું જગતવ્યાપી સામ્રાજ્ય પણ ક્યાંક વહી જશે,
 હું જાણું છું કે તેમના વણિક સૈનિકોની કોઈ નિશાની નહીં રહે નક્ષત્ર પંથે.
 પણ ધરતીને જોઈને મને સંભળાય છે,
 વિશાળ મેદાનમાં ભેગી થયેલી જનમેદનીનો કોલાહલ.
 સામાન્ય માણસો, જુદા જુદા વૃંદમાં દોરાતા જુદા જુદા રસ્તે,
 માણસની સહજ જરૂરિયાતોથી, યુગયુગથી, જીવનમાં અને મરણમાં,
 મારતા તે હલેસા, સંભાળતા સુકાન, રોપતા તે બીજ ખેતરમાં,
 કાપતા તે મોલ પાકેલો.
 કામ કરતા તે નગરમાં ને ખેતરમાં
 સામ્રાજ્યના ચંદરવા ઊતરતા, યુદ્ધના નગારા બંધ થતા,
 વિજય સ્તંભ પોતાના શબ્દોનો અર્થ ભૂલી જતા,
 યુદ્ધઘેલી આંખો અને લોહિયાળ હથિયારો, રહી જતા માત્ર બાળવાર્તામાં
 અને તેમના દૂષણો ઘૂંઘટમાં.
 પણ લોકો કામ કરતા - અહીં અને બીજા પ્રદેશમાં

(આગળ)

victory-pillars, like idiots,
forget what their own words mean;
Battle-crazed eyes and blood-smear'd weapons
live only in children's stories, their menace veiled.
But people work - here and in other regions,
Bengal, Bihar, Orissa,
by rivers and shores,
Punjab, Bombay, Gujarat -
filling the passage of their lives
with a rumbling and thundering
woven by day and night -
the sonorous rhythm of life's liturgy
in all its pain and elation, gloom and light.
Over the ruins of hundreds of empires, the people work.

આરોગ્ય-10-1941

English translation by William Radice.

બંગાળ, બિહાર, ઓરિસ્સા - નદી અને સાગરના કિનારે,
પંજાબ, મુંબાઈ, ગુજરાત.
દિવસ અને રાતે વણેલા ગડગડાટ અને ગર્જનાથી ભરાતું તેમનું જીવન.
જીવનનો ઘેરો તાલ તેની વેદના અને આનંદ સાથે,
અંધકાર અને પ્રકાશ સાથે,
સંભળાતો શતશત સામ્રાજ્યોના અવશેષોમાં,
જ્યાં પ્રજા કામ કરે છે.

My mind was wide open,
When suddenly the dart of pain pierced it.
At the shock,
The strength that lay hidden in me was released.
In a moment the song of victory descended,
And piercing the dark clouds
Spread the joyous light into my heart.
The humiliation of my sick-room vanished;
On the carpet spread out for the world,
I found my place In the world of Bliss.
My mind tasted Joy supreme,
And with gladness
Found her home in the realm
Where man is freed from bondage.
There all shadows disappear-
The shadows of sorrow that wound
And bring weariness to the heart.

14 Feb. 1941: Noon

આરોગ્ય-12

English translation by Aurobindo Bose

મારું મન ખુલ્લું હતું.
એકાએક એને વીંધ્યું વેદનાના તીરે.
એના પ્રઘાતે મુક્ત થઈ મારામાં છૂપાયેલી શક્તિ.
ક્ષણમાત્રમાં થયું અવતરણ વિજયગાનનું.
વીંધીને ઘેરા વાદળ, ફેલાતો મારા મનમાં, આનંદસભર પ્રકાશ.
અદૃશ્ય થતી મારા રુગણ ખંડની અવહેલના.
જગત માટે બિંધાવેલા ગાલીચા પર મળતું મને મારું સ્થાન,
આનંદના સામ્રાજ્યમાં થતો આસ્વાદ મારા મનને પરમ આનંદનો
અને બંધનમુક્ત માનવના સામ્રાજ્યમાં મળી જતું એને એનું ઘર.
અને મનને ઈજા કરતા અને થકવતા દુઃખના પડછાયા,
ત્યાં અદૃશ્ય થતા.

Love came to me in my youth
 Like the babbling gladness of a waterfall.
 It came from the distant peaks
 With a frown and a laugh;
 It overflowed the rocks that barred its way:
 In the midst of the Known
 It brings the language of the Unknown,
 Of the never-thought-of,
 The mysterious;
 Around all that is fixed, limited, and of everyday,
 It brings its turbulent current of revolt.
 Today that love,
 With the tender solace of Silence,
 Lies concealed in the depths;
 It unites effortlessly
 With the Peace that pervades the entire universe.
 Its light is in the light of the stars,
 Its loveliness in the flowers that deck the forest
 With worship.

30 Jan. 1941: Noon

આરોગ્ય-13

English translation by Aurobindo Bose

મારા યૌવનમાં આવ્યો હતો પ્રેમ
 એક ગર્જતા જલરાશિની જેમ.
 આવ્યો હતો એ દૂર, દૂરના શિખર પરથી
 અને લાવ્યો હતો એક અટકચાળું સ્મિત.
 એને અવરોધતા પથ્થરોની ઉપર થઈને વહેતો હતો.
 તે જ્ઞાતની વચ્ચે લઈ આવ્યો હતો,
 અભૂતપૂર્વ, રહસ્યમય અજ્ઞાતની ભાષા.
 સ્થાવર, સીમિત અને રોજિંદા જીવનમાં લઈ આવ્યો હતો
 તે વિપ્લવનો ધસમસતો પ્રવાહ.
 શાંતિની મૃદુ સાંત્વના સાથે આજે એ જ પ્રેમ છૂપાયો છે ઊંડાણમાં,
 આખી સૃષ્ટિમાં ફેલાયેલી શાંતિ છે તેની સાથે.
 સહજ ઐક્ય છે તેનું.
 એનો પ્રકાશ છે તારાના પ્રકાશમાં,
 એનું સૌંદર્ય છે વનશ્રીને વંદનાથી શણગારતા ફૂલોમાં.

Crossing the sea of good and evil fame,
 In life's evening I have arrived at the landing-stage
 For my departure.
 I kept boundless faith in this body.
 Now with age it laughs at itself
 And denies me control over it.
 Those who keep watch night and day,
 To protect me from such indignity,
 And stand by me, at the day's last preparation-
 They are in my heart, though nameless they abide.
 They have brought me life's last good fortune,
 And make me forget the frail body's defeat.
 They stand witness
 That fame and glory are for the great and the strong,
 While the best gift remains for the weak.
 Fame demands hard tribute from life
 And allows no respite;
 But the need that draws to itself the offering of love
 Bears the stamp of infinity.

9 Jan. 1941: morning

આરોગ્ય-15

English translation by Aurobindo Bose

શુભ-અશુભના પ્રખ્યાત સાગરને પાર કરી, જીવનની સાંજે,
 આવ્યો છું હું મારા વિદાયના ઘાટ પર.
 અખૂટ શ્રદ્ધા રાખી છે મેં મારી કાયામાં.
 ઊંમરની સાથે એ પણ પોતાને હસે છે અને મારી હકુમતને અવગણે છે.
 જેઓ રાતદિવસ ધ્યાન રાખે છે, મને આવી નામોશીથી બચાવે છે
 અને દિવસની અંતિમ તૈયારી વખતે મારી સાથે ઊભા છે,
 તેઓ ભલે નામ વિનાના હોય, પણ મારા અંતરમાં બિરાજે છે.
 જીવનનું આખરી સદ્ભાગ્ય તેમને આભારી છે.
 તેઓ જ ભૂલાવે છે મારા નાજુક શરીરનો પરાજય.
 ખ્યાતિ અને કીર્તિ હોય છે મહાન અને શક્તિશાળી માટે
 પણ શ્રેષ્ઠ ઉપહાર મળે છે અશક્તને, એના સાક્ષી છે તેઓ.
 ખ્યાતિને માટે કરવી પડે છે જીવનભર તપસ્યા, ક્ષણભરની નિરાંત વિના.
 પણ મળતું જેને પ્રેમનું સમર્પણ, તેના પર મહોર છે અનંતની,

Day after day I sit silently,
 Wondering what of life's gift remain to me
 After all my saving and waste.
 I spent so much in haste,
 Have I received my due, given what I owed,
 Kept some provision for the final road?
 Some came near me, others went to far places;
 Which of my melodies bears their traces?
 To some I was unwittingly blind;
 Their departing steps sound vainly in my mind.
 Perhaps these unknowns went away unheard
 But pardoned me without a word.
 If I have made mistakes, will some be sore,
 Aggrieved, even when I am no more?
 Many threads have snapped in my life's patchwork
 But there is no more time to repair any break.
 In the love that has sustained my life to its end,
 If any disrespect of mine has made a wound,
 May death's touch heal its pain -
 On this thought I dwell again and again.

આરોગ્ય-16-1941

English translation by Krishna Dutta and Andrew
 Robinson

દિવસોના દિવસો, ચૂપચાપ બેઠો બેઠો હું વિચારું છું કે
 મારા વ્યય અને બચત પછી
 જિંદગીની ભેટમાંથી મારી પાસે બાકી શું રહ્યું?
 મેં ઊતાવળમાં ખર્ચું ઘણું છે,
 પણ મને મારું વળતર મળ્યું છે?
 મેં મારું દેવું ચૂકવ્યું છે?
 મારી અંતિમ મુસાફરી માટે ભાથું રાખ્યું છે?
 કોઈ મારી પાસે આવ્યા છે, કોઈ દૂરસુદૂર ચાલ્યા ગયા છે.
 મારી કઈ બંદીશમાં તેમની છાપ દેખાય છે?
 કોઈકને માટે હું મૂર્ખ, દ્રષ્ટિહીન હતો.
 તેમના વિદાયના પગલા મને સંભળાઈ રહ્યા છે
 કદાચ તે અજાણતા, ચૂપચાપ ચાલ્યા ગયા
 અને મને નિઃશબ્દ માફી આપતા ગયા.
 મારા ગયા પછી પણ મારી ભૂલોથી કોઈકને ખોટું લાગશે?
 માર જીવનના થીગડામાંથી ઘણા દોરા તૂટી ગયા છે
 પણ તેને સાંધવાનો સમય નથી.
 અંત સુધી મારા જીવનનો આધાર પ્રેમ જ રહ્યો છે
 છતાં યે મારી અવગણનાથી કોઈને ઈજા થઈ હોય
 તો મૃત્યુના સ્પર્શથી તેની વેદના હળવી થાય
 એવો વિચાર મને વારંવાર આવે છે.

By my sick. bed
Sluggishly flows the stream of life.
With weeds I create little shapes of beauty.
They have no great value:
And yet some recognition of life cleaves to them,
Though slight their value.

23 Jan. 1941: morning

આરોગ્ય-24

English translation by Aurobindo Bose

ધીરેથી વહેતો જીવનનો પ્રવાહ, મારી રુગ્ણ શય્યાની પાસેથી.
શેવાળમાંથી ઘડતો હું નાના, સુંદર આકાર.
નથી એ અમૂલ્ય,
પણ છે એમાં જીવનનો અણસાર -
ભલે ખાસ નથી એનું મૂલ્ય.

The unuttered words in the vast mind of Man
Wander through space like nebulae.
Striking against the boundary of my mind,
They condense, take form,
And revolve round my study.

3 Dec. 1940: Morning

આરોગ્ય-25

English translation by Aurobindo Bose

માનવમનના વિસ્તારે વણબોલી વાણી
નક્ષત્રની જેમ અવકાશે વિચરતી,
મારી અંતરસીમા સાથે અફળાતી,
લઈને આકાર પ્રગટતી
ને મારા સ્વાધ્યાયે ચકરાતી.

In this life, I have been blessed by the Beautiful
and I have tasted the nectar of the same
in the love of man.
On a day of unbearable pain,
I have known the invincible and unconquerable soul.
Even when I have experienced
the shadow of impending death,
I have not been defeated by fear.
I have not been deprived by the touch of the Great
and I have accumulated and stored
His nectar-like words of wisdom in my heart.
In this life, whatever grace I have received
from the navigator of life,
I have put it in the script of memory with a grateful heart.

28.1.1941

આરોગ્ય-29

English version by Shailesh Parekh

આ જીવનમાં મેળવ્યા છે સુંદરના મધુર આશીર્વાદ,
ને માનવીની પ્રીતિમાં માણતો તેનો સુધામય આસ્વાદ.

દુઃસહ દુઃખના દિને

દર્શન અક્ષત, અપરાજિત આત્માના મને.
આવતા મૃત્યુની છાયાનો જે દિવસે થતો અનુભવ,
તે દિવસે ભયને હાથે ન થતો દુર્બળ પરાભવ.
મહાન માનવીના સ્પર્શથી નથી હું વંચિત,
તેની અમૃતમય વાણી કરી છે અંતરે સંચિત.
જીવનવિધાતાનું જે દાક્ષિણ્ય પામ્યો છું જીવને,
તેની સ્મરણલિપિ રાખી છે કૃતજ્ઞ મને.

Poems

-122-

Momently I feel the time comes near for me to leave.
With quiet sunset glow screen the parting day.
Let the time be peaceful, let it be silent.
Let not any pomp of memorial meeting
create sorrow's trance.
May the forest trees at the gate of departure
raise the earth's chant of peace
in the dumb cluster of foliage.
May the night's wordless blessings descend,
and the seven stars' gracious light.

આરોગ્ય-31-1941

English translation by Dr. Amiya Chakravarty.

-122-

હવે મને લાગે છે કે વિદાયનો સમય પાસે જ છે.
શાંત સાંધ્યપ્રકાશને વિદાયના સમય પર છવાઈ જવા દો.
સમયને શાંત નીરવ રહેવા દો.
શોકસભાના ગંભીર દેખાવને ગમગીનીનો આભાસ ન સર્જવા દો.
વિદાયના દ્વારે વનરાજીને ધરતીનો શાંતિમંત્ર ભણવા દો.
સપ્તર્ષિના કરુણામય પ્રકાશમાં
રાત્રિના શબ્દહીન આશિષ વરસવા દો.

I know the joy that, hidden in the heart of light
Touches me,
Is one with my own soul.
I have been anointed in the holy waters
Of Consciousness,
That flow from the font of light,
And have my share of immortality.
In this multitudinous earth
I can be united with the Supreme Me
And enter the paths of Bliss.

આરોગ્ય-32

English translation by Aurobindo Bose

પ્રકાશના હાઈમાં છૂપાયેલો આનંદ સ્પર્શતો મને
અને જાણું છું હું કે ઐક્ય એનું મારા આત્મા સાથે.
પ્રકાશના સ્રોતમાંથી વહેતી ચેતનાના પવિત્ર પાણી
ભીનો કરતા મને અને મળતી મને મારા ભાગની અમરવાણી.
આ વૈવિધ્યપૂર્ણ ધરતી પર મિલન મારું સર્વોત્તમ સંગ
અને પૂર્ણાનંદના પથ પર પ્રવેશતું મારું અંગ, અંગ.

Let the veil of self dissolve!
Piercing the haze, let the white lustre of Consciousness
Reveal Truth's imperishable form
In the midst of all men
Let a ray from the heart of Eternal Man
Radiate into my consciousness.
The Peace that reigns in the region of Silence,
Above the turmoil of this world-
May I see it before I go!
The tangled complexities of life That have no meaning,
And carry with them false values of this world-
May I brush them all aside
And before passing the borderline of life,
May her true meaning be revealed
To my eyes.

about 25 Jan. 1941

આરોગ્ય-33

English translation by Aurobindo Bose

ઓગળવા દો આ અસ્તિત્વનો પાલવ.
વીંધીને ધુંધળું ધુમ્મસ, ચેતનાના શ્વેત તેજમાં,
દેખાવા દો સત્યનું અમર સ્વરૂપ.
જનમેદનીની વચ્ચે, સનાતન માનવના હાઈમાંથી
એક કિરણને પ્રગટવા દો મારી ચેતનામાં.
આ જગતના કોલાહલની પાર,
મૌનના સામ્રાજ્યમાં પ્રવર્તતી શાંતિની થાય મને ઝાંખી,
વિદાય લેતા પહેલાં.
જગતના મિથ્યા આદર્શોવાળી
જીવનની અર્થહીન આંટીઘૂંટીને બાજુએ મૂકી,
એનો સાચો અર્થ જોઈ હું મારી આંખે,
જિંદગીની સરહદને પાર કરતાં પહેલાં.

Poems

-123-

In the vessel of my birthdays
sacred waters from many pilgrimages have I gathered,
this I remember.

Once I went to the land of China,
those whom I had not met put the mark of friendship
on my forehead, calling me their own.
The garb of a stranger slipped from me unknowing,
the inner man appeared who is eternal
revealing a joyous relationship unforeseen.
A Chinese name I took, dressed in Chinese clothes.

This I knew in my mind
wherever I find my friend there I am born anew,
Life's wonder he brings.

In the foreign fields blossom flowers unknown,
foreign is their name, a foreign soil is their motherland,
yet in soul's joyful realm
their kinship finds unbarred welcome.

જન્મદિને-3-1941

English translation by Dr. Amiya Chakravarty.

મને યાદ છે
કે મેં મારા જન્મદિનના પાત્રમાં
ઘણી યાત્રાનું પવિત્ર પાણી ભેગું કર્યું છે.
એક વખત હું ચીન ગયો હતો.
જેમને હું મળ્યો પણ ન હતો,
તેમણે મને પોતાનો ગણીને મારે કપાળે મૈત્રીનું તિલક કર્યું હતું.
મારા અજાણતાં જ અચાનક અજનબીનું અચકન ઊતરી ગયું હતું
અને માનવના શાશ્વત અંતરતમના દર્શન થયા
અને અભૂતપૂર્વ, આનંદમય સંબંધનું પ્રતિષ્ઠાન થયું.
ચીની પોશાકમાં મેં ચીની નામ ધારણ કર્યું.
હું મનમાં જાણતો હતો
કે જ્યાં મને મિત્રો મળતા ત્યાં મારો નવો અવતાર થતો.
એ જ જીવનનું આશ્ચર્ય!
પરદેશની ધરતીમાં અજાણ્યા ફૂલ ખીલતા,
એમનું નામ વિદેશી અને માતૃભૂમિ પણ,
છતાં આત્માના આનંદમય રાજ્યમાં
તેમની મૈત્રીનું મુક્ત સ્વાગત છે.

Poems

-124-

Once again returns the day of festival,
with spring's lavish honour
the branches at the poet's balcony
fill the basket of a new birthday.
In a closed room I remain at a distance futile,
this year, is the invitation of the flowering palash.
In vasant-bahar I want to sing,
but the dream of impending separation
gathers in my mind.
My birthday, I know,
will soon merge with one unvarying day,
and be lost in the markless sequence of Time.
This melancholy does not fill with tenderness
the shadow of flowering avenues,
memory's pain does not sound
in the murmur and hum of the forest.
Unmerciful joy will play on this festive flute
brushing aside, on the road, the pain of parting.

જન્મદિને-4-1941

English translation by Dr. Amiya Chakravarty.

ફરી એકવાર ઉત્સવનો દિવસ આવ્યો.
વસંતના માનમાં, કવિના ઝરૂખેથી,
ડાળીએ ભરી દીધી નવા જન્મદિનની થાળી.
એક બંધ રૂમમાં હું તો દૂરનો દૂર રહું છું
આ વર્ષે વ્યર્થ છે પલાશનું નિમંત્રણ.
મારે વસંતબહાર રાગ ગાવો છે
પણ આવનાર વિયોગના વિચારોથી મારું મન ઘેરાય છે.
હું જાણું છું કે મારો જન્મદિન
થોડા જ સમયમાં બીજા સામાન્ય દિવસો સાથે ભળી જશે
અને સમયની ઘટમાળમાં ખોવાઈ જશે.
આ ગમગીની પુષ્પસભર છાયાની નાજુકતામાં નહીં ફેલાય.
યાદોની વેદના વનરાજીની ધૂનમાં નહીં સંભળાય.
રસ્તે જતા, વિદ્યાની વેદનાને અવગણી, દયાહીન આનંદ
આ ઉત્સવની વાંસળી વગાડશે.

Reaching eighty I muse in wonder :
 As the stream of light runs down
 the fire-fall of a billion stars
 flooding the pointless void,
 So have I,
 like some sudden flash in Creation's sacrificial fire
 risen from the night's unfathomed heart.
 To that earth I have come
 where slime - in the ocean's womb through long ages - has
 come to blossom into life,
 showing a multitude of forms.
 That shadow of half-light immersed in illusion
 hung, for ages, over the world of beasts -
 Creation still incomplete!
 At whose ardent waiting, at the end of many days,
 came man onto the stage of life!
 One by one, new lamps are lit,
 new meanings find their voice.
 Man, in wondrous light,
 beholds his future's unique shape;
 On earth's stage, act by act,
 awareness grows in gradual unfolding.
 I too have dressed myself to play within that play-obeying a
 call from Fate
 to work at tearing this veil away.
 This is my greatest wonder!
 Bearing what deep secret aim
 rolls the sun around the world -
 mortal home of souls -
 around the sky, the light, the air,
 earth's surface, peaks and sea!
 Wound in that mysterious thread
 I came into the world Eighty years ago.
 And a few years from now I shall depart.

21 February, 1941

જન્મદિને-5, English Translation by Aurobindo Bose

એંશી વર્ષે હું આશ્ચર્યથી વિચારું છું,
 જેમ અબજો તારાના અગ્નિરાશિમાંથી વહેતો પ્રકાશનો પ્રવાહ
 ભરી દે છે અર્થહીન અવકાશને,
 તેમ જ સર્જકના યજ્ઞની જ્વાળામાં એકાએક થતા ભડકામાંથી
 હું ઊગ્યો છું રાતના અગાધ અંતરમાં,
 આવ્યો છું હું એ ધરતી પર,
 જ્યાં, યુગો સુધી સમુદ્રના ગર્ભમાં રહેલા કાદવમાંથી વિકસ્યું છે જીવન -
 વિવિધ આકારોમાં.
 એ અર્ધપ્રકાશનો માયાછાયો પડછાયો
 આ હેવાનના જગતને યુગયુગથી આવરી લેતો.
 હજી અપૂર્ણ હતું સર્જન.
 કોની આતુર આશાથી, ઘણા દિવસોના અંતે,
 આવ્યો માનવી જીવનના રંગમંચે.
 એક પછી એક પ્રગટ્યા દીવા, નાદને મળ્યા અર્થ નવા.
 અદ્ભુત પ્રકાશમાં, માનવ નીરખતો એના ભાવિનો આકાર.
 ધરતીના રંગમંચે, અંકે, અંકે, ધીરે, ધીરે, વિકસતી ચેતના.
 મેં પણ પહેરી છે વેશભૂષા, આ નાટકમાં ભાગ લેવા,
 નિયતિના ઈશારે, આ આવરણને ચીરવા.
 આ જ છે મારું મહાનતમ આશ્ચર્ય!
 કયા ગહન, રહસ્યમય હેતુથી સૂર્ય વિચરતો
 આત્માના નશ્વર ઘર જેવા જગતની ચોપાસ -
 આકાશ, પ્રકાશ, અવકાશ, ધરતી, શિખર, સાગરની ચોપાસ.
 બંધાઈને આ રહસ્યમય તાંતણે, એંશી વર્ષ પહેલાં હું આવ્યો આ જગતે
 અને લઈશ વિદાય, આજથી થોડા વર્ષે.

How little I know of this world!
 How many lands, cities, capitals, how many rivers,
 mountains, deserts, seas
 and many great deeds of men,
 and how many creatures and many trees
 remain unknown to me!
 In this universe so much effort, so many provisions.
 My mind, within all this, holds but a small niche.
 Dismayed, I greedily read books of travel
 that are imbued with vigour that never wears away!
 Bright pictures of the world, wherever I find them
 I pick them up,
 trying with alms to fill my mind's poverty.
 I am a poet of this earth.
 All its sounds, in the tunes of my flute,
 should find their echo -
 yet so many sounds are untouched, missing,
 in this practising of tunes.
 Through fancy and through imagination,
 with the concert of the world's music
 I, in hushed moments, often filled my mind.
 Often, through the unheard song they sing,
 remote and snowy peaks,
 in that silent, boundless blue sent me their invitation.
 The unknown star that shines, solitary,
 in the Southern sky, has touched my sleepless eyes
 with wondrous light.

(continued)

કેટલું સીમિત છે મારું આ જગતનું જ્ઞાન?
 કેટકેટલા પ્રદેશો, નગરો, નદી, પર્વત, રણ દરિયા,
 માણસના ભગીરથ પ્રયાસ, કેટકેટલા પ્રાણી અને વૃક્ષો -
 આ બધાંથી હું અજાણ છું.
 આ બ્રહ્માંડમાં કેટકેટલો પ્રયત્ન, કેટકેટલી સામગ્રી -
 એ બધાંની વચ્ચે મારા મનનું એક નાનકડું આસન છે.
 આશ્ચર્યચકિત થઈ હું જોમભર્યા, નવા, નવા પ્રવાસ વર્ણન વાંચું છું.
 દુનિયાના રંગીન ચિત્રો જ્યાંથી પણ મળે ત્યાંથી ભેગા કરું છું
 અને મારા મનનું દારિદ્ર્ય ઓછું કરવાનો પ્રયત્ન કરું છું.
 હું તો આ જગતનો કવિ છું.
 આ બધાં અવાજોનો પડઘો સંભળાવો જોઈએ મારી વાંસળીમાં
 અને છતાં યે કેટકેટલાં સૂરના સ્પર્શની અછત રહી જાય છે
 મારા રિયાઝમાં, મારી કલ્પના અને મારી ધૂનમાં.
 નીરવ શાંતિની ક્ષણમાં,
 જગતના સંગીતના ઉત્સવને મેં માણ્યો છે મારા મનમાં.
 દૂર સુદૂરના હિમાચ્છાદિત શિખર,
 નીરવ, સીમાહીન નીલાકાશે મોકલતા તેમનું ઈજન
 ને અશ્રાવ્ય ગીતો ગાતા વારંવાર.
 પેલો અજાણ્યો, એકાકી તારો, જે દક્ષિણાકાશે ચમકતો,
 તેનો અદ્ભુત પ્રકાશ, મારી નિદ્રાહીન આંખોને સ્પર્શતો.

(આગળ)

The mighty, flooding waterfall of the far-away,
 sent down its melody to the forest of my mind.
 From all sides, into this stream of nature's music
 many poets have poured their song;
 with them all, this alone binds me :
 I have their company, I share their joy,
 receive the blessing of Gitabharati
 and the taste of the universe's son .
 But Man, innately inward, is most difficult to reach,
 having no measure in the outer world;
 when heart mingles with heart,
 the inner man is known!
 I do not always find its door -
 barriers built by my way of life bar the way.
 The ploughman plows. The weaver weaves.
 The fisherman casts his nets -
 Their labour, which is manifold, is spread out wide
 and sustains the life of the world.
 In a little corner, in the eternal exile honour bestows,
 I take a high seat in society.
 Sometimes I have set foot
 on the threshold of their quarter,
 but had not the strength to enter;
 life must be joined to life or the cargo of songs is in vain.
 Therefore I accept the charge that is brought against me
 - the incompleteness of my songs.
 I know my songs,
 though they have walked on many paths,
 have not moved everywhere.

(continued)

દૂર સુદૂરનો મહાકાય જલરાશિ, મારા મનવને ગાતો એની સૂરાવલિ મીઠી.
 આ કુદરતના સંગીતના પ્રવાહમાં ચોમેરથી કવિ રેડતા ગીતો એમના.
 બંધાયો હું એ સર્વ સાથે,
 સહભાગી હું આનંદમાં એમના, એમનો સાથ મને,
 છે ગીતભારતીના આશિષ મને
 ને બ્રહ્માંડના ગાનનો આસ્વાદ મારા મને.
 બાહ્ય જગતમાં અમાપ છે જે, માનવી અંતર્મુખ છે તે -
 વિકટ રાહ છે પહોંચવાનો તેના અંતરતમે.
 થતી માનવીના અંતરતમની ઓળખાણ,
 મળતો જ્યારે હૃદય સાથે હૃદયનો તાલ.
 આવતા અવરોધ મારા જીવન પથને માર્ગ,
 ને ન પહોંચતો હું તેના હૃદયને દ્વાર.
 ખેતી ખેડૂતની, વણાટ કરે વણકર ને જાળ ફેંકે માછીમાર,
 વિવિધ પ્રવૃત્તિ તેમની, પથરાયેલી ચોમેર, -
 છે એ જ જગત જીવનનો આધાર.
 હું તો બેઠો એક ખૂણે, સન્માનથી સમર્પિત ઊંચા આસને.
 ક્યારેક પહોંચ્યો છું ઉંબરે, તેમના આવાસના,
 પણ નથી પ્રવેશ કર્યો કદી તેમના આવાસમાં.
 પ્રાણનું મિલન જો ન થતું પ્રાણ સાથે, વ્યર્થ છે આ ગીતોનો ભાર માથે.
 સ્વીકાર્ય છે મારા ગીતોની અપૂર્ણતાનો આક્ષેપ મને,
 વિચર્યા ભલે ગીતો મારા વિવિધ રાહે,
 જાણું છું હું નથી તે સર્વવ્યાપી આજે.

(આગળ)

That poet who is the peasant's friend,
 who has earned his trust through word and deed,
 and who is nearer the earth -
 his singing it is I wait to hear.
 To the feast of songs
 what I cannot give I take from others' store -
 only let that song ring true
 and not with gestures alone delude the world.
 Come, Poet, of the unknown, the inglorious,
 of the speechless and the dumb,
 give voice to the agony within their hearts!
 In this lifeless, songless land -
 where contempt has dried up everything -
 fill, with your life-giving sap that joyless desert,
 free the spring that's buried in their hearts!
 Give those a place who play but a one-stringed harp,
 at the banquet of the Muse.
 Those who are dumb in joy, in sorrow,
 those who stand bowed before the world,
 those near and yet remote -
 let me, O gifted One, hear within your songs, their voice.
 Remain their kinsman,
 in your honour, let them find honour -
 I salute you again and again.

21 January, 1941

જન્મદિને-10

English Translation by Aurobindo Bose

સ્વજનસમ મિત્ર છે જે કવિ ખેડૂતનો, સમીપતર છે જે કવિ વસુંધરાની,
 તૃષ્ણા છે મને તેના ગાનની.
 ગીતની મહેફિલમાં ન કરી શકતો હું અનુદાન જેનું,
 લેતો અન્યના ખજાનેથી અનુદાન તેનું.
 નથી ગુંગળાવવું વિશ્વને માત્ર ઈશારાથી, રીઝવવું તેને માત્ર સાચા ગીતથી.
 આવો, અજાણ, પરાજિત, વાચાવિહીન અને બધિરના કવિ,
 વેદનાને તેમના હૃદયની, આપો વાણી.
 આ ચેતનાવિહીન, ગીતવિહીન પ્રદેશે, તિરસ્કારથી શોષિત શુષ્ક પ્રદેશે,
 વરસાવો તમારું જીવનામૃત આ આનંદહીન મરૂપ્રદેશે
 ને મુક્ત કરો તેમના મનમાં સૂકાયેલા નિર્ઝરને.
 આપજો આસન, સરસ્વતીના ઉત્સવે, એ એકતારાના વાદકને.
 જે છે મૌન સુખદુઃખે, જે ઊભા જગતમાં નત મુખે,
 હે બડભાગી, સાંભળવા દે તેમની વાણી ઊભરાતી તારા ગીતે.
 બની રહે સાથી તેનો, જેથી સન્માનિત તે તારા સન્માને,
 વંદના વારંવાર મારી તને.

Standing on the threshold
 where Creation' s drama unfolds,
 I see in sudden flashes the realm beyond darkness,
 where immersed
 I lay in consciousness of the Great Being -
 unexpressed is He, unperceived, unknown!
 In this dawn the words of the Rishis arise in my mind:
 'Oh Sun! Remove the veil that covers your light!
 In your perfect light may I see my true self.'
 The self that at journey's end,
 mingles its breath with the air,
 and transforms the body to dust -
 may it not disguised as truth,
 cast a shadow on life's path!
 In the playground of this world,
 in joy, in suffering, I have beheld in sudden flash,
 the Infinite, behind the veil of the finite.
 Have comprehended:
 The meaning of this birth lay in that Beauty ineffable,
 in that song inexpressible!
 When the drama ends,
 I shall leave behind in this earth's temple -
 my salutation, my worship,
 whose value death cannot grasp.

23 January, 1941

જન્મદિને-13

English Translation by Aurobindo Bose

સર્જનની રંગભૂમિ પર ખુલતા પડદે, ઊભીને જોતાં, એકાએક દેખાતું મને,
 સામ્રાજ્ય, અંધકારની પાર -
 જ્યાં ડૂબ્યો હું ચેતનામાં એ મહાન અસ્તિત્વની,
 અવ્યક્ત છે જે - અજ્ઞાત, અજાણ.
 આજે સવારે ગુંજી રહેતા મુનિવરના શબ્દો મારા અંતરે,
 'હે સૂર્યનારાયણ, છાંડો આવરણ, જે ઢાંકતું તમારા પ્રકાશને -
 જેથી તમારા પૂર્ણ પ્રકાશમાં જોઈ રહું હું મારા અસ્તિત્વને.'
 એ અસ્તિત્વ, જે યાત્રાને અંતે, ઓગાળતું એનો શ્વાસ અવકાશે
 અને જેની કાયા મળતી ધરતીની ધૂળે,
 જે છદ્મવેશે સત્ય બની, છાયો ન પાડે જીવનના રસ્તે.
 આ જગતના પટંગણમાં, આનંદમાં ને વેદનામાં,
 એકાએક ભડકતી જ્વાળામાં,
 નીરખ્યા છે મેં અસીમને - સીમિત ઘૂંઘટની આડમાં.
 સમજ્યો છું હું - અર્થ સમાયો આ જન્મનો નિ:શબ્દ સૌંદર્યમાં -
 અવ્યક્ત ગીતમાં.
 આ નાટકના અંતે, ધરતીના મંદિરે
 મૂકતો જઈશ હું મારી વંદના, મારી પ્રાર્થના,
 જેની કિંમત નથી કાંઈ મોતને.

In days long gone,
 when history was not noisy with the day's news,
 in the age of silent fame,
 those who, on a morning that pulsed with life,
 set forth on the death-threatening way
 to give immortal food of the Atma -
 to remote strangers;
 Those who in hundreds failed to reach the goal,
 but, tortured with thirst,
 left their bones amid the desert sands,
 or whose traces the sea washed away -
 their lives, on the unattained path,
 have not been in vain.
 They have become one
 with that great and bodiless Being
 who, unseen, gives strength to the Eternal Man.
 Today, in this morning light,
 I receive the touch of their compassion,
 and I bow to them.

12, December, 1940

જન્મદિને-17

English Translation by Aurobindo Bose

ઘણા વખત પહેલાં,
 જ્યારે વર્તમાનના સમાચારનો કોલાહલ ન હતો ઈતિહાસમાં,
 એ નીરવ યશગાથાના યુગમાં,
 એક જીવનથી ધબકતી સવારે,
 નીકળ્યા હતા કેટલાક યાત્રી એક ખતરનાક રસ્તે,
 પોષણ આપવા દૂર સુદૂરના અજનબીના આત્માને.
 તેમાંના ઘણાં યે ન પહોંચ્યા તેમની મંઝિલે,
 ને ક્ષુધા, તૃષ્ણાતુર, અસ્થિ રહ્યાં રણભૂમિ વિશે
 કે પછી અવશેષ તેમના ધોવાયા સાગર તરંગે.
 એ નિષ્કળ રસ્તે નથી તેમનું જીવન વ્યર્થ.
 એ તો એક છે મહાન, અંગહીન અસ્તિત્વ સાથે -
 જે અદૃશ્ય રહી પોષતું સનાતન માનવને.
 આજે આ સવારના પ્રકાશમાં અનુભવતો હું સ્પર્શ તેમની કૃષ્ણાનો
 ને પ્રણામ હું તેમને મારા ધરતો.

Today I imagine the words of countless languages
to be suddenly fetterless –
after long incarceration in the fortress of grammar,
suddenly up in rebellion,
maddened by stamp–stamping
of unmitigated regimented drilling.
They have jumped the constraint of sentence
to seek free expression in a world of intelligence,
snapping the chains of sense
in sarcasm and ridicule of literary decorum.
Liberated thus,
their queer postures and cries appeal only to the ear.
They say,
‘We who were born of the gusty tuning
of the earth’s first outbreathing came into our own
as soon as the blood’s beat impelled
man’s mindless vitality to break into dance in his
throat. We swelled his infant voice
with the babble of the world’s first poem,
the original prattle of existence.
We are kin to the wild torrents
that pour from the mountains
to announce the month of Shraban:
we bring to human habitations Nature’s incantations –’
The festive sound of leaves rustling in forests,
the sound that measures the rhythm
of approaching tempests,
the great night–ending sound of day–break –
from these sound–fields man has captured words,
curbed them like a breakneck stallion
in complex webs of order
to enable him to pass on his messages
to the distant lands of the future.
By riding words that are bridled and reined
man has quickened the pace of time’s slow clocks:

(continued)

હું કલ્પના કરું છું,
આજે અસંખ્ય ભાષાના શબ્દો અચાનક બંધનમુક્ત થઈ ગયા છે.
વ્યાકરણના કિલ્લાના લાંબા સમયના કારાવાસમાં,
રોજ રોજની શિસ્તબદ્ધ કવાયતથી કંટાળીને
તેમણે એકાએક બળવો પોકાર્યો છે.
વાક્યના બંધન તોડીને, કટાક્ષથી શાણપણની સાંકળ તોડીને,
સાહિત્યની મર્યાદાની મશ્કરી કરીને,
બુદ્ધિહીન જગતમાં મુક્ત વ્યક્તિત્વને ઝંખી રહ્યા છે.
તેમના મુક્ત આકાર અને અવાજ માત્ર કાન જ ઓળખી શકે છે.
તે કહી રહ્યા છે, ‘પૃથ્વીના પહેલા ઉચ્છ્વાસમાંથી ઉદ્ભવેલા પવનમાંથી
જન્મેલા અમે,
રુધિરતાલે ઊભરાતી માનવીની મનોહીન શક્તિનું
તેના ગળામાં પહેલું નૃત્ય–તે જ અમે,
એના શૈશવના પહેલા ઉચ્ચારો, જગતની પહેલી કવિતા,
અસ્તિત્વના આદિ ઉદ્ગાર–એ પણ અમે.’
શ્રાવણની છડી પોકારતા,
ગિરિકંદરાથી ગર્જતા જળરાશિના સાગરીત અમે,
જગતની જનમેદનીમાં સૃષ્ટિનો ધ્વનિમંત્ર લાવતા પણ અમે.
વનપર્ણોનો ઉત્સવ નાદ, ઝંઝાવાતના તાલનો નાદ,
પ્રભાતે નિશાંતનો નાદ,
–આ બધા નાદમાંથી માણસે પકડ્યો શબ્દ,
નાથ્યો તેને જટિલ નિયમ–સૂત્રની જાળે, જેમ પળાતો સ્વચ્છંદ અશ્વ,
જેથી પહોંચતો સંદેશો દૂર, દૂરના ભાવિ પ્રદેશે,
પલાણેલા, લગામ દીધેલા, શબ્દ પર સવાર થઈ માણસે સમયની ધીરી
ઘડિયાળોને વેગવંતી કરી દીધી છે.

(આગળ)

The speed of his reason has cut through material blocks,
 explored recalcitrant mysteries;
 with word-armies drawn into battle-lines
 he resists the perpetual assault of imbecility.
 But sometimes they slip like robbers
 into realms of fantasy,
 float on ebbing waters of sleep, free of barriers,
 lashing any sort of flotsam and jetsam into metre.
 From them, the free-roving mind
 fashions artistic creations of a kind
 that do not conform to an orderly universe -
 whose threads are tenuous, loose, arbitrary,
 like a dozen puppies brawling, scrambling
 at each other's necks to no purpose or meaning:
 Each bites another - they squeal and yelp blue murder,
 but their bites and yelps carry no true import of enmity,
 their violence is bombast, empty fury.
 In my mind I imagine words thus shot of their meaning ,
 hordes of them running amuck all day,
 as if in the sky
 there were nonsense nursery syllables booming -
 Horselum, bridelum, ridelum, into the fray.

જન્મદિને-20-1941

English translation by William Radice.

તેના તર્કની ગતિ ભૌતિક અવરોધોને અવગણે છે,
 અકળ રહસ્યોને વીધે છે.
 શબ્દ સેનાને યુદ્ધમાં ઉતારી, તે લલકારે છે મૂર્ખતાના આક્રમણને.
 પણ ક્યારેક
 તે બાલિશ કલ્પનાની દુનિયામાં ચોરની માફક છટકી જાય છે,
 અવરોધવિહીન, નિદ્રાના ઊતરતા પાણી પર તે તરે છે,
 કોઈ પણ તરતા કે કિનારે પડેલા ભંગારને
 મારી બાંધીને છંદમાં બેસાડે છે.
 તેમાંથી મુક્ત વિચરતું માનસ રચતું કલાત્મક સર્જન,
 જેને નથી સૃષ્ટિના નિયમ-સૂત્રનું બંધન.
 પાતળા, ઢીલા, છૂટા, અનિયંત્રિત તાર છે જેના,
 દસ, બાર, ભસતા, લડતા કુરકુરિયા જેવા,
 જે એકબીજાને ગળે પકડતા, કરડતા, ચીસાચીસ કરતા,
 કોઈ હેતુ વિના, કોઈ અર્થ વિના, કોઈ વેરની ભાવના વિના.
 તેમનું હિંસાત્મક વર્તન છે માત્ર દેખાવનું, તેમાં છે માત્ર પોલી ગર્જના.
 મારા મનમાં હું આવા અર્થ વિનાના શબ્દોની કલ્પના કરું છું,
 તેમના ટોળેટોળા આખો દિવસ ધૂમતા રહે છે,
 જાણે આકાશમાંથી અક્કલ વિનાના બાળગીતો ગર્જતા હોય,
 'અગડમ, બગડમ, ઘોરાડમ,.....'

Poems
-130-

In front lies the ocean of peace.
Launch the boat, O Captain.
You will be the companion ever,
Take O take him in your lap.
The flame of the star of Dhruva
will light the endless path.
Donor of deliverance, your remission, your mercy
will be wealth inexhaustible in the long journey.
May the mortal bonds perish,
may the vast world spread its arms,
And may the fearless heart know
The Great Unknown.

शेषलेखा-1

English version by Shailesh Parekh.

-130-

सन्मुख छे शांति पारावार,
ढंकारो ढोडी, संत्पाणो सुकान, ढे कर्षाधार.
ढवे तुं ज शिरसाथी,
वर्ण ले गोढमां तारी.
अनंतना आ प्रवासे.
मात्र ध्रुवतारक जणढणे.
मुक्तिदाता, आ दीर्घ मुसाङ्करी,
तेमां बने अक्षय त्पाथु क्षमा तारी, कङ्काल तारी,
तूटे समस्त आ नश्वर बंधन,
दर्र रढे विराट विश्व अेक गाढ आविंगन.
अने थर्ण रढे निर्भय अंतरे
परियय मढान अज्ञातनो.

Death cannot swallow life, which is immortal;
 It only casts its shadow like Rahu
 This I know for certain.
 There is no plunderer
 Hiding in the secret caves of the Universe
 Who can defraud love of its value-
 This I know for certain.
 What was the ultimate Truth for me,
 Was nothing but a disguise
 In which the ultimate Falsehood hid itself-
 This disgrace of Existence
 The law of the Universe could never bear,
 This I know for certain.
 Everything is driven
 By the ceaseless movement of change-
 This is but the law of Time.
 That death is not
 The ultimate expression of the changeless-
 This I know for certain.
 The self said: 'The world is!'
 That truth is verified
 By the supreme truth of the 'I' within me-
 This I know for certain.

7 May 1940

શેષલેખા-2

English Translation by Aurobindo Bose

અમર જીવનને ગળી ન જાય મોત,
 રાહુની માફક પડે માત્ર એનો પડછાયો,
 એ તો નક્કી જ છે.
 પ્રેમના મૂલ્યનું કરે અવમૂલ્યન,
 એવો નથી કોઈ જ તસ્કર છૂપાયો ધરાની છાની કંદરામાં
 એ તો નક્કી જ છે.
 માનતો હતો હું જેને પરમ સત્ય,
 હતું તે છન્નવેશે પરમ અસત્ય -
 અસ્તિત્વની આ નાલેશી નહીં સહન કરે સૃષ્ટિના નિયમો
 એ તો નક્કી જ છે.
 બધું જ ફરતું ચંચલની અવિરત ગતિથી -
 નિયમ આ જ છે સમયનો.
 અચલનું અંતિમ સ્વરૂપ નથી મોત
 એ તો નક્કી જ છે.
 મારી જાતે કહ્યું, 'જગત છે.'
 એ સત્યની સાબિતી છે મારામાં રહેલું પરમ સત્ય -
 એ તો નક્કી જ છે.

O bird, from time to time why do you forget your song?
Why do you not send out your call?
Without your songs the morning is profitless-
Do you not know that?
The first rays of early dawn touch the trees,
In the trembling of the leaves your melody awakes;
You are a friend of the morning light ---
Do you not know that?
The goddess of Awakening is sitting
With robe trailed loose beside my bed-
Do you not know that?
Do not deprive her of your songs.
Into the dreams of Sorrow's night
Your morning hymns bring the message of new Life-
Do you not know that?

11 Feb. 194 1 : Afternoon:

શેષલેખા-૩

English Translation by Aurobindo Bose

અરે પંખી, વારે ઘડી ભૂલે તું શાને તારાં ગીત ?
શાને નથી સંભળાતો તારો કલશોર ?
તારા ગીત વિના વ્યર્થ છે આ સવાર,
એની નથી તને ખબર ?
વહેલી સવારના પહેલા કિરણ સ્પર્શતા જ્યારે વૃક્ષને,
છેડતી તારી બંદીશ પર્ણકંપને.
એની નથી ખબર તને ?
એનો પાલવ ફેલાવી, મારી સેજ પાસે બેઠી, જાગૃતિની દેવી.
તને ખબર નથી એની ?
વંચિત ન રાખ એને તારા ગીતથી.
તારું પ્રભાત સંગીત દેતું નવજીવનનો સંદેશ, દુઃખની રાત્રિના શમણાને.
એની ખબર નથી તને ?

Poems

–125–

The sunlight blazes hot, this lonely mid-day.

At the empty chair I glance,
no trace of consolation is there.

Filling its heart

words of despair seem to rise in lament,
the voice of emptiness laden with compassion
whose inmost meaning cannot be grasped.

Like a dog looking with sad eyes for his lost master,

his heart wailing with a blind sorrow,
not knowing what happened and why,
seeking everywhere with unavailing eyes:

More tender and sore even than his pain

seems the voice of the chair,
its dumb pain of emptiness
pervading the room bereft of the dear one.

26.3.1941

શેષલેખા-4

English translation by Dr. Amiya Chakravarty.

આ એકાકી બપોરે સૂર્ય તપતો.

આ ખાલી ખુરશીને જોતાં આશ્વાસનનો અણસાર પણ ન મળતો.

નિરાશાના શબ્દોથી એનું હૈયું ભરાઈ આવતું

ને આંસુમાં તે ઊભરાતું.

ખાલીપાનો અવાજ કરૂણાથી છલકાતો

ને તેનો ગૂઢ અર્થ પણ ન સમજાતો.

જાણે ઉદાસ આંખે એના માલિકને શોધતી કૂતરાની નજર,

અંધ વ્યથા ને રડતા હૃદયથી સભર,

ન જાણતી, શું થયું કે કેમ,

ચકળવકળ આંખે શોધતી ચોમેર.

એની વેદનાથી પણ વધુ જલદ અને નાજુક લાગતો ખુરશીનો અવાજ

અને એના ખાલીપાની મૂક વેદના –

જે રેલાતી પ્રીતમ વિનાના આખા ય ખંડમાં.

One more time, if I may, I would like to find that seat
on the lap of which is spread a caress from a foreign land.
Runaway dreams from the past may flock there yet
again and with their inchoate hummings
build a nest for me once more.
Resurrecting the happy hours,
it may make my waking sweet
and to the flute that has fallen silent
restore the melodious airs.
At the window, arms outstretched,
it may waylay the scents of spring
as the great silence's pacing is heard
in the midnight universe.
It will lock for ever in my ears
the whispers of that beloved woman
who has spread this seat for me
with her love from a foreign land.
It will keep for ever unsleeping that message,
so sad, so tender,
of that woman whose language I did not know
but whose eyes were eloquent.

6-4-41

શેષલેખા-5

English translation by Ketaki Kushari Dyson.

એકવાર ફરી, મારે શોધવી છે પેલી ખુરશી,
જેના ખોળા પર પથરાયો છે આશ્લેષ વિદેશી.
અતીતના ભાગેડુ સ્વપ્ન ભેગા ત્યાં થતા ફરી,
અને તેમના અસ્પષ્ટ ઉદ્ગારો મારે માટે માળો બાંધતા ફરી.
એ સુખી સમયની યાદોથી થતી મારી જાગૃતિ મીઠી,
અને મૂક મારી વાંસળી, ફરી ગીતોથી ઊઠતી ગુંજ.
મધરાતની સૃષ્ટિમાં મહાન મૌનનો પગરવ સંભળાશે,
બારીએથી હાથ ફેલાવી, તે વસંતની સુગંધ આંતરશે.
એ વહાલી સ્ત્રીની વાતોનું મારા કાનમાં થશે ગુંજન,
જેણે પરદેશના પ્રેમથી પાથર્યું હતું, મારે માટે આ આસન.
નજાકત અને વંદના ભર્યો તેનો સંદેશ જાગૃત રહેશે સદા,
તે સ્ત્રી, જેની આંખો હતી વાચાળ, પણ ન જાણી જેની ભાષા મેં કદા.

Now has come Man Supreme
Man after God's own heart!
The world is a-tremble with wonder
And the grass quivers.
In heaven resounds the couch,
On earth plays the drum of Victory-
The sacred moment has come
That brings the Great Birth!
The gates guarding the moonless night have fallen
The hill of sunrise rings with the call 'Fear not'
And ushers in the dawn of a new life!
The heavens thunder the son of Victory:
'Man has come!'

Apr. 1941

શેષલેખા-6

English translation by Aurobindo Bose

હવે આવતો મહામાનવ - પ્રભુના હૃદયમાં વસતો માનવ.
આશ્ચર્યચકિત છે જગત અને તૃણમૂલમાં છે કંપન,
સ્વર્ગમાં શંખનાદ અને ધરણી પર દુંદુભિનાદ.
આવી છે મહાનના જન્મની પવિત્ર ઘડી.
અમાવાસ્યાની રાત્રિના ખુલતા દ્વાર
ને ઉદયગિરિ પર નિર્ભયનો નાદ
કરતો નવજીવનના પ્રભાતનું સ્વાગત.
સ્વર્ગેથી વિજયગાનનું ગર્જન,
'આવ્યો છે મહામાનવ.'

I know life is sacred.
 One knows not by what unseen path she has come,
 Rising from the fountain of the Unknown,
 And taken form in wondrous reality .
 Filing his golden pitcher
 The sun bathes and purifies life each morning.
 This life has given voice To the day, to the night;
 It decks with flowers the temple
 For the worship of the Unseen,
 And in silent twilight
 Kindles the lamp of evening.
 Her first love Life offered to the world.
 At her golden touch all my daily loves blossom forth-
 I have loved my beloved,
 I have loved the flowers of this world;
 Whatever she touches, She makes it her very own.
 With a book she enters the world:
 At first the pages are bare,
 Gradually they fill,
 And when the day ends
 The picture becomes clear
 And the beads of self-knowledge are strung together.
 Then the heedless artist
 Draws a black line
 Through the letters;
 But a few remain-
 Those in letters of gold.
 They shine along with the Pole-Star-
 A delight to the heavens.

25 Apr. 1941

शेषलेखा-7

English translation by Aurobindo Bose

હું જાણું છું કે જીવન પવિત્ર છે.
 અજ્ઞાતના સ્ત્રોતમાંથી ઉદ્ભવીને આ અદ્ભુત વાસ્તવિકતામાં આકાર લેવા
 કયા અદૃશ્ય માર્ગે તેનું આગમન થયું,
 તે હું નથી જાણતો.
 આ સૂરજ, ભરીને એની સુવર્ણ સુરાહી,
 સ્નાન કરાવી, પરિશુદ્ધ કરતો જીવનને, દરેક સવારે;
 આ જીવન, અવાજ આપતું દિવસને, રાતને,
 અદૃશ્યની પ્રાર્થના માટે શણગારતું ફૂલોથી મંદિરને
 અને શાંત સાંજે પ્રગટાવતું સાંધ્યદીપકને.
 જીવન, એનો પ્રથમ પ્રેમ ધરતું જગતને.
 એના સુવર્ણસ્પર્શે ખિલી ઊઠતા મારા સર્વ પ્રેમ -
 પ્રેમ કર્યો છે મેં પ્રિયતમને, પુષ્પોને -
 એના સ્પર્શે, સર્વ બની જતું એનું પોતાનું.
 એનું આગમન જગતમાં, એક ચોપડી સાથે,
 જેના પાના ખાલી છે આરંભે - ભરાતાં ધીરે, ધીરે,
 દિનાંતે સ્પષ્ટ થતું ચિત્ર અને અજ્ઞાતના મણકા પરોવાતા.
 પછી બેધ્યાન કલાકાર દોરતો અક્ષર પર કાળી લીટી -
 ને તો યે રહી જતા થોડા સુવર્ણ અક્ષરો.
 એ ચમકતા ધ્રુવતારકની સાથે, સ્વર્ગના આનંદે.

On this birthday of mine, my self is lost.
As I leave, I wish for the last gift of life,
served with love of this earth,
by the touch of the hands of loved ones.
As I leave, I wish for final blessings of men.
Today, my purse is empty.
All that I could give, has been given.
If I can get something in return -
A little love, some remission -
I would like to take it with me
when I leave in a boat taking me to the other shore
for the final wordless festival.

6.5.1941

શેષલેખા-10

English version by Shailesh Parekh.

બોવાયો છું હું, આ જન્મદિવસમાં મારા,
ચાહું છું હું કે બંધુ બધા મારા,
તેમના હાથના સ્પર્શે,
મૃત્યુલોકના અંતિમ પ્રીતિરસે,
લેતો જાઉં જીવનનો ચરમ પ્રસાદ,
લેતો જાઉં મનુષ્યનો શેષ આશીર્વાદ.
ખાલી છે આજ ઝોળી મારી,
દીધું છે બધું આપવા જેવું આપી.
પ્રતિદાનમાં જો કંઈ મળે -
થોડો સ્નેહ, થોડી ક્ષમા -
તો લઈ જાઉં તેને સાથે
સામે પારની નાવમાં જાઉં જ્યારે,
ભાષાહીન અંતિમ ઉત્સવે.

Poems

–126–

On the bank of Rup-Narain, I arise, awake;
this world, I realise, is not a dream.

In words writ in blood I saw my being manifest,
my own self I knew through repeated hurts and pain.
Hard is truth, that hardness I loved, never it deceives.

Death-long tapasya of suffering is this life,
to win truth's terrible value,
and to pay all debts in death.

શેષલેખા-11

English translation by Dr. Amiya Chakravarty.

રૂપનારાયણને તીરે હું જાગું છું, ઊઠું છું.
આ જગત એક સ્વપ્ન નથી એ હું જાણું છું.
રક્તરંગી શબ્દોમાં હું મારું અસ્તિત્વ જોઉં છું.
વારંવાર થતા દુઃખ અને વેદનાથી હું મારી જાતને ઓળખું છું.
સત્ય કઠોર છે, તેની કઠોરતા છેતરતી નથી, તેને હું ચાહું છું.
આ જીવન છે અંત સુધી સહન કરવાની તપસ્યા,
સત્યની સાચી કિંમત જાતવા,
ને મોતમાં ઋણ બધું ચૂકવવા.

Your birthday is a festival of gifts-
At this festival, early dawn
Decorates herself in many colours.
In flowers and leaves
Life pours out its gifts with abandon.
From time to time
Nature tests her treasure-house -
You have given her that chance.
The Lord is eager to bring together
Him who gives, and him who receives.
Today that wish of His is fulfilled
And in joyous wonder
The Poet of the universe blesses you.
In this rain-washed, clear sky of July
You stand witness to His Poetry.

13 July 1941 : morning

शेषलेखा-12

English translation by Aurobindo Bose

તારો જન્મદિવસ - એ તો ઉપહારનો ઉત્સવ છે.
આ ઉત્સવમાં વહેલી સવાર સજતી વિવિધ રંગ,
પુષ્પ અને પર્ણમાં રેડતું જીવન તેના ઉપહાર સર્વ.
તારા નામે પ્રકૃતિ જોઈ લેતી એનો ખજાનો,
નાથ આતુર છે આપનાર અને લેનારના મિલન માટે -
આજે પરિપૂર્ણ થાય છે એની ઈચ્છા
અને સાનંદાશ્ચર્ય વિશ્વકવિ આશિષ દેતો તને.
આ વર્ષાભીના અષાઢના આકાશ તળે માણી રહે તું એની કવિતા.

Poems

-127-

The first day's Sun
asked at the new manifestation of being-

Who are you,

No answer came.

Year after year went by,
the last sun of the day
the last question utters
on the western sea-shore,
in the silent evening-

Who are you,

He gets no answer.

शेषलेखा-13

English translation by Dr. Amiya Chakravarty.

-127-

अस्तित्वना नवा अवतारे,
प्रश्न पूछ्यो आदि आदित्ये,
'तुं कोण छुं?'
न कोर्ण प्रतिभाव-निःशब्द!

वर्षो वीतता.

दिवसनो अंतिम आदित्य,
अंतिम प्रश्न उच्यरे,
पश्चिम सागरतटे, स्तब्ध सांजे,
'तुं कोण छुं?'
न कोर्ण प्रतिभाव-निःशब्द!

The dark night of Sorrow
Has come again and again to my door.
Her only weapon was-
The troubled appearance of suffering,
The frightened gesture of fear,
The dark disguise of deception!
Each time I believed in her mask of terror,
Each time I suffered meaningless defeat!
This play of losing and winning,
This false magic of life,
This terror at every step -
Bound up with life from childhood-
Is full of the taunts of suffering.
The skilled hands of Death spread through darkness.
This restless picture of many-hued terror.

29 July 1941

શેષલેખા-14

English translation by Aurobindo Bose

દુઃખની ઘેરી રાત આવતી મારે દ્વારે, વારે, વારે.
એનું એક માત્ર શસ્ત્ર છે -
વિપત્તિનો વેદનાગ્રસ્ત ચહેરો, ભયનો બિહામણો ઈશારો,
છલનાનો છન્નવેશે ઘેરો.
જ્યારે, જ્યારે એના આતંકના મહોરાથી હું છેતરાયો,
ત્યારે, ત્યારે મને મળ્યો ભીષણ પરાજય.
આ હારજીતની રમત, આ જીવનની મિથ્યા માયા,
આ ડગલે ને પગલે સતાવતો ભય -
શૈશવથી બંધાયા છે જીવન સાથે -
છે એ વેદનાનો કટાક્ષ.
મોતની કુશળ કલમે ચીતરાય છે આ વિવિધરંગી વેદનાનું ચંચળ ચિત્ર.

Poems

-129-

Your creation's path
you have covered with a varied net of wiles,
Thou Guileful One.
False belief's snare you have laid
with skilful hands in simple lives.
With this deceit have you left a mark on Greatness;
for him kept no secret night.
The path that is shown to him by your star
is the path of his own heart ever lucid,
which his simple faith makes eternally shine.
Crooked outside yet it is straight within,
in this is his pride.
Futile he is called by men.
Truth he wins in his inner heart washed with his own
light. Nothing can deceive him,
the last reward he carries to his treasure-house.
He who has easefully borne your wile
gets from your hands the unwasting right to peace.

શેષલેખા-15

English translation by Dr. Amiya Chakravarty.

-129-

ઓ છલનામયી, તારો સર્જનનો રસ્તો તેં છૂપાવ્યો છે,
જાતજાતની છેતરામણી જાળ બિંધાવીને.
સરળ જીવનમાં તેં ખોટી માન્યતાની જાળ કુશળતાપૂર્વક બિંધાવી છે.
આ છેતરામણીથી તેં મહાનને કલંકિત કર્યા છે.
એને માટે રહસ્યમય રાત પણ નથી રહેવા દીધી.
તારા તારાઓ એને જે રસ્તે દોરે છે,
એ તો એના હૃદયનો સહજ રસ્તો છે,
જે એના વિશ્વાસથી સદા ઝળહળે છે.
ઊપરથી ભલે તે વાંકોચૂંકો લાગે પણ ખરેખરતો તે સરળ જ છે,
અને તે જ તેનું ગૌરવ છે.
લોકો ભલે તેને વ્યર્થ કહે,
પોતાના જ પ્રકાશથી ઉજ્જવળ અંતરતમમાં તે સત્યને પામે છે.
તેને કાંઈ જ છેતરી શકતું નથી
અને તે અંતિમ પુરસ્કાર પોતાના ખજાનામાં લઈ જાય છે.
જે સરળતાથી તારી છલનાને સહી શકે છે,
તે તારા જ હાથે અખંડ શાંતિ પામે છે.

Crossing

-45-

In this moment
I see you seated upon the morning's golden carpet.
The sun shines in your crown,
the stars drop at your feet,
the crowds come and bow to you and go,
and the poet
sits speechless in the corner.

-45-

આ પળે, હું જોઉં છું, તને
બેઠેલો સવારના સોનેરી આસને.
તાજ તારો ચમકતો રવિકિરણે,
તારકો ઝૂકતા તારે ચરણે.
જનમેદની આવતી,
પ્રણમી અને જતી.
અને
બેઠો કવિ, વાચાવિહીન, એક ખૂણે.

Crossing

-67-

When my first early songs woke in my heart
I thought they were the playmates
of the morning flowers.
When they shook their wings
and flew into the wilderness
it seemed to me that they had the spirit of the summer
which comes down
with a sudden thunder roar to spend its all in laughter.
I thought that they had the mad call of the storm
to rush and lose their way beyond the sunset land.
But now when in the evening light
I see the blue line of the shore,
I know my songs are the boat
that has brought me to the harbour across the wild sea.

-67-

જ્યારે મારા પહેલ વહેલા ગીતો મારા અંતરે ઊગ્યા,
ત્યારે મને લાગતું કે તે પ્રભાત પુષ્પના મિત્રો છે.
જ્યારે તેમને પાંખો આવી અને તે વેરાનમાં ઊડ્યા,
ત્યારે મને લાગતું કે તેમનામાં હાસ્ય વેરતા મેઘની ચેતના છે.
મને થતું કે ગાંડા તોફાનની હાકલે દોડેલા મારા ગીતો
સાંધ્ય પ્રદેશની સીમાપાર ખોવાઈ જશે.
પણ હવે જ્યારે સાંધ્ય પ્રકાશમાં હું દૂર-સુદૂર કિનારો જોઈ શકું છું.
ત્યારે મને લાગે છે કે,
મારા ગીતોની નાવમાં હું તોફાની દરિયો પાર કરી આવ્યો છું.

Crossing

-70-

I have seen thee play thy music in life's dancing hall;
in the sudden leaf-burst of spring
thy laughter has come to greet me;
and lying among field flowers
I have heard in the grass thy whisper.

The child has brought to my house the message of thy hope,
and the woman the music of thy love.

Now I am waiting on the seashore to feel thee in death,
to find life's refrain back again in the star songs of the night.

-70-

જીવનના રંગમંચ પર તારું સંગીત સાંભળ્યું છે મેં,
વસંતે ખિલતા નવપલ્લવોમાં તારું સ્મિત રમતા ભાષ્યું છે મેં,
ખેતરમાં ફૂલોની વચ્ચે સૂતા ઘાસમાંથી તારો ધીરો અવાજ સાંભળ્યો છે મેં.

મારા ઘરમાં બાળક લઈ આવ્યું સંદેશો તારો આશાનો,
ને નારી લઈ આવી સંગીતમય તરાનો તારા પ્રેમનો.

હવે સાગરતટે પ્રતીક્ષા કરતો અનુભવવાની તને મોતમાં
અને શોધવાની જીવનના પુનરાવર્તનને રાત્રિના તારાના ગીતમાં.

Crossing

-74-

It has fallen upon me, the service of thy singer.
In my songs I have voiced thy spring flowers,
and given rhythm to thy rustling leaves.
I have sung into the hush of thy night
and peace of thy morning.
The thrill of the first summer rains
has passed into my tunes,
and the waving of the autumn harvest.
Let not my song cease at last,
my Master,
when thou breakest my heart to come into my house,
but let it burst into thy welcome.

-74-

તારે માટે ગીત ગાઈને પૂજા મારે કરવાની છે.
મારા ગીતોમાં
અવાજ છે તારા વાસંતી પુષ્પોનો,
તાલ છે તારા પવનમાં બોલતા પાનનો.
મેં ગાયું છે,
તારી સ્તબ્ધ રાત્રે અને તારી સવારની શાંતિમાં.
મારી બંદીશોમાં
છે ઉન્માદ વર્ષોની પહેલી હેલીનો,
છે આનંદ શરદે પાક્યા મોલનો.
મારા નાથ,
જ્યારે તમે મારા હૃદયમાંથી મારે ઘરે આવો,
ત્યારે મારું ગીત અટકે નહીં તે જોજો,
તેને તમારા સ્વાગતમાં ફૂલની જેમ ખીલવા દેજો.